Todistustaakasta riita-asioissa

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2014

Työryhmä

KäT Pauliina Hermunen (pj.)
Viskaali Outi Anttila
KäT Inka Grönqvist
AA Olli Hoppu
HOL Risto Jalanko
Viskaali Heikki Kemppinen
KäT Lauri Länsman
AA Jerker Pitkänen
Viskaali Juho Päkkilä
KäT Jari Raappana
KäT Tiina Veranen
KäT Antti Vuori-Karvia

Alkusanat

Helsingin hovioikeuspiirin vuoden 2014 käräjäoikeuspainotteisen laatuhankkeen aiheena oli näyttötaakkaan siviiliprosessissa liittyvät kysymykset. Laatuhankkeen tavoitteena oli luoda jokaiselle tuomarille käyttökelpoinen selvitys näyttötaakkaan liittyvistä ongelmista, ja antaa käyttöön työkalu niiden ratkaisemista helpottamaan.

Tehtävä on ollut vaativa. Työryhmä päätti alusta pitäen pyrkiä mahdollisimman käytännönläheiseen esitykseen. Tiedettä emme edes yrittäneet tehdä eikä tarkoituksemme ollut luoda mitään uutta ja mullistavaa, vaan nimenomaan löytää apuväline käytännön työhön.

Laatuhankkeen 2014 raportissa ”Todistustaakasta riita-asioissa” on kerrattu muun muassa todistustaakkaa koskevat perusperiaatteet ja todistustaakka vahingonkorvausasioissa sekä kartoitettu todistustaakkaa koskevia kysymyksiä sopimussuhteissa lukuisissa eri tilanteissa. Lisäksi raportissa on tarkemmin käsitelty todistustaakkaa työoikeudessa ja työelämän sukupuolisyrjintää koskevissa asioissa. Edelleen raportissa on käsitelty todistustaakkaa ja prosessinjohtoa sekä sitä, voidaanko todistustaakasta sopia. Kirjoitukset ovat varsin lyhyitä ja jokaisen kirjoituksen lopussa on lähde ja lisätietoluettelo, joiden avulla voi hakea tarvitsemaansa lisätietoa.

Kaikki työryhmän jäsenet ovat osallistuneet kirjoitustyöhön. Kirjoituksia on käsitelty yhdessä ja niihin on tehty puolin ja toisin korjausehdotuksia. Työryhmän jäsenet ovat olleet aktiivisia ja tehokkaita. Keskustelu on ollut vilkasta.

Toivomme, että raportistamme löytyy sen käyttäjille eväitä todistustaakkaa koskevien kysymysten ratkaisemiseen ja että se herättäisi lukijoissa myös uusia ajatuksia.

Vantaalla 27.10.2014

Pauliina Hermunen
Laatuhanke 2014 työryhmän puheenjohtaja

Sisällysluettelo

1.TODISTUSTAAKKA JA SEN PERUSPERIAATTEET 4

1.1.Todistustaakka ja näyttökynnys 4
1.2.Väittämistaakan ja todistustaakan suhteesta 5
1.3.Todistustaakkateoriat 7
1.4.Yhteenveto 8

2.TODISTUSTAAKKA SOPIMUKSENULKOISESSA VAHINGONKORVAUKSESSA 10

2.1.Todistustaakka vastuuperusteesta 10
2.2.Todistustaakka vahingosta 13
2.3.Todistustaakasta syy-yhteyden osalta 13
2.4.Todistustaakka vahingon määrästä 15

3.TODISTUSTAAKKA SOPIMUSSUHTEISSA 17

3.1.Yleistä 17
3.2.Sopimuksen syntyminen, päättyminen ja sen pätemättömyys 18
3.3.Sopimuksen sisältö ja sopimusehdot 19
3.4.Sopimusvelvoitteiden sisältöä ja laatua koskevat erityisehdot 22
3.5.Todistustaakka sopimusperusteisessa vahingonkorvausvastuussa 23
3.6.Erityistilanteita 28

4.TODISTUSTAAKKA JA PROSESSINJOHTO 36

4.1.Johdanto 36
4.2.Erityisesti todistustaakkaan liittyvät kysymykset 37
4.3.Tasapuolista ja tahdikasta prosessinjohtoa psykologista silmää käyttäen 38
4.4.Esimerkkitapaus KKO 2007:52: Kun jokin meni pieleen 39
4.5.Todistustaakkaan liittyvien kysymysten esille ottaminen 41
4.6.Lopuksi 44

5.TODISTUSTAAKASTA SOPIMINEN 46

5.1.Lähtökohta 46
5.2.Todistustaakkasääntöjen normiluokitus 46
5.3.Todistustaakasta voidaan sopia dispositiivisessa asiassa 47
5.4.Todistustaakasta sopiminen indispositiivisessa asiassa 48
5.5.Todistustaakasta sopiminen kun aineellisen oikeuden säännös on heikompaa suojaava 49

6.TODISTUSTAAKAN JAKO TYÖOIKEUDESSA 51

6.1.Yleistä 51
6.2.Työsopimuksen kesto 51
6.3.Työsopimuksen irtisanominen ja purkaminen 52
6.4.Työpalkka 53
6.5.Oikeudenkäyntimenettely 54

7.TODISTUSTAAKAN JAKAUTUMINEN TYÖELÄMÄN SUKUPUOLISYRJINTÄÄ KOSKEVISSA ASIOISSA 56

7.1.Yleistä todistustaakan jaosta syrjinnän vastaisessa oikeudessa 56
7.2.Työelämän syrjinnän erityiskiellot 58

8.LAIT, JOISSA TODISTUSTAAKAN JAKAMISESTA SÄÄDETÄÄN 65

1. Todistustaakka[1] ja sen perusperiaatteet

Heikki Kemppinen – Jerker Pitkänen

1.1. Todistustaakka ja näyttökynnys

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan riita-asiassa kantajan tulee näyttää toteen ne seikat, jotka tukevat kannetta. Jos vastaaja edukseen tuo esiin jonkin seikan, on hänenkin vahvistettava se todisteilla.[2]

Vakiintuneesti on katsottu, että sanottu todistustaakkaa koskeva normi ei osoita oikeastaan muuta kuin sen, miten todistustaakka jakautuu asianosaisten kesken. Selvittämättä jäämisen riski voi kohdata myös vastaajaa. Säännöksessä on yleiskehotus asianosaisille varautua siihen, että he kykenevät esittämään faktaväitteensä toteen. Säännöksestä voitaneen lukea myös se, että todistustaakka voi vaihdella osapuolelta toiselle oikeudenkäyntimenettelyssä.

Oikeudenkäynneissä tuomioistuimella on ratkaisupakko. Tuomioistuimen tehtävänä on esitetyn näytön perusteella päättää, onko jokin oikeustosiseikka[3] olemassa vai ei. Tuomioistuin joutuu kuitenkin useasti tekemään ratkaisuja tilanteessa, jossa tietyn oikeustosiseikan olemassaolo on jäänyt epäselväksi. Tällöin ratkaisu tehdään todistustaakkasäännöillä. Todistustaakka määrittelee, kumpi asianosainen kantaa riskin siitä, että jokin oikeustosiseikka ei riittävällä todennäköisyydellä ole näytetty toteen, ts. kumman asianosaisen haitaksi riittävän näytön puuttuminen jostakin oikeustosiseikasta lankeaa.[4] Ainoastaan yhdellä osapuolella voi siten olla todistustaakka tietystä oikeustosiseikasta. Seuraus siitä, että oikeustosiseikan olemassaolosta ei ole riittävästi näyttöä on se, että oikeustosiseikan vastakohta (negaatio) asetetaan tuomion pohjaksi.[5]

Soveltaessaan todistustaakkasääntöjä tuomari joutuu ottamaan kantaa sekä siihen, kummalla asianosaisella on todistustaakka että siihen, kuinka vahvaa näyttöä asianosaiselta vaaditaan näyttövelvollisuudesta selviytymiseksi.[6] Todistustaakkanormisto liittyy siis olennaisesti näyttökynnyksen korkeutta säätteleviin normeihin. Näyttökynnystä on pääsääntöisesti määritelty ilmaisulla ”jonkinlainen järkevä näyttöenemmyys”, ”riittävä näyttö” tai kuten oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä ”uskottava näyttö”.[7] Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että tämä näyttökynnys on korkeampi kuin pelkkä näyttöenemmyys, josta on käytetty myös ilmaisua ”todennäköiset syyt”, mutta alempi kuin rikosprosessuaalinen tuomitsemiskynnys (”varteenotettava epäily”).

1 Tässä teoksessa käytetään termiä todistustaakka. Kirjallisuudessa on käytetty myös nimitystä näyttötaakka tarkoittaen samaa asiaa, näin Saarnilehto 2010, s. 54.

2 Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä 46/2014 ehdotettu 17 luvun 2 §:n 1 momentti kuuluu seuraavasti: Riita-asiassa asianosaisen on näytettävä ne seikat, joihin hänen vaatimuksensa tai vastustamisensa perustuu. Pykälän 4 momentin mukaan mitä 1 momentissa säädetään, noudatetaan, jollei todistustaakasta tai näytöltä vaadittavasta vahvuudesta laissa toisin säädetä tai asian laadusta muuta johdu.

3 Välittömästi relevantti fakta, johon vaatimus perustuu. Esimerkiksi kaupan solmiminen, testamentin tekeminen, velan syntyminen ja erääntyminen.

4 Lappalainen 2001, s. 307.

5 Klami 2000, s. 72.

6 Frände ym. 2012, s. 686.

7 HE 46/2014 vp s. 46.

Varsinaisesta todistustaakasta on pidettävä erillään ns. ”väärä” todistustaakka, joka ei ole varsinainen todistustaakkasääntö.[8] Käsite ”väärä” todistustaakka koskee tilannetta, jossa se osapuoli, jolla on ollut ns. ”ensisijainen” tai ”aito” eli todistustaakkasäännön mukainen todistustaakka on esittänyt riittävästi näyttöä selviytyäkseen todistustaakastaan. Tällöin todistustaakka ”siirtyy” vastapuolelle, jonka on esitettävä vastanäyttöä, jotta tuomio ei perustuisi hänen kannaltaan epäedulliseen oikeustosiseikkaan.[9]

Tästä tilanteesta on kuitenkin vielä erotettava sellainen tilanne, jossa riittävää näyttöä ei ole esitetty, mutta todistelu on lisännyt tietyn oikeustosiseikan todennäköisyyttä niin paljon, että todistustaakka kääntyy.[10] Tällainen tilanne on oikeuskäytännössä tullut esiin erityisesti silloin, kun syy-yhteydestä vahingon ja väitetyn vahinkotapahtuman välillä ei esimerkiksi luonnontieteellisten tai fysiologisten seikkojen vuoksi käytännössä voida hankkia riittävää näyttöä, siten kuin käsite yleensä ymmärretään.[11]

Mainitun tilanteen kautta voidaan tarkastella myös todistustaakan ja näyttökynnyksen välistä suhdetta. Saarnilehto on viitannut samaan ilmiöön todetessaan, että asiassa esitetty näyttö tulee ottaa huomioon eräänä todistustaakan jakoon vaikuttavana kriteerinä.[12] Yleensähän on todettu, että todistustaakka seuraa näytön riittävyyden arviointia; mikäli näyttökynnys ei ylity, asia ratkaistaan todistustaakalla. Toinen tapa luonnehtia todistustaakan kääntymisen tilanteita onkin se, että näyttökynnyksen (ja sitä myötä todistustaakan) on niissä katsottu täyttyvän hieman tavanomaista vähäisemmällä näytöllä. Näin ollen todistustaakan kääntyminen voi tarkoittaa yhtä lailla näyttökynnyksen liikkumista.

Joissakin aineellisissa säännöksissä on nimenomaisesti otettu kantaa todistustaakan jakautumiseen,[13] mutta useimmissa tapauksissa todistustaakan jaosta ei kuitenkaan ole nimenomaista säännöstä, jolloin oikeudenkäymiskaaren yleissäännös tulee sovellettavaksi. Todistustaakka on kuitenkin prosessioikeudellinen normatiivinen säännös ja jakautuu tämän vuoksi samalla tavalla tyyppitilanteesta riippuen. Muuten ei olisi mahdollista luoda kiinteää todistustaakkasääntöä.[14]

1.2. Väittämistaakan ja todistustaakan suhteesta[15]

Väittämistaakasta säädetään oikeudenkäymiskaaren 24 luvun 3 §:n 2 momentissa, jonka mukaan:

Asiassa, jossa sovinto on sallittu, tuomiota ei saa perustaa seikkaan, johon asianosainen ei ole vaatimuksensa tai vastustamisensa tueksi vedonnut.

8 Halila 1955, s. 12.
9 Lappalainen 2001 s. 314–315.
10 Saarnilehto 2010 s. 75.
11 Ks. esim. KKO 1993:80, KKO 1995:53, KKO 2001:26, KKO 2005:103, KKO 2011:62
12 Saarnilehto 2010 s. 91 ss.
13 Esimerkiksi kauppalain (355/1987) 27 §:ssä todetaan, että ostajalla on oikeus korvaukseen vahingosta, jonka hän kärsii myyjän viivästyksen vuoksi, jollei myyjä osoita, että viivästys johtuu hänen vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella olevasta esteestä. Myös esimerkiksi maksupalvelulain 72 §:ssä (290/2010) ja naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain 9 a §:ssä (232/2005) on nimenomaiset säännökset todistustaakan jaosta.
14 Lappalainen 2001 s. 327.
15 Ks. yleisesti mt. s. 318-320.

Oikeudenkäymiskaaren yleissäännös näyttäisi viittaavaan siihen, että sillä, jolla on väittämistaakka jostakin oikeustosiseikasta, on myös todistustaakka kyseisen oikeustosiseikan olemassaolosta. Useimmiten onkin niin, että todistustaakka ja väittämistaakka jakautuvat asianosaisten kesken samalla tavoin. Todistustaakka ja väittämistaakka pohjautuvat kuitenkin myös toisistaan poikkeaviin näkökohtiin, eivätkä aina jakaudu samalla tavalla asianosaisten kesken.[16]

Oikeuskirjallisuudessa on pohdittu varsin paljon sitä, mikä yhteys väittämistaakalla ja todistustaakalla on keskenään. Myös käytännön tuomioistuintyön pohjalta on havaittavissa, että molemmat ”taakat” ovat usein samalla asianosaisella, minkä lisäksi lopputulos tiettyyn seikkaan vetoamatta jättämisestä sekä todistustaakan täyttämättä jättämisestä (tai oikeammin tuomioistuimen arviolla siitä, että tietystä seikasta ei ole esitetty riittävää näyttöä) on samanlainen. Yhtäläisyytenä voidaan pitää myös sitä, että molemmat taakat kohdentuvat oikeustosiseikkoihin, eivät todistus- tai aputosiseikkoihin tai kokemussääntöihin.[17]

Oikeuskirjallisuudessa on lähtökohtaisesti katsottu väittämistaakan ja todistustaakan jakautuvan samalla tavalla.[18] Huomiota voidaan kiinnittää myös OK 17 luvun uudistamista koskeviin lain esitöihin[19], jossa todetaan lähtökohtana, että asianosaisella on todistustaakka niistä seikoista, joista hänellä on väittämistaakka. Vastapuolella on puolestaan todistustaakka vastaseikoista. Samassa yhteydessä on kuitenkin todettu, että aina todistustaakka ja väittämistaakka eivät ole samalla osapuolella, mihin on pyritty varautumaan ehdotetun uuden 17 luvun 2 pykälän 4 momentin maininnalla ”asian laadusta” ja sen vaikutuksesta todistustaakkaan.[20]

Asiaa tarkemmin tarkastellessa voidaankin huomata, että taakkojen välillä on eroja. Väittämistaakassa on kyse tuomioistuimen tutkinnan alueesta faktatasolla, kun taas todistustaakka koskee tuomioistuimen näyttöratkaisun sisältöä. Kun väittämistaakalla voidaan katsoa olevan merkitystä tuomioistuimen tutkintavallan rajojen ja prosessiekonomian kannalta ja todistustaakalla asianosaisten riskinjaon kannalta, ei taakoilla vaikuta myöskään tarkoitustensa tasolla olevan yhtäläisyyksiä. Lisäksi oikeudenkäynnissä väittämistaakka tulee käytännössä esille oikeudenkäymiskaaren 5 ja 6 luvun säännökset huomioon ottaen jo ennen pääkäsittelyä ja sen aluksi, kun taas todistustaakka aktualisoituu käytännössä pääkäsittelyssä sekä tuomioistuimen todistusharkinnassa.

Väittämistaakka eroaa todistustaakasta myös sillä tavalla, että esimerkiksi notorisissa seikoissa edellytetään kyseisiin seikkoihin vetoamista, vaikka niihin ei liitykään vastaavaa todistustaakkaa. Toisaalta näytön riittävyys viran puolesta huomioon otettavien seikkojen osalta voidaan ratkaista todistustaakalla, vaikka kyseisiin seikkoihin ei liity väittämistaakkaa. Todistustaakasta selviytyminen ei myöskään edellytä, että nimenomaan näyttövelvollisen asianosaisen tulisi esittää riittävä näyttö. Näin ollen todistustakka ei ole samalla tavalla subjektiivinen kuin väittämistaakka.

16 Mt. s. 320.

17 Todistustosiseikalla tarkoitetaan välillisesti relevanttia faktaa, jonka avulla voidaan tehdä päätelmiä oikeustosiseikan tai toisen todistustosiseikan olemassaolosta (esimerkiksi kuitti, kauppakirja tai velkakirja). Aputosiseikalla tarkoitetaan todisteen todistusarvosta kertovaa seikkaa ja kokemussäännöllä väitettä tiettyjen ilmiöiden välisestä riippuvuussuhteesta.

18 Saranpää 2013, s. 954.

19 HE 46/2014 vp s. 46.

20 ”Mitä 1 ja 2 momentissa säädetään, noudatetaan, jollei todistustaakasta tai näytöltä vaadittavasta vahvuudesta laissa toisin säädetä tai asian laadusta muuta johdu. Mitä 3 momentissa säädetään, noudatetaan, jollei laissa toisin säädetä.”

Yhteenvetona voidaan todeta, että väittämistaakka on tiukemmin sidoksissa asianosaisasemaan, kun taas todistustaakka liittyy olennaisesti asianosaisen asemaan kyseessä olevassa oikeussuhteessa. Väittämistaakan ja todistustaakan yhdistämisellä voi olla merkitystä eräänlaisena peukalosääntönä (”joka väittää, näyttää”), mutta niiden väliset olennaiset erot tulisi tästä huolimatta pitää mielessä.

1.3. Todistustaakkateoriat

Pohjoismaisessa oikeuskirjallisuudessa on kehitetty melko laajasti erinäisiä todistustaakkateorioita, joista mikään ei ole saanut yleistä hyväksyntää. Melko laajaa konsensusta onkin nykyään siitä, että todistustaakan jaossa on otettava huomioon eri näkökohtia. Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että huomiota tulee kiinnittää varsinkin kokemusperäiseen todennäköisyyteen, asianosaisten näyttömahdollisuuksiin sekä aineellisen oikeuden tarpeisiin.[21] Nämä seikat on myös nimenomaisesti mainittu oikeudenkäymiskaaren 17 luvun uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä.[22]

Kokemusperäinen todennäköisyys asettaa todistustaakan sille osapuolelle, joka väittää sellaista, joka on yleisen elämänkokemuksen vastaista. Kyse on abstraktista todennäköisyysarvioinnista, joka keskittyy oikeustosiseikan säännönmukaisuuteen yleisesti, eikä konkreettisessa tapauksessa; todennäköisyysarviointi tehdään ennen kuin todistelua on otettu vastaan.[23] Klassinen esimerkki siitä, kun kokemusperäinen todennäköisyys on vaikuttanut todistustaakan jakoon, on tapauksissa, joissa riidanalaista on se, onko rahaa annettu lahjaksi vai velaksi. Todistustaakka on sillä, joka väittää, että rahaa on annettu lahjaksi, koska rahaa annetaan yleensä velaksi.[24]

Ongelmaksi muodostuu luonnollisesti se, että kokemusperäinen todennäköisyys voi olla vaikeasti määriteltävissä. Toinen ongelma on se, että todistustaakkasääntöä voi olla vaikeaa pitää erillään todistusharkintaan kuuluvasta näyttöarvioinnista.

Tässä yhteydessä on syytä huomata, että ns. näyttöenemmyysperiaate ei ole saanut laajaa kannatusta suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa todistustaakan jakoa määrittelevänä periaatteena.[25] Näyttöenemmyysperiaate ei aseta todistustaakkaa ex ante kummallekaan osapuolelle, vaan ratkaisun pohjaksi asetetaan oikeustosiseikka tai sen negaatio riippuen siitä, kumpaa todistusharkinnan jälkeen pidetään todennäköisempänä.[26] Näyttöenemmyysperiaatetta on kritisoitu muun muassa siitä, että se ei anna vastausta siihen kysymykseen, mitä tehdä jos asia näytön vastaanottamisen jälkeen on täysin epäselvä (ei ole näyttöenemmyyttä),[27] mitä voidaan pitää yhtenä todistustaakan perusfunktiona. Näyttöenemmyysperiaatteella voi sen sijaan olla merkitystä näyttökynnystä määrittäessä.[28]

Kun todistustaakan jako perustuu *näyttömahdollisuuksiin*, lähdetään siitä, että sen, jolle on helpompaa ja halvempaa esittää näyttöä oikeustosiseikasta tai jolla on ollut suurempi intressi varmistua näytön saatavuudesta, tulee kantaa riski siitä, että oikeustosiseikka jää näyttämättä.[29] Näytön saata-

21 Lappalainen 2001, s. 334; Halila 1955, s. 306 ja Jokela 2004, s. 256 – 257.
22 HE 46/2014 vp. s 48.
23 Halila 1955, s. 294–295 ja Lappalainen 2001, s. 326
24 Jokela 2004, s. 256 ja Halila 1955 s. 113.
25 Lappalainen 2001, s. 331.
26 Mt. s. 330.
27 Jokela 2004, s. 259.
28 Saranpää on katsonut, että näyttöenemmyysperiaate vaikuttaa juuri tässä tilanteessa ja että todistustaakkaan turvaudutaan kun todistustaakan kantavan osapuolen näyttö ei riitä muodostamaan näyttöenemmyyttä. Ks. esim. Saranpää 2013, s. 962
29 Mt. s. 256.

vuus arvioidaan abstraktisti, eli yleisen elämänkokemuksen perusteella, eikä konkreettisesti yksittäisessä oikeudenkäynnissä.[30]

Kun arvioidaan milloin toisella osapuolella on katsottava olevan paremmat edellytykset esittää näyttöä jostain oikeustosiseikasta tai milloin hänellä on ollut erityinen syy varmistua näytön saatavuudesta, voidaan ottaa huomioon eri näkökohtia. Ensinnäkin voidaan ottaa huomioon eri näytön turvaamismenetelmiä. Esimerkiksi kirjalliset asiakirjat muodostavat hyvän ja halvan näytön turvaamismenetelmän. Se, että on olemassa luotettavia näytön turvaamismenetelmiä, ei kuitenkaan vielä ratkaise sitä, kumman osapuolen tehtävänä on varmistua näytön saatavuudesta. Mutta jos jommallakummalla osapuolella on ollut erityinen syy varmistua, että luotettavaa näytön turvaamismenetelmää käytetään hyväksi, voidaan tämä ottaa huomioon todistustaakkaa harkittaessa.[31] Tähän ajatukseen perustuu periaate, jonka mukaan se, joka väittää, että sopimus luo hänelle tietyn oikeuden on näyttövelvollinen tästä.

Näyttömahdollisuuksia arvioitaessa voidaan myös ottaa huomioon faktinen tai oikeudellinen tilanne. On esimerkiksi katsottu, että sillä, jolla on omaisuus hallinnassaan tai muuten kontrollipiirissään on paremmat mahdollisuudet turvata näytön saatavuus kyseisen omaisuuden osalta.[32] On myös katsottu, että lähtökohtaisesti on helpompaa esittää näyttöä siitä, että jotakin on tapahtunut kuin että se ei ole tapahtunut.[33]

Näytön turvaamisnäkökohdat voivat myös perustua osapuolten asemaan. Usein on esimerkiksi katsottu, että elinkeinonharjoittajalla tai vakuutuksenantajalla on paremmat edellytykset turvata näytön saatavuus kuin kuluttajalla.[34] Tähän arviointiin ei kuitenkaan saisi vaikuttaa se, kummalla osapuolella on paremmat edellytykset kantaa tappio oikeudenkäynnissä.[35]

Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä on nimenomaisesti annettu merkitystä näyttömahdollisuuksiin todistustaakan jakoa harkittaessa. Tapauksessa KKO 1995:53 Korkein oikeus on nimenomaisesti viitannut kantajan todistelumahdollisuuksiin arvioitaessa sitä, oliko näyttökynnys ylittynyt.[36]

Todistustaakan jaossa voidaan myös ottaa huomioon *aineellisen oikeuden tarpeet*, jolloin todistustaakan jaossa pyritään siihen, että nämä mahdollisimman hyvin toteutuvat. On esimerkiksi yleisesti katsottu, että reklamaatiosäännöstön toimivuus edellyttää, että todistustaakka reklamaation tekemisestä kuuluu sille, joka väittää reklamaation tapahtuneen. Luotonannon sujuvuus puolestaan edellyttää, että sen, joka väittää, että velka on maksettu, tulee näyttää se toteen.[37]

30 Lappalainen 2001, s. 327.
31 Heuman 2005, s. 227-228.
32 Mt. s. 280 – 288.
33 Lappalainen 2001, s. 328.
34 Heuman 2005, s. 412.
35 Lappalainen 2001, s. 334.
36 Tapauksessa oli kysymys poliorokotteen ja rokotteen saaneen henkilön sairastumisen välisen syy-yhteyden arvioinnista.
37 Lappalainen 2001, s. 326.

1.4. Yhteenveto

Todistustaakan jaossa siis voidaan ja tuleekin ottaa huomioon eri näkökohtia, kuten kokemusperäinen todennäköisyys, näyttömahdollisuudet ja aineellisen oikeuden tarpeet. Myös asiassa esitetty näyttö voi usein vaikuttaa todistustaakan jakautumiseen yksittäistapauksessa. Todistustaakan jakoa harkittaessa näiden näkökohtien luomat todistustaakka-argumentit punnitaan toisiaan vastaan ja sen perusteella tehdään ratkaisu todistustaakan jaosta. Mikäli punninnassa tullaan siihen tulokseen, että toinen osapuoli kantaa todistustaakan, mutta painonarvoisia argumentteja on löytynyt myös toiseen suuntaan, voi tämä vaikuttaa näyttökynnyksen korkeuteen madaltavasti. Tärkeätä olisi, että punninnassa huomioon otettavat seikat ilmenisivät tuomion perusteluista. Mikäli todistustaakan jakoa perustellaan ainoastaan dogmaattisin lausein (esim. kantajalla on todistustaakka), on mahdotonta tietää mitkä seikat ovat vaikuttaneet todistustaakkaratkaisuun. Samaten tulisi todistustaakkaratkaisusta ilmetä, onko kyse ns. ”väärästä” todistustaakasta, jotta todistustaakkaratkaisu voidaan ymmärtää oikein.

Lopuksi on syytä huomioida, että punninnassa on lähdettävä tyyppitapauksesta ja otettava huomioon se, miten asiat säännönmukaisesti ovat eikä sitä, millaiseksi asiat konkreettisesti ovat yksittäisessä tapauksessa kehittyneet. Muuten ei ole mahdollista muodostaa kiinteää todistustaakkasääntöä.

Lähteet ja lisätietoa

Frände, Dan ym.: Prosessioikeus. 3. painos. WSOY 2012.

Halila, Jouko: Todistustaakan jaosta silmällä pitäen erityisesti varallisuusoikeudellisia oikeussuhteita. WSOY 1955.

Heuman, Lars: Bevisbörda och beviskrav i tvistemål. Norstedts Juridik 2007.

Antti Jokela, Oikeudenkäynti III. Talentum 2004.

Klami Hannu Tapani: Todistusratkaisu. Lakimiesliiton kustannus 2000.

Klami, Hannu Tapani – Rahikainen, Marja – Sorvettula, Johanna: Todistusharkinta ja todistustaakka. Johdatus todistusoikeuden perusteisiin. Lakimiesliiton kustannus 1987.

Klami, Hannu Tapani – Sorvettula, Johanna – Hatakka, Minna: Tarvitaanko todistustaakkaa? Defensor Legis 1-2/1990.

Lappalainen, Juha Siviiliprosessioikeus II. Lakimiesliiton kustannus 2001.

Saarnilehto, Ari: Todistustaakasta vahingonkorvausasioissa, teoksessa Velvoiteoikeudellisia kirjoituksia I, toim. Ari Saarnilehto. Turun yliopisto 2010.

Saranpää, Timo Näyttöenemmyysperiaate riita-asioissa. Suomalainen lakimiesyhdistys 2010.

Saranpää, Timo Riita-asian näyttökynnys- ja todistustaakkasäännökset todistelutoimikunnan mietinnössä – Eräitä näkökohtia ja ehdotuksia. Defensor Legis 6/2013 s. 951-966.

2. Todistustaakka sopimuksenulkoisessa vahingonkorvauksessa

Lauri Länsman – Antti Vuori-Karvia

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 1 §:n säännös sisältää lähtökohdan todistustaakalle. Säännöksen mukaan kantajan on näytettävä toteen ne seikat, jotka tukevat kannetta. Vastaajaan on puolestaan vahvistettava todistelulla ne seikat, jotka hän tuo esiin edukseen.

Vahingonkorvausoikeudessa on perinteisesti katsottu, että vahingonkärsijän on näytettävä vastuuperuste, vahinko, vastuuperusteen ja vahingon välinen syy-yhteys sekä vahingon määrä eli tappio.

2.1. Todistustaakka vastuuperusteesta

Vahingonkorvauslain mukainen vahingonkorvausvastuu voi tarkoittaa henkilövahingon, esinevahingon tai niin sanotun puhtaan varallisuusvahingon korvaamista.

Kenellä on todistustaakka vastuuperusteesta eli tuottamuksesta sopimuksenulkoisessa vahingonkorvauksessa?

Tässä suhteessa todistustaakan osalta voidaan erottaa kolme eri osa-aluetta: 1) tavallinen tuottamukseen perustuva vahingonkorvausvastuu, 2) korostuneen huolellisuusvelvollisuuden alue ja 3) tuottamuksesta riippumaton ns. ankara vastuu.

Tuottamus korvausvastuun perusteena

Tahalliseen tai tuottamukselliseen vahingon aiheuttamiseen perustuva vastuu on yleisenä lähtökohtana kaiken vahingon aiheuttamisen arvioinnissa.

Vahingonkorvauslain 2 luvun 1 §:n 1 momentissa säädetään seuraavasti: ”Joka tahallisesti tai tuottamuksesta aiheuttaa toiselle vahingon, on velvollinen korvaamaan sen, jollei siitä, mitä tässä laissa säädetään muuta johdu.”

Vahingonkorvauslain tuottamussääntö osoittaa, että vahingonkorvausvastuun perusteena on tuottamus. Tuottamusvastuu vahingonkorvausoikeudessa tarkoittaa sekä tahallisesti että huolimattomuudesta tai varomattomuudesta aiheutettuja vahinkoja.

Edellä mainittujen oikeusohjeiden perusteella lähtökohta on selvä: Tuottamusvastuussa vahingonkärsijä on velvollinen näyttämään vahingonaiheuttajan tuottamuksen.

Vahingonkärsijän todistustaakkaa koskevat säännöt ovat lähtökohtia, joista voidaan poiketa olosuhteista johtuen.[1]

Aineellisen oikeuden toteuttamisen tarve voi johtaa siihen, että pääsäännöstä on poikettava. Muussa tapauksessa lopputuloksena olisi se, että aineellisen oikeuden sisältö eli tuottamusvastuu ei toteudu:

1 Saarnilehto 2010, s. 59.

> KKO 1990:78: Kolme henkilöä oli samalla aseella vuorotellen ampunut useita laukauksia maavallia kohti. Yksi laukaus oli osunut ampumalinjan lähellä olleeseen muuntajaan ja aiheuttanut sen vaurioitumisen. Kun ampujilla oli varomattomuutena ilmennyt tuottamus vahingon aiheuttamiseen eikä kukaan heistä ollut selvittänyt, että muuntajaan osunut luoti ei ollut hänen ampumansa, he olivat yhdessä aiheuttaneet vahingon niin, että he vahingonkorvauslain 6 luvun 2 §:n nojalla olivat yhteisvastuussa sen korvaamisesta.

Tavallinen todistustaakkaa koskeva normi edellyttäisi, että vahingonkärsijän olisi tullut näyttää vahingosta vastuussa oleva. Todistustaakan muuttaminen tavanomaisesta varmisti, että vahingonkärsijälle tuomittiin korvaus vahingosta.[2]

Korostuneen huolellisuusvelvollisuuden alue

Vahingonkorvausoikeudessa on syntynyt korostuneen huolellisuusvelvollisuuden alue, jossa todistustaakka tuottamuksesta on siirretty vahingonkärsijältä vahingon aiheuttajalle.[3]

Vahingonkorvausvastuu määrätään sillä perusteella, ettei korvausvelvollinen näytä toteen omaa huolellisuuttaan, vaikka normaalin tuottamusvastuun piirissä todistustaakka tuottamuksesta on korvausta vaativalla kantajalla. Tuottamuksen puuttumisen näyttäminen on peruste vapautua korvausvastuusta.

Oikeuskirjallisuudessa viitataan turvallisuusvelvoitteen laiminlyöntiin, johon sovelletaan sopimusvastuun sääntöjä eli erityisesti käännettyä todistustaakkaa. Turvallisuudesta vastaavan on näytettävä toteen huolellisuutensa ja tapauksen ylivoimaisuus.[4]

Korostuneen huolellisuusvelvoitteen alueelle kuuluu esimerkiksi yleisten teiden, katujen ja muiden vastaavien rakentaminen ja kunnossapito, palvelusten tarjoaminen yleisölle, yleisötilaisuuksien kuten kilpailujen ja huvitilaisuuksien järjestäminen ja eläinten aiheuttamat vahingot.

> KKO 2001:1: A:n ollessa asiakkaana B Oy:n omistamassa liikekeskuksessa siellä sijainneen ravintolan seinärakenteeseen kuulunut karkaistusta lasista valmistettu lasiruutu oli rikkoutunut ja pudonnut palasina A:n päälle aiheuttaen hänelle vammoja. Rikkoutumisen syy oli jäänyt epäselväksi. Kun rakenteen turvallisuudesta vastannut B Oy ei siten ollut näyttänyt, että lasin rikkoutuminen olisi johtunut sellaisesta seikasta, josta se ei ollut velvollinen huolehtimaan, B Oy oli velvollinen korvaamaan A:lle lasin putoamisesta mahdollisesti aiheutuneet vahingot.
>
> KKO 1989:7: Raskasta polttoöljyä käyttäneen lämpökeskuksen piipusta oli käyttöhäiriöiden vuoksi päässyt ympäristöön muun muassa rikkiä sisältänyttä nokea. Noki oli vaurioittanut läheisellä pysäköintipaikalla olleiden autojen maalipintoja. Vapautuakseen korvausvelvollisuudesta laitoksen omistaneen lämpöyhtiön olisi pitänyt näyttää, etteivät käyttöhäiriöt olleet johtuneet yhtiön laiminlyönneistä laitoksen asianmukaisessa hoidossa.
>
> KKO 1992:41: Paikallistiellä olleet syvät ja jäiset urat olivat osaltaan aiheuttaneet sen, että auto oli suistunut tieltä ja törmännyt puuhun. Tielaitoksella on yleisistä teistä annetun lain 11 §:n 1 momentin ja 12 §:n nojalla velvollisuus pitää tie liikennettä tyydyttävässä kunnossa ja moottoriajoneuvoliikenteen tarvetta vastaavasti lumi- ja jääesteistä vapaana. Lumisateiden johdosta urien muodostuminen verrattain vilkasliikenteiselle tielle ei ollut ennalta-arvaamatonta. Tiehen ei ollut näytetty kohdistetun

2 Mt. s. 80.
3 Mt. s.76.
4 Ks. aiheesta tarkemmin Ståhlberg – Karhu 2013, s. 126.

sääolosuhteiden vaatimia kunnossapitotoimia. Vahingon katsottiin osaksi syntyneen tienpitäjän laiminlyönnistä.

KKO 1972-II-10: Asiakas oli tullessaan asioimasta yhtiön konttorirakennuksesta liukastunut ja kaatuessaan loukkaantunut rakennuksen edustalla olevalla, yhtiölle kuuluvalla jäisellä pihamaalla. Koska yhtiö oli velvollinen huolehtimaan siitä, että konttorirakennuksessa asioivat henkilöt saattoivat turvallisesti kulkea pihamaalla, eikä yhtiö ollut näyttänyt, että se olisi tämän velvollisuutensa täyttänyt taikka että sää tai muut tuolloin vallinneet olosuhteet olisivat tehneet jalankulkijoiden turvallisuudesta huolehtimisen ylivoimaiseksi, yhtiö velvoitettiin suorittamaan vahingonkorvausta. Ään.

KKO 1992:141: Laskettelija oli kaatunut ja vahingoittunut poistuessaan maksua vastaan yleisön käytössä olleesta hiihtohissistä. Hissin pitäjä velvoitettiin maksamaan vahingonkorvausta, kun se ei ollut näyttänyt, että poistumispaikan kunnosta olisi kaikkien hissin käyttäjien turvallisuus huomioon ottaen riittävästi huolehdittu.

Ankara vastuu

Lainsäädäntöön sisältyy suuri määrä vahingonkorvaussäännöksiä, joiden mukainen vastuu on tuottamuksesta riippumatonta. Tuottamuksesta riippumaton vastuu voi tulla kysymykseen myös ilman erityissäädöstä. KKO:n oikeuskäytännössä on useita tilanteita, joissa vastuu syntyy, vaikka tuottamusta ei ole.[5]

Ankaran vastuun alueeseen kuuluvat ne tilanteet, joissa vahingonkorvausvastuu ei edellytä kenenkään tahallisuutta tai tuottamusta. Ankaran vastuun tilanteessa vahingon aiheuttaja on sopimussuhteen ulkopuolella vastuussa oman toimintansa perusteella ilman tuottamusta.

Ankaran vastuun piiriin kuluu erilaisia tilanteita. Yhteistä niille on se, että ne sisältävät poikkeuksellisen riskin.[6] Ankaran vastuun sisältäviä korvaussäännöksiä, joissa riskin aiheuttaminen on vastuun perusteena, on useassa eri laissa.

Ankaran vastuun alueella vahingonkärsijällä ei ole todistustaakkaa tuottamuksesta vastuuperusteena, koska vastuu ei edellytä tuottamusta. Vastuuperuste on vaarallisena pidettävä toiminta itsessään. Vahingonkärsijän osalle voi jäädä näyttää vahinko sekä vahingon ja toiminnan välinen syy-yhteys ja todistustaakka näiden kumoamiseksi vastuusta vapautumiseksi siirtyy toiminnan harjoittajalle, kuten alla olevasta tapauksesta ilmenee.

KKO 1993:80: Rakennukselle oli aiheutunut vaurioita routimisesta. Rakennuksen omistajan katsottiin saattaneen vesilaitoksen lähellä rakennusta avo-ojaan suorittaman veden juoksutuksen syy-yhteyden routimiseen niin todennäköiseksi, että kunta vesilaitoksen omistajana velvoitettiin korvaamaan vauriot, kun se ei ollut näyttänyt, ettei juoksutus voinut olla routimisen syy.

Ankara vastuu ei ole ehdotonta vastuuta. Vahingon ja syy-yhteyden olemassaolo ei aina johda korvausvastuuseen. Ankaraan vastuuseen voi liittyä korvausvastuun poistavia perusteita. Jäljempänä kuvatulla tavalla todistustaakka mahdollisesta vapautumisperusteesta on vahingonkorvausvelvollisella.

5 Ks. tarkemmin tästä Hemmo 2002, s. 75-81. KKO:n tapauksia: KKO 2000:72, KKO 1997:48, KKO1995:108, KKO1972 II 97, KKO 1969 II 42.

6 Ks. Ståhlberg – Karhu 2013, s. 140 – 178, jossa käydään läpi seikkaperäisesti erilaisia ankaran vastuun piiriin kuuluvia toimintoja ja lakeja, joissa säädetään ankarasta vastuusta sekä oikeuskäytäntöä.

Mahdolliset vapautumisperusteet on jaettu kolmeen pääryhmään: 1) ylivoimaiset tapahtumat, 2) vahingonkärsijän myötävaikutus, 3) vahingon kohteen erityinen vahinkoalttius.[7]

Ankaran vastuun kohdalla todistustaakkaa koskevista oikeusohjeista johtuu, että toimintansa perusteella ankarassa vastuussa olevan eli siis vahingonkorvausvelvollisen vastaajan on näytettävä vapautumisperusteen olemassaolo vastuun torjuakseen.

> KKO 1997:48: Turvesuolla oli turpeennostoa suoritettaessa syttynyt tulipalo, joka oli levinnyt suon ulkopuolelle ja aiheuttanut vahinkoa naapurikiinteistölle. Turvetuotannon harjoittajan katsottiin vastaavan vahingon korvaamisesta tuottamuksesta riippumatta. Turvetuotannon harjoittaja ei ollut näyttänyt, että vahinkojen syntymiseen olisi myötävaikuttanut sellainen ylivoimainen tapahtuma (poikkeukselliset sääolot), että toiminnan harjoittaja vapautuisi vastuusta sen perusteella.

2.2. Todistustaakka vahingosta

Vahingon kärsineen on osoitettava, että hänelle on syntynyt korvattavaa lajia oleva vahinko. Henkilö- ja esinevahingot ovat korvauskelpoisia ilman erityisedellytyksiä, kunhan yleinen vastuuperuste eli tuottamus tai ankaran vastuun perustava seikasto on käsillä. Puhtaan varallisuusvahingon korvaaminen edellyttää joko vahingonkorvauslain 5 luvun 1 §:n mukaisten perusteiden käsillä oloa tai vahinkolajin korvauskelpoisuuden vahvistavaa erityissäännöstä.

2.3. Todistustaakasta syy-yhteyden osalta

Jotta vahingonkorvauskanne voisi menestyä, vahinkoperusteen ja vahingon välillä on oltava syy-yhteys. Korvausvelvollisuus voi syntyä ainoastaan sellaisista vahingoista, jotka ovat aiheutuneet vastaajan menettelyn johdosta. Pelkkä syy-yhteyden toteaminen ei tosin aina riitä, sillä vahinkoriskin on oltava vahingonaiheuttajalle järkevällä tavalla ennakoitavissa. Vahingonaiheuttajalle ennakoimattomissa olevat vahingot eivät voi tulla korvattaviksi, vaikka syy-yhteyden vaatimus sinänsä täyttyisikin.[8] Vahinkojen ennakoitavuutta arvioidaan objektiivisin kriteerein, eikä vahingon aiheuttajan subjektiivisesta näkökulmasta.[9] Vahingon yksityiskohtien ei tarvitse olla ennakoitavissa, kunhan vahingon tyyppi ja suuruusluokka sitä ovat.

Syy-yhteyden toteennäyttäminen on lähtökohtaisesti vahingonkärsijän vastuulla, eli hänellä on tästäkin seikasta todistustaakka. Oikeudellisen syy-yhteyden arvioinnin perustana on luonnontieteellinen kausaliteetti. Viime kädessä syy-yhteyskysymys on kuitenkin oikeudellinen ja harkinnassa voidaan luonnontieteellisen selvityksen ohella ottaa huomioon muutkin seikat, joiden perusteella voidaan tehdä päätelmiä syy-yhteyden olemassaolosta tai sen puuttumisesta.[10]

Tältä kannalta mielenkiintoinen on korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 1995:53, jossa oli kysymys valtion korvausvastuusta rokotusohjelman toimeenpanijana. Vaikka korkein oikeus katsoi jääneen selvittämättä, että rokotuksen ja korvausta vaatineen henkilön sairaus olivat lääketieteellisesti syy-

7 Ks. näistä tarkemmin Hemmo 2002, s. 82-85.

8 Tästä esimerkiksi KKO 1990:163, jossa A oli uhannut B:tä leipäveitsellä, mistä asunnossa viereisessä huoneessa ollut C oli hätääntynyt ja pyrkinyt poistumaan asunnosta pudottautumalla kolmannen kerroksen parvekkeelta alas. C:n menettely ja siitä hänelle aiheutuneet vammat eivät olleet A:lle ennalta arvattavissa.

9 KKO 1995:198.

10 Ks. esimerkiksi KKO 2005:115.

yhteydessä, korvausta vaatineen katsottiin kuitenkin riittävästi näyttäneen syy-yhteyden rokotuksen ja sairastumisen välillä.

Ratkaisua voidaan pitää ongelmallisena, koska siitä ei selvästi käy ilmi, millä seikoilla syy-yhteys katsottiin osoitetun, kun lääketieteellinen syy-yhteys oli jäänyt näyttämättä. Todistustaakka syy-yhteydestä on tässäkin ratkaisussa kuitenkin siis asetettu vahingonkärsijälle, joskin voitaneen perustellusti sanoa näyttökynnyksen tapauksessa jääneen melko alhaiseksi. Ratkaisu on mielenkiintoinen siltäkin kannalta, että korvaus on määrätty yllättävästä vahingosta, jota sen enempää rokotuksen toimeenpanijat kuin rokotettavat itse eivät olleet pystyneet ennakoimaan. Tämä näyttäisi perustelujen tasolla olevan ristiriidassa sen kanssa, mitä edellä on lausuttu korvattavaksi tulevan vahingon ennakoitavuuden vaatimuksesta.

Edellä mainittua tapausta kannattaa verrata korkeimman oikeuden ratkaisuun KKO 2001:58, jossa tupakkayhtiöltä vaadittiin vahingonkorvausta tupakoinnin aiheuttamista sairauksista. Kyseisessä tapauksessa oli epidemiologisten tutkimusten perusteella selvitetty, että tupakointi lisäsi riskiä sairastua korvausta vaatineen henkilön sairastamiin sairauksiin. Tässä tapauksessa lääketieteellinen selvitys puhui siis rokotustapausta vahvemmin syy-yhteyden puolesta. Korkein oikeus kuitenkin katsoi jääneen selvittämättä, että korvausta vaatineen sairaudet olisivat johtuneet ”nimenomaan ja vain” hänen tupakoinnistaan. Kokonaisarvioinnissa korkein oikeus kiinnitti huomiota vahingon kärsijän sairauksien laatuun, hänen tupakointinsa kestoon ja määrään sekä tapauksen olosuhteisiin kokonaisuudessaan. Tällä perusteella korkein oikeus katsoi riittävästi selvitetyn, että tupakointi oli sairauksiin vaikuttanut tekijä ja että syy-yhteys sairauksien ja tupakoinnin välillä oli näytetty. Korvausvaatimus kuitenkin hylättiin, koska tupakkamainonnan ei näytetty olleen syy-yhteydessä vahingonkärsijän käyttäytymiseen.

Sekä rokotetapaus että tupakkatapaus kuvaavat hyvin niitä vaikeuksia, joita luonnontieteellisen ja oikeudellisen syy-yhteyden arvioiminen tuottavat. Tupakointi lisää tilastollisesti merkittävällä tavalla riskiä sairastua useisiinkin sairauksiin. Samaten rokotteet saattavat haittavaikutuksena tilastollisesti lisätä riskiä sairastua. Tilastollinen riski ei kuitenkaan merkitse sitä, että riskialtis toiminta yksittäistapauksessa olisi tietyn sairauden syy, eikä lääketieteellinen syy-yhteys esimerkiksi tupakoinnin ja kurkunpään syövän välillä siksi välttämättä täyty. Jotta korvausta vaativan näyttökynnys ei olisi kohtuuttoman korkea, oikeudellisen syy-yhteyden arviointia ei kuitenkaan tehdä pelkästään luonnontieteellisen selvityksen perusteella, vaan huomioon otetaan muutkin seikat, joiden perusteella voidaan tehdä päätelmiä syy-yhteyden olemassaolosta tai sen puuttumisesta. Koska perustana täytyy kuitenkin olla luonnontieteellinen kausaliteetti, voidaan tupakkaoikeudenkäynnissä annettua ratkaisua pitää rokotejutussa annettua ratkaisua onnistuneempana syy-yhteyden arvioimisen osalta.

Syy-yhteyden osalta mielenkiintoisen asiaryhmän muodostavat niin sanotut aivovammaoikeudenkäynnit, joissa yhtenä keskeisenä ratkaistavana kysymyksenä on usein ollut vakuutustapahtuman ja korvausta vaatineen henkilön oireiden välisen syy-yhteyden arvioiminen. Korkein oikeus on antanut henkilövahinkoihin ja -vakuutuksiin liittyvistä syy-yhteyskysymyksistä ennakkoratkaisuja melko runsaasti. Kysymys on ollut arvioitavana ainakin ratkaisuissa KKO 1997:163, 2005:99, 2005:103, 2008:117, 2012:73, 2014:15 ja 2014:33.

Todistustaakka syy-yhteydestä on korvausta vaativalla, mikä seikka on useissa ratkaisuissa nimenomaisesti todettukin. Korkeimman oikeuden mukaan ”vastapuolella ei ole vaatimuksen torjuakseen velvollisuutta osoittaa todellista syytä vahinkoon, vaikka käytännössä asetelma voi kuitenkin muo-

dostua sellaiseksi, että kanteen torjuminen edellyttää vastanäyttöä".[11] Kyseistä lausumaa on pidetty viittauksena niin sanottuun "väärään todistustaakkaan"[12] tai ylipainoperiaatteen hyväksymisenä.[13] Vaikka kysymys saattaa olla teoreettisesti mielenkiintoinen, lausuman voi ymmärtää tarkoittavan yksinkertaistaen sitä, että vaatimus tulee hyväksytyksi "kevyemmällä näytöllä" jos vastaaja ei esitä syy-yhteyttä vastaan puhuvaa näyttöä verrattuna tilanteeseen, jossa tällaista vastanäyttöä esitetään. Tämä lähtökohta lienee yleisesti hyväksyttävissä ja yleistettävissä syy-yhteyden arviointiin muunkinlaisissa tapauksissa.

2.4. Todistustaakka vahingon määrästä

Todistustaakka vahingon määrästä on pääsääntöisesti vahingonkärsineellä. Vahingon arvottamisessa lähtökohta on osapuolten, erityisesti vahingonkärsijän esittämä selvitys. Korvausta vaativan vahingonkärsijän on osoitettava se, millaista vahinkoa ja miten paljon hän on kärsinyt.

Vahingonkärsijän on osoitettava tietyllä todennäköisyydellä, että vahingon määrä on X euroa. Vastapuolen kiistämisestä seuraa luonnollisesti se, että vastanäyttövelvollisuus siirtyy vastaajalle.

Vahingonkorvausta voidaan kuitenkin tuomita, vaikka kantaja ei kykene osoittamaan vahingon määrää, mikäli on selvitetty, että vahinkoa on syntynyt. Vahinkotapahtuma, syy-yhteys ja jonkinlaisen vahingon aiheutuminen on kantajan kyettävä osoittamaan. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 6 §:n mukaan tuomioistuin voi arvioida vahingon kohtuuden mukaan, jos vahingon määrästä ei ole saatavissa näyttöä, tai se on vain vaikeuksin saatavissa.[14] Harkintavalta on tuomioistuimella. Sitä voidaan rajoittaa osoittamalla seikkoja, jotka ovat omiaan puhumaan vahingon suuruuden puolesta tai sitä vastaan. Todistustaakka sanotuista seikoista on luonnollisesti sellaiseen vetoavalla. OK 17:6 ei ole sovellettavissa, jos näyttöä on saatavissa. Jos näyttöä on saatavissa, mutta sitä ei esitetä, on kanne hylättävä. Ilmeisesti oikeuskäytännössä OK 17:6:n kohtuusarviointia on pidetty mahdollisena vaikka vahingonkärsijä ei olisikaan esittänyt kaikkea sitä näyttöä, minkä olisi voinut olettaa olleen saatavissa.[15]

Tapauksessa KKO 1995:96 korkein oikeus totesi perusteluissaan seuraavasti:

> "A on jutun alioikeuskäsittelyssä antanut ymmärtää, että sähköasennusliike oli jo suorittanut kustannusarviossaan tarkoittamansa työt. Sen vuoksi tältä osin tuomittavaa vahingonkorvausta ei enää voida perustaa pelkkään kustannusarvioon, vaan A:n velvollisuutena on ollut esittää selvitys vahingon todellisesta määrästä. Tätä A ei kuitenkaan ole tehnyt. Sen vuoksi ja kun asiassa ei ole edellytyksiä arvioida vahinkoa oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 6 §:n nojalla, Korkein oikeus katsoo jääneen näyttämättä, että A:lle olisi tältä osin aiheutunut vahinkoa yli kihlakunnanoikeuden tuomitseman määrän."

Tapaus osoittaa, että näyttövelvollisuus vahingon määrästä on korvausta vaativalla ja OK 17:6 ei välttämättä ole sovellettavissa, jos näyttöä olisi saatavilla.

11 KKO 2005:99, 2005:103 ja 2005:115, jossa oli kysymys muusta kuin aivovammasta.
12 Saranpää 2011, s. 509.
13 Saarnilehto 2010, s. 59.
14 Tältä osin on huomioitava säännöksen korvaavaksi ehdotettu (HE 46/2014) oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 2 §:n 3 momentin säännös, jonka mukaan jos yksityisoikeudellisen saatavan määrästä ei ole saatavissa uskottavaa näyttöä taikka se olisi saatavissa vain vaikeuksin tai asian laatuun nähden kohtuuttomilla kustannuksilla tai kohtuuttomalla vaivalla, tuomioistuin arvioi määrän.
15 Ks. tästä aiheesta Hemmo 2002, s.139.

Lähteet ja lisätietoa

Hemmo, Mika: Vahingonkorvausoikeuden oppikirja. WSOY 2002.

Saarnilehto, Ari: Todistustaakasta vahingonkorvausasioissa, teoksessa Velvoiteoikeudellisia kirjoituksia I, toim. Ari Saarnilehto. Turun yliopisto 2010.

Saranpää, Timo: Siviiliprosessuaalista todistustaakkaa koskeva aineellinen prosessinjohto. Lakimies 3/2011, s. 504–526.

Saranpää, Timo: Näyttöenemmyysperiaate riita-asiassa. Suomalainen lakimiesyhdistys 2010.

Ståhlberg, Pauli, Karhu Juha: Suomen vahingonkorvausoikeus. Talentum 2013.

Virtanen, Pertti: Vahingonkorvaus. Laki ja käytännöt. Edita 2011.

Oikeuskäytäntöä

KKO 1969 II 42, KKO 1972 II 10, KKO 1972 II 97, KKO 1989:7, KKO 1990:78, KKO 1990:163, KKO 1992:141, KKO 1993:80, KKO 1995:53, KKO 1995:96, KKO 1995:108, KKO 1995:198, KKO 1997:48, KKO 1997:163, KKO 2000:72, KKO 2001:1, KKO 2001:58, KKO 2005:99, KKO 2005:103, KKO 2005:115, KKO 2008:117, KKO 2012:73, KKO 2014:15, KKO 2014:33.

3. Todistustaakka sopimussuhteissa

Olli Hoppu – Jerker Pitkänen – Juho Päkkilä – Tiina Veranen

3.1. Yleistä

Oikeudenkäynnissä esitetyn todistelun perusteella tuomioistuin ratkaisee asianosaisten tekemien väitteiden todenperäisyyden eli toisin sanoen päättää sen, mitä asiassa on pidettävä totena.[1] Tuomioistuin ratkaisee siten jutun näyttökysymyksen, jossa sen on arvioitava sekä näytön todistusvoima että näytön riittävyys. Näytön riittävyyden tuomioistuin ratkaisee soveltamalla todistustaakkanormeja. Ne osoittavat, kumpi jutun asianosaisista joutuu kantamaan riskin eli haitallisen seuraamuksen riittävän näytön puuttumisesta tietyn oikeustosiseikan osalta.[2]

Oikeuskirjallisuudessa ollaan yksimielisiä siitä, että yleispätevää sääntöä todistustaakan jakautumisesta riita-asioissa ei ole. Näin ollen myös sopimuksiin liittyviä todistustaakkasääntöjä määriteltäessä kokemusperäinen todennäköisyys, asianosaisten näyttömahdollisuudet ja aineellisoikeudellisen lainsäädännön toimivuus ovat näkökohtia, jotka arviossa tulee huomioida (kts myös luku 1). Erityisesti silloin, kun nämä kolme seikkaa puoltavat samanlaisen todistustaakan asettamista asiassa, tulisi niille antaa ratkaiseva merkitys todistustaakkaa asetettaessa.

Joidenkin sopimussuhteita koskevien tilanteiden varalta on oikeuskäytännössä vakiintunut ainakin ohjeellinen todistustaakkasääntö. On kuitenkin syytä korostaa, että yksittäistapauksittaiset olosuhteet ja varsinkin sopimuslausekkeet saattavat johtaa siihen, että todistustaakka tulee asettaa näistä säännöistä poiketen. Erityisesti sopimuksen tarkemman sisällön osalta oikeuskirjallisuudessa on suhtauduttu varauksellisesti kiinteiden todistustaakkasääntöjen luomiseen ja korostettu yksittäistapaukseen liittyvää arviointia ja sitä, että todistustaakan asettamiseen vaikuttavat lukuisat erilaiset tekijät. Todistustaakkasääntöjen ja todistusharkinnan erittelyä on sopimuksen sisällön selvittämisessä pidetty ongelmallisena. Sopimuksen tulkintasääntöjen ja todistustaakkanormien keskinäistä yhdenmukaisuutta on korostettu, jotta turvataan tulkintasääntöjen tarkoituksen toteutumista. Joitakin, ainakin ohjeellisia todistustaakkasääntöjä myös sopimuksen sisältöön liittyen on kuitenkin myös todettavissa.

Alla käsitellään ensin sopimuksen syntymistä, päättymistä ja sen pätemättömyyttä. Seuraavassa luvussa käsitellään sopimuksen sisältöä ja erityisiä sopimusehtoja, jonka jälkeen käsitellään sopimusperusteista vahingonkorvausvastuuta. Lopuksi käsitellään tiettyjä erityistilanteita asuntokauppalain, huoneenvuokralain, vakuutussopimuslain sekä vakuutustapahtumien valossa.

1 Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan oikeuden tulee, harkittuaan huolellisesti kaikkia esiintulleita seikkoja, päättää, mitä asiassa on pidettävä totena.

2 Frände ym. 2012, s. 681 ja 685.

3.2. Sopimuksen syntyminen, päättyminen ja sen pätemättömyys

Sopimuksen syntyminen

Lähtökohta on, että sopimukseen vetoavan on näytettävä toteen sopimuksen syntymiseen vaadittavat tosiseikat. Tähän kuuluu sopimuksen solmiminen ja laillinen muoto, silloin kuin sopimuksen muoto on laissa määritelty.[3] Edellä mainitusta lähtökohdasta voidaan olosuhteista johtuen poiketa. Erityisten olosuhteiden vallitessa esimerkiksi reklamaation puuttuminen voi asettaa todistustaakan sille osapuolelle, joka väittää, että sopimusta ei ole syntynyt.[4]

Valtuutus

Jos sopimus on tehty valtuutusmiehen välityksellä, on sopimuksen osapuolten välisessä suhteessa valtuuttajalla todistustaakka siitä, että valtuutusmieheksi ilmoittautuneella on ollut valtuutus. Valtuuttajalla on myös todistustaakka siitä, että valtuutettu on ylittänyt toimiohjeensa tai siitä, että valtuutus on päättynyt.[5]

Jos sopimusta päämiehen puolesta ei ole tehty valtuutuksen rajoissa, se ei sido päämiestä. Mikäli sopimus on tehty kelpoisuuden ylittäen, seuraa valtuutetulle vahingonkorvausvelvollisuus edellyttäen, että valtuutettu ei voi näyttää toimineensa valtuutuksen mukaan eikä oikeustoimi muutoinkaan sido päämiestä. Valtuutettuna esiintyvällä on tässä tapauksessa todistustaakka valtuutuksesta.[6] Tämän lisäksi valtuutettu on näyttövelvollinen valtuutussuhteen olemassaolosta, mikäli hän on tehnyt oikeustoimen omissa nimissään, mutta väittää toimineensa toisen puolesta.[7]

Reklamaation vaikutus ja sen puuttuminen

Reklamaation puuttuminen voi erityisten olosuhteiden vallitessa asettaa todistustaakan sille osapuolelle, joka väittää että sopimusta ei ole syntynyt.[8] Tämä edellyttää kuitenkin, että sopimukseen vetoava on pystynyt esittämään jonkinlaista näyttöä sopimuksen syntymisestä. Näin voi esimerkiksi olla, mikäli ostaja laiminlyö reklamoida saadusta tilausvahvistuksesta. Tällaisessa tilanteessa todistustaakka voi siirtyä sille osapuolelle, joka väittää, että sopimusta ei tästä huolimatta ole syntynyt. Näin voi olla erityisesti silloin, kun myyjä tilausvahvistuksen lähettämisen jälkeen on täyttänyt oman sopimusvelvoitteensa. Tämä ei kuitenkaan ole varsinainen todistustaakkasääntö vaan näytön arviointia. Siirtynyt todistustaakka on ns. ”väärä” todistustaakka, joka on pidettävä erillään varsinaisesta ”aidosta” todistustaakasta (ks. luku 1).

Sopimuksen päättyminen

Sen, joka haluaa vapautua suoritusvelvollisuudestaan, tulee näyttää toteen, että sopimuksen mukainen suoritus on tapahtunut tai että velvoite on lakannut muulla perusteella. Näin ollen esimerkiksi velallisella on todistustaakka velan maksamisesta.[9]

3 Lappalainen 2001, s 335 ja Jokela 2004, s. 259.
4 Saarnilehto 1999, s. 12.
5 Lappalainen 2001, s 337.
6 Saarnilehto 2009, s. 96.
7 Lappalainen 2001, s 337.
8 Kts. reklamaation puuttumisesta laskusta Saarnilehto 1999, s. 12.
9 Lappalainen 2001, s . 340.

Jos lain mukainen vanhenemisaika on kulunut umpeen, velkojalla on todistustaakka siitä, ettei saatava ole vanhentunut. Velkojalla on siten todistustaakka siitä, että vanhentuminen on katkaistu tai että vanhentumisaika on alkanut niin myöhään, että vanhentuminen ei ole ehtinyt tapahtua.[10] Jos puolestaan vanhentuminen on kytketty ajankohtaan, jolloin velkoja sai tietää saamisoikeudestaan, todistustaakka siitä, että velkoja on saanut tietää saamisoikeudestaan niin aikaisin, että velka on vanhentunut, tulisi olla velallisella.[11]

Mikäli sopimus päätetään purkamalla sopimus, on pääsääntönä, että sopimuksen purkamiseen vetoavalla taholla on todistustaakka purun edellytysten olemassaolosta (kts. myös alla Sopimuksen purkuun liittyvät ehdot).

Sopimuksen pätemättömyys

Sopimuksen pätemättömyyteen vetoavalla on todistustaakka pätemättömyyden aiheuttavista seikoista kuten pakottamisesta, erehdyttämisestä, kiskomisesta, oikeustoimikelvottomuudesta tai kunnianvastaisuudesta ja arvottomuudesta.[12] Sopimusjärjestelmien toimivuus edellyttää, että pätemättömyysolettamaa ei oteta lähtökohdaksi.[13]

Mikäli oikeustoimen pätemättömyyden kannalta on merkitystä sillä, onko osapuoli ollut vilpittömässä mielessä, todistustaakka on pääsääntöisesti sillä, joka väittää, ettei hänen vastapuolensa ole ollut hyvässä uskossa. Jos laki edellyttää perusteltua vilpitöntä mieltä, kysymys siitä, mitä henkilön olisi pitänyt tietää, ei sellaisenaan ole todistustaakkasääntelyn kohteena, vaan se on normatiivisin kriteerein ratkaistava arvottamisasia. Todistustaakka kohdentuu tällaisissa tilanteissa sellaisiin ulkoisiin olosuhteisiin, joiden nojalla tällainen päätelmä on tehtävissä.[14]

3.3. Sopimuksen sisältö ja sopimusehdot

Sopimuksen sisältö

Lähtökohtana voidaan pitää, että se joka väittää, että sopimus luo hänelle tietyn oikeuden on velvollinen näyttämään se toteen.

Itse sopimusta tulkitaan lähtökohtaisesti sanamuodon mukaan. Mikäli sopijapuoli väittää, ettei sopimuksen sanamuodon mukainen sisältö vastaa osapuolten tarkoitusta, on hän velvollinen näyttämään se toteen.[15]

Jos sopimusvelvoitteisiin liittyy kauppatapa tai osapuolten välinen käytäntö, se, joka väittää, että sopimuksessa on sovittu kauppatavasta tai käytännöstä poikkeavasti, on näyttövelvollinen tästä. Kauppatapaan tai osapuolten väliseen käytäntöön vetoavan on kuitenkin näytettävä tavan tai käytännön olemassaolo ja soveltuvuus toteen.

10 Ibid.
11 Ibid.
12 Jokela 2004, s. 259.
13 Lappalainen 2001, s . 335.
14 Mt. s. 336.
15 Saarnilehto 2009, s. 149.

Dispositiiviset säännökset vaikuttavat myös todistustaakkaan. Dispositiivisilla säännöksillä tarkoitetaan tässä yhteydessä sellaisia lain säännöksiä, jotka määrittelevät sopimuksen sisältöä, mutta tulevat sovellettavaksi sopimuksiin ainoastaan siltä osin, kuin itse sopimuksissa ei ole sovittu näistä seikoista toisin. Tällaisia dispositiivisia säännöksiä on esimerkiksi vakuutussopimuslaissa. Todistustaakan on näissä tilanteissa katsottava olevan sillä osapuolella, joka väittää dispositiivisesta normista sopimuksessa poiketun. Näkemystä on perusteltu muun ohella sillä, että dispositiivisessa normissa olisi yleensä ilmaistuna myös sopijapuolten säännönmukainen ja todennäköinen tarkoitus. Lisäksi on katsottu, että tahdonvaltainen normi ilmaisee sen, millaista järjestelyä lainsäätäjä on pitänyt sopivimpana. Edelleen on katsottu olevan näytön esittämisen osalta paljon helpompaa selvittää tietyn lausekkeen liittäminen sopimukseen, kuin osoittaa sen puuttuminen.

Dispositiivisia säännöksiä on siis pidettävä sopimuksen sisällön lähtökohtana ja sillä asianosaisella, joka katsoo sopimuksessa poiketun dispositiivisista säännöksistä, on todistustaakka asiassa.

Lykkäävät ja purkavat ehdot

Purkavasta ehdosta on kysymys, jos sopimus sisältää ehtoja, joiden mukaan tietty seikka johtaa sopimuksen purkautumiseen. Purkavien ehtojen osalta todistustaakka on sillä asianosaisella, joka väittää tällaisen ehdon oikeustoimeen liitetyksi. Ehtoon vetoavalla asianosaisella on todistustaakka näyttää ehdon olemassaolo ja sen soveltamisedellytysten täyttyminen.

Lykkäävästä ehdosta on kysymys jos sopimukseen on liitetty ehtoja, joiden täyttyminen on edellytyksenä sopimuksen tai sen osan voimaantuloon tai tiettyjen oikeusvaikutusten synnylle. Todistustaakan asettaminen lykkäävässä ehdossa on synnyttänyt suurta erimielisyyttä oikeuskirjallisuudessa.[16] Vallitsevan mielipiteen mukaan suurimmassa osassa tapauksista todistustaakka lykkäävän ehdon osalta on asetettu sille sopijakumppanille, joka väittää sopimuksen sisältävän lykkäävän ehdon. Näkemystä on perusteltu erityisesti sillä, että käytännössä lykkäävää ja purkavaa ehtoa käytetään hyvin samanlaisissa tilanteissa ja samanlaisiin tarkoituksiin, eikä todistustaakan asettamisessa tulisi ratkaisevaa olla se, kumman tyyppiseksi ehto on muotoutunut.

Lykkäävän tai purkavan ehdon tilanteita läheisesti muistuttava sopimus on avoin kauppa. Avoimessa kaupassa ostaja voi vetäytyä kauppasopimuksesta ilman oikeudellisia seuraamuksia. Näissä tilanteissa myyjällä on todistustaakka siitä, että kiinteä kauppasopimus on syntynyt. Todistustaakka on siis päinvastainen kuin lykkäävin ehdoin solmitun sopimuksen tilanteessa.

Sopimussakko

Sopimussakko on tyypillinen sopimusehto, jonka oikeusvaikutukset ulottuvat todistustaakkaan. Sopimusperusteisen vahingonkorvauksen vaatijan täytyy lähtökohtaisesti näyttää vahinkoa aiheutuneen ja näyttää syy-yhteys sopimusrikkomuksen ja aiheutuneen vahingon välillä. Sopimussakko on etukäteen vahvistettu korvaus, jonka saannin edellytyksenä ei ole, että sen vaatija osoittaisi sopijakumppanin menettelyn aiheuttaneen vahinkoa tai osoittaisi vahingon määrän. Sopimussakkoa voidaan käyttää tehosteena myös silloin, kun on oletettavissa, ettei sopimuksen rikkominen aiheuta lainkaan vahinkoa.

16 Halila 1955, s. 187 ja 190.

Sopimussakkoehdon osalta vaatimuksen esittäjä vapautuu kokonaisuudessaan vahinkoa ja sen määrää koskevasta näyttövelvollisuudestaan. Sopimussakkoehdon olemassaolo takaa sopijakumppaneille sopimussakon määräisen suorituksen ilman, että näyttöä vahingosta tai sen määrästä esitetään. Sopimussakko ei varsinaisesti siirrä todistustaakkaa myöskään vastapuolelle, koska näyttö siitä, ettei vahinkoa lainkaan aiheudu, ei pääsääntöisesti vapauta sopimussakon suorittamisesta.

Sopimussakkoehtoihin liittyviä todistustaakkakysymyksiä arvioitaessa tulee kuitenkin huomioida, että sopimussakko saattaa olla luonteeltaan myös vastuun rajoitusehto. Sopimussakon määrä on sopimussuhteissa saatettu tarkoittaa myös vastuun rajoitusehdoksi siten, ettei vahingon kärsinyt ole oikeutettu sopimussakon ylittävään korvaukseen hänelle aiheutuneista vahingoista. Tällöin todistustaakka on yleensä perusteltua asettaa ehdon vastuunrajoitukseen vetoavalle.

Takuuehdot

Myös takuuehdot ovat tyypiltään ehtoja, joilla saattaa olla vaikutusta todistustaakkaan. Takuuehtoja on kuitenkin hyvin monenlaisia ja niiden tarkemmat oikeusvaikutukset riippuvat luonnollisesti niiden sisällöstä.

Tyypillisimmillään takuuehdot liittyvät irtaimen kauppaan. Irtaimen kaupassa tavaran virhevastuun arvioinnin kannalta ratkaiseva ajankohta on hetki, jolloin vaaran vastuu siirtyy ostajalle. Jos tavara on tuona ajankohtana virheetön, ostajalla ei ole oikeutta virheseuraamuksiin. Myöhemmin syntyvät virheet eivät siten pääsääntöisesti kuulu myyjän vastuun piiriin. Jotta tavaran voitaisiin katsoa olevan virheellinen, vaaditaan että virhe on olemassa vaaran vastuun siirtyessä. Virhe ei välttämättä tuossa yhteydessä ole havaittavissa, vaan kyse voi olla myös piilevästä virheestä. Todistustaakka siitä, että virhe on ollut piilevänä olemassa jo vaaran vastuun siirtyessä, on yleensä ostajalla.

Takuuehdoilla tyypillisesti siirretään virhearvioinnin kannalta ratkaisevaa ajankohtaa vaaranvastuun siirtymishetkestä tulevaisuuteen. Tyypillisimmillään takuuehdon vaikutus on siinä, että takuu-aikana ilmi tulleen virheen osalta ostaja ei ole velvollinen osoittamaan, että virhe on ollut olemassa jo vaaran vastuun siirtyessä. Virhe synnyttää takuuvastuun ehdon mukaisen oikeusseuraamuksen eikä virheeseen vetoavalla ole todistustaakkaa siitä, että virhe on ollut olemassa vaaran vastuun siirtohetkellä.

Takuuehdoissa on usein määritelty myös vastuunvapautusehtoja esimerkiksi siten, että myyjä ei vastaa virheestä, joka johtuu tuotteen virheellisestä käytöstä tai myyjän vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olleista seikoista. Lähtökohtaisesti takuun antaneella myyjällä on todistustaakka näiden takuuvastuusta vapauttavien seikkojen osalta. Usein tämä ilmenee jo takuuehdon sanamuodosta.

Takuun ehdot saattavat olla luonteeltaan myös vastuunrajoitusehtoja. Takuuvastuun piiriin kuuluvien virheiden osalta oikeusseuraamuksia on rajoitettu esimerkiksi siten, että takuuvastuu käsittää velvollisuuden virheen korjaamiseen, mutta virheeseen vetoava ei ole oikeutettu korvaukseen virheen aiheuttamista vahingoista. Todistustaakka ehdon vastuun rajoituksesta on yleensä syytä asettaa siihen vetoavalle.

Sopimuksen purkuun liittyvät ehdot

Sopimuksen purkua koskevat ehdot saattavat jo itsessään sisältää todistustaakkaa koskevia määräyksiä. Sopimuksen purkaminen edellyttää sopimusrikkomuksen olennaisuutta, mutta sopimusehdoissa voidaan madaltaa tai korottaa sopimuksen purkukynnystä tästä pääsäännöstä. Pääsääntönä voidaan pitää sitä, että sopimuksen purkamiseen vetoavalla taholla on todistustaakka purun edellytysten olemassaolosta. Sopimuksen purkaminen on poikkeuksellinen toimenpide, joka heikentää sopimuksen pysyvyyden periaatetta. Sopimuksen purkamisella on hyvin voimakas oikeusvaikutus, jonka käyttöala on syytä pitää rajallisena. Jos todistustaakka purkutilanteissa asetettaisiin sopimuksen pysyvyyttä haluavalle asianosaiselle, heikentäisi se tarpeettomasti sopimuksen sitovuuden periaatetta.

Sopimuksen purkuedellytysten lisäksi sopimusehdoissa on usein yksityiskohtaisia määräyksiä sopimuksen purkamisen menettelytavoista. Johdonmukaista on asettaa todistustaakka myös näistä menettelytapaehtojen täyttämisestä sopimuksen purkamiseen vetoavalle. Oikeutta lakkauttavien seikkojen osalta todistustaakan on katsottu olevan väitteen tehneellä asianosaisella.

Vastuunrajoitusehdot

Sopimusvelvoitteiden laiminlyönnistä johtuvaa vastuuta rajoittavat ehdot ovat tyypillisimpiä sopimusehtoja. Sopimusperusteinenkin vahingonkorvaus perustuu lähtökohtaisesti täyden korvauksen periaatteelle, mutta vastuunrajoitusehdoin tätä seuraamusta on voitu rajoittaa hyvin moninaisin tavoin. Vastuunrajoitusehtoja on sopimusoikeudellisten tulkintaperiaatteiden mukaisesti tulkittava suppeasti. Perusteltua on, että vastuun rajoitusehtoon vetoavan on näytettävä vastuunrajoitusehdon olemassaolo ja sen soveltamisedellytysten täyttyminen. Todistustaakan asettaminen sopimusvelalliselle laajentaisi tarpeettomasti poikkeussääntönä pidettävien vastuunrajoitusehtojen soveltamisalaa ja olisi ristiriidassa sopimuksen tulkintasääntöjen tavoitteiden kanssa.

Vastuunrajoitusehtojen osalta yksittäistapaukseen liittyvät olosuhteet voivat kuitenkin puoltaa todistustaakan asettamista myös toisin. Vaikka vastuunrajoitusehdot ovat poikkeamista täyden vastuun periaatteista, ovat ne erityisesti tietyillä toimialoilla säännönmukaisesti käytettyjä. Kauppatapa, asianosaisten väliset aikaisemmat oikeustoimet, sopimuksen laatu ja asianosaisten asema saattavat olla yksittäistapauksessa seikkoja, joiden perusteella todistustaakka vastuunrajoitusehtojen osalta on syytä asettaa edellä esitetystä poikkeavaksi.

3.4. Sopimusvelvoitteiden sisältöä ja laatua koskevat erityisehdot

Sopimussuhteissa todistustaakkaa asetettaessa on katsottu, että niin toimialakohtaisella kauppatavalla kuin asianosaisten välisellä kauppatavalla katsotaan olevan merkitystä todistustaakkaa asetettaessa. Toisen sopijakumppanin esittäessä tietyn sopimuskohdan jääneen kauppatavan varaan ja vastapuolen väittäessä asian sovitun kauppatavasta poikkeavasti, on todistustaakka asiassa kauppatavasta poikkeavaan menettelyyn vetoavalla. Tämä pätee myös arvioitaessa sopimusvelvoitteiden sisältöä ja laatua koskevia ehtoja.

Sopimuksen sisältöä ja laatua koskevissa erityisehdoissa usein asetetaan toiselle sopijakumppanille normaalista käytännöstä tai laatuvaatimuksesta poikkeavia velvoitteita. Sopimussuhteissa on yleisenä todistustaakkasääntönä katsottu olevan se, että raskaampia suoritusvelvoitteita edellyttävään sopimukseen / sopimusehtoon nojautuneella asianosaisella on todistustaakka näistä velvoitteista. Vel-

voitteiden poikkeamista ns. normaalitilanteesta joudutaan tietysti arvioimaan yksittäistapauksessa kauppatavan, asianosaisten sopimuskäytännön ja muidenkin seikkojen perusteella.

Muotoa ja menettelytapaa koskevat ehdot

Jos muotovaatimus perustuu lainsäädäntöön siten, että tietyn oikeustoimen syntymiseen on säädetty noudatettavaksi tiettyä määrämuotoa, on todistustaakka määrämuodon täyttymisestä sillä asianosaisella, joka nojautuu oikeustoimeen.

Sopimuksiin sisällytetään hyvin monissa tilanteissa ehtoja, jotka edellyttävät tiettyjen menettelytapojen tai muotovaatimusten noudattamista sopimuksia tehtäessä, niitä muutettaessa tai esimerkiksi sopimusrikkomukseen perustuvia oikeusseuraamuksia vaadittaessa. Todistustaakka on määrämuotoisuuslausekkeeseen nojautuvalla asianosaisella. Tällaisen asianosaisen on osoitettava, että oikeustoimelta tai muulta toimenpiteeltä on edellytetty määrämuotoa. Jos määrämuotoa koskeva vaatimus on riidaton tai näytetty, on todistustaakka määrämuodon noudattamisesta oikeustoimeen tai toimenpiteeseen vetoajalla.

Vastaavaa periaatetta noudatetaan myös silloin jos oikeustoimen teko on viranomaisen luvan tai vahvistuksen tai kolmannen henkilön suostumuksen varassa. Oikeustoimeen nojautuvan riitapuolen on selvitettävä, että lupa tai vastaava vahvistus on saatu. Periaatetta on perusteltu erityisesti sillä, että muunlainen todistustaakan asettaminen tekisi materiaalisen säännöstön jokseenkin tehottomaksi.

Aikamääreet

Sopimuksiin sisältyvät aikamääräykset ovat yleensä joko lykkääviä tai purkavia riippuen siitä, onko kyse oikeustoimen vaikutusten alkamis- vai päättymishetkestä.

Aikamääreen päättymisajankohdasta on todistustaakka sillä, joka nojautuu aikaisempaan hetkeen ja vetoaa siis sopimuksen päättymiseen. Kysymys on purkavan ehdon tyyppisestä tilanteesta.

Oikeusvaikutusten alkuhetken osalta varhaisempaan määräpäivään vetoavalla on todistustaakka, koska epäselvissä tapauksissa on lähdettävä lievemmän sisältöisestä väittämästä. Jos riidassa on kysymys toisen sopijapuolen suoritusvelvollisuuden lykkäämisestä, on kuitenkin monesti lähdettävä toisenlaisesta olettamasta. Jos toinen sopijapuoli väittää saaneensa lykkäystä hänelle muutoin tehdyn sopimuksen nojalla kuuluvaan velvoitteeseen, on todistustaakka tällaisella asianosaisella.

3.5. Todistustaakka sopimusperusteisessa vahingonkorvausvastuussa

Johdannoksi

Vahingonkorvausoikeudessa on useita hankalia seikkoja näytettävänä ja ratkaistavana. Sen johdosta todistustaakkaa koskevilla säännöillä on myös sen piirissä suuri merkitys. Vahingonkorvausoikeuden alueella yksi perinteisimmistä jaoista on jako sopimusvastuuseen ja sopimuksen ulkoiseen vastuuseen (niin kutsuttu tuottamusvastuu), vaikka tätä jakoa ei voida nykyään pitää enää järin selvä-

piirteisenä.[17] Vahingonkorvausasioissa todistelun keskeisiä kohteita ovat vahingonaiheuttajan tuottamus, aiheutunut vahinko, vahinkotapahtuman ja vahingon välinen syy-yhteys sekä vahingon määrä. Yleinen lähtökohta on, että vahingonkärsijällä on todistustaakka kaikista edellä mainituista seikoista.

Kantajalle asetetusta lähtökohtaisesta todistustaakasta poiketaan kuitenkin sopimusperusteisessa vahingonkorvausvastuussa siltä osin, kun puhutaan tuottamuksen näyttämisestä. Sopimusperusteisessa vahingonkorvausvastuussa todistustaakka tuottamuskysymyksestä on vakiintuneesti asetettu vahingon aiheuttajalle. Sopimusoikeudellisen vahingonkorvausvastuun erityispiirre on siis se, että siinä on tuottamuksen osalta käännetty todistustaakka.[18] Muilta osin todistustaakka on lähtökohtaisesti samanlainen sekä sopimusperusteisessa vastuussa että tuottamusvastuussa. Vahingonkärsijän on siten sopimusperusteisessa vastuussakin näytettävä korvauksen peruste, aiheutunut vahinko, korvausperusteen ja vahingon välinen syy-yhteys sekä vahingon määrä.[19]

Tässä kirjoituksessa keskitytään lähinnä sopimusperusteisen vahingonkorvausvastuun perusmuotoon eli niin kutsuttuun ekskulpaatiovastuuseen, vaikka sopimusvastuussa voidaan katsoa olevan monia muitakin vastuuperusteita.[20] Todistustaakan näkökulmasta esimerkiksi sopimusvastuussa sijaa saanut kontrollivastuu (etenkin kauppalaki) ei kuitenkaan millään tavalla poikkea ekskulpaatiovastuusta.

Korvausvastuun peruste ja käännetty todistustaakka

Sopimussuhteiden ulkopuolella vahingon syynä on yleensä tahallinen tai tuottamuksellinen teko tai muu tapahtuma, missä vahingonkärsijä on vahingonaiheuttajaan nähden ulkopuolinen. Sopimussuhteessa asetelma on tyypillisesti toisenlainen, sillä sopimuksen vuoksi vahingonaiheuttaja ja vahingonkärsijä eivät ole toisiinsa nähden ulkopuolisia tai vieraita. Vaikka sopimusperusteinenkin vahingonkorvausvastuu syntyy pääsääntöisesti tuottamuksen perusteella, ero sopimuksen ulkoiseen vastuuseen on siinä, että tuottamus ilmenee juuri sopimussuhteesta johtuvien velvoitteiden rikkomisena.[21] Sopimusperusteisessa vahingonkorvausvastuussa tuottamuksen olemassaolo yleensä oletetaan siten, että jo sopimuksen täyttämättä jääminen merkitsee olettamaa rikkojan tuottamuksesta.[22]

Korvausta vaativan eli vahingonkärsijän on näytettävä, että vastapuoli on rikkonut sopimuksesta johtuvan velvoitteensa eli syyllistynyt sopimusrikkomukseen.[23] Vahinkoa kärsineen velvollisuus osoittaa vastuun peruste käy ilmi korkeimman oikeuden ratkaisusta 1983 II 84. Tapauksessa velkojan olisi siis tullut osoittaa velallisen rikkoneen sopimusta, jotta sopimussakko olisi tullut maksettavaksi.

> Autojen maahantuojan ja piirimyyjän välillä oli sovittu mm. siitä, että piirimyyjä käyttäisi hallinnassaan olevaa kiinteistöä maahantuojan edustamien autojen myyntiin ja korjaukseen ja että, mikäli piirimyyjä rikkoisi sopimusta, erääntyisi siinä määrätty sopimussakko maksettavaksi. Piirimyyjän otettua toisen automerkin edustuksen maahantuoja purki piirimyyntisopimuksen ja vaati sopimussakkoa.

17 Ks. tarkemmin Ståhlberg – Karhu 2013, s. 40-41.
18 Lappalainen 2001, s. 337-338 ja Hemmo 2003, s. 241.
19 Saarnilehto 2001, s. 66.
20 Hemmo on osoittanut ekskulpaatiovastuun lisäksi vastuuperusteiksi ainakin kontrollivastuun, ankaran vastuun ja poikkeuksettoman vastuun. Ks. Hemmo 1998, s. 42-49.
21 Ståhlberg – Karhu 2013, s. 42.
22 Lappalainen 2001, s. 338.
23 Virtanen 2005, s. 489.

> *Kun maahantuoja ei ollut näyttänyt, että osapuolten välillä olisi sovittu*[24] piirimyyntisopimuksessa tarkoitettujen autojen yksinmyynnistä tai että toinen edustus olisi estänyt piirimyyjää käyttämästä kiinteistöä maahantuojan autojen myyntiin ja korjaukseen, vaatimus hylättiin.

Huomionarvoista on, että korvauksen tuomitseminen ei suoritushäiriön toteamisen jälkeen edellytä, että sopimusrikkojan toiminnan huolellisuus arvioitaisiin ja hänen todettaisiin menetelleen tuottamuksellisesti. Vasta, kun sopimusrikkoja väittää menetelleensä huolellisesti, on tuottamuskysymys selvitettävä. Näin ollen korvausta vaativan ei tarvitse edes viitata tuottamuskysymykseen korvausvaatimuksensa yhteydessä, vaan sen esille ottaminen jää velallisen tehtäväksi. [25]

Sopimusperusteisen korvausvastuun erityispiirre on käännetty todistustaakka. Käännetyllä todistustaakalla tarkoitetaan kysymystä siitä, kenen on näytettävä tuottamus.[26] Sopimuksen ulkoisessa vastuussa se on vahingonkärsijän tehtävä, kun taas sopimusoikeudellisessa korvausvastuussa tuottamus edellä kerrotuin tavoin yksioikoisesti oletetaan eikä korvausta vaativan tarvitse esittää erillistä näyttöä tuottamuksellisesta menettelystä.[27] Vahingonaiheuttajan on puolestaan korvausvastuun välttääkseen näytettävä, että hän on toiminnassaan noudattanut asianmukaista huolellisuutta. Tätä kutsutaan ekskulpaatioksi.[28] Ekskulpaatio on toisin sanoen tuottamusolettaman kumoamista. Sopimusrikkojan on vastuustaan vapautuakseen näytettävä, ettei sopimuksen täyttämättä jääminen ole johtunut hänen syystään.[29] Voidaan siis ajatella, että vastuusta vapautuminen edellyttää sopimusrikkojan näyttävän vahingon johtuneen sellaisesta syystä, joka ei kuulu hänen vastuulleen.[30] Käytännössä sopimusrikkoja voi osoittaa menetelleensä riittävän huolellisesti ainoastaan silloin, kun hän kykenee näyttämään itsestään riippumattoman ja odottamattoman syyn, joka on johtanut sopimuksen suoritushäiriöön.[31]

Vahingonaiheuttajan näyttövelvollisuus tuottamuksen puuttumisesta sopimusperusteisessa korvausvastuussa käy selvästi ilmi korkeimman oikeuden tapauksesta 1991:65.

> A oli antanut hevosensa maksua vastaan B:n hoidettavaksi ja valmennettavaksi. A oli korostanut B:lle tarkkavaisuutta hevosen iän ja luonteen vuoksi. B oli sallinut tallilla satunnaisesti käyvien ratsastaa hevosella, joka oli tässä yhteydessä vahingoittunut niin, että se oli pitänyt lopettaa.
>
> B väitti, ettei hevosen vahingoittuminen ollut johtunut hänen tai sitä ohjastaneen henkilön tuottamuksesta. Hevostalli ei vastannut pillastuneen hevosen itselleen aiheuttamista

24 Kursivoinnit oikeustapauksissa kirjoittajan.
25 Hemmo 2003, s. 234.
26 Saarnilehto 2001, s. 64-65.
27 Tuottamuksen kvalifioinnin osalta vahingonkärsijällä on kuitenkin todistustaakka. Ks. Ståhlberg – Karhu 2013, s. 44.
28 Lappalainen 2001, s. 338.
29 Näyttövelvollisuus on siten sama kuin korostuneen huolellisuusvelvollisuuden alueella (kts. luku 2)
30 Oikeuskäytännössä ekskulpaatiovelvollisuus on joskus asetettu vastaajalle myös sopimussuhteen ulkopuolella (esim. KKO 1989:7, KKO 1993:80).
31 Ks. Hemmo 2003, s. 237. Korkeimman oikeuden ratkaisussa (KKO 2001:1), jossa ei tosin ole kysymys tyypillisestä sopimusoikeudellisesta vastuutilanteesta, on käsitelty niitä edellytyksiä, joita velallisen on kyettävä todistamaan vastuusta vapautuakseen. Tapauksessa ravintolan seinärakenteeseen kuulunut lasiruutu oli rikkoutunut ja pudonnut palasina A:n päälle aiheuttaen hänelle vammoja. Lasin rikkoutumisen syy oli jäänyt epäselväksi eikä liiketilan pitäjä onnistunut näyttämään, että lasin rikkoutuminen olisi aiheutunut sellaisesta seikasta, josta se ei ollut velvollinen huolehtimaan. Yhtiö oli sen vuoksi velvollinen korvaamaan A:lle lasin putoamisesta mahdollisesti aiheutuneet vahingot. Ks. samoin KKO 2004:50.

vahingoista, vaan hevosen omistajan oli itse vakuutettava hevosensa tällaisten vahinkojen varalta.

Korkeimman oikeuden ratkaisu: B, joka oli A:n kanssa tekemänsä sopimuksen nojalla maksua vastaan ottanut kanteessa tarkoitetun hevosen hoidettavakseen ja valmennettavakseen, ei ollut näyttänyt, että hevosen vahingoittuminen ja siitä johtunut lopettaminen *olisi täysin johtunut olosuhteista*, joita hän ei ollut voinut välttää ja joiden seurauksia hän ei ollut voinut ehkäistä. Tämän vuoksi hän oli vastuussa A:lle aiheutuneen vahingon korvaamisesta.

Ekskulpaatiosääntöä on pidetty vakiintuneena vastuuperusteena etenkin silloin, kun sopimuskumppani pitää hallussaan toisen sopimusosapuolen omaisuutta. Sopimuskumppanin omaisuuden hallussapitoon liittyvää huolellisuutta ja siihen liittyvää näyttöä on käsitelty korkeimman oikeuden ratkaisussa 1997:9. Ratkaisu osoittaa sen, että tällaisessa tapauksessa sopimusrikkojan on vastuusta vapautuakseen esitettävä selvitystä ensinnäkin hänen vastuunsa ulkopuolelle jäävästä vahinkoon johtaneesta syystä ja toiseksi siitä, että hän on riittävän laajasti ryhtynyt vahingon ehkäisemiseksi vaadittaviin toimenpiteisiin.

A oli vienyt autonsa korjattavaksi kaupungin ammattioppilaitokseen kuuluvalle korjaamolle, josta se oli anastettu. Kaupungin vastuun kannalta keskeisessä asemassa oli kysymys siitä, oliko ammattikoulu suojautunut riittävän huolellisesti murtoja vastaan huomioiden se, että samoista tiloista oli aikaisempien murtojen yhteydessä varastettu kaksi autoa.

Korkeimman oikeuden ratkaisu: Korkein oikeus totesi kaupungin antaneen aiempien varkaustapausten jälkeen kirjalliset ohjeet korjaamohallin ovien ja ikkunoiden kiinniolon tarkistamisesta ja erityisesti painottaneen niiden noudattamista. Opettajille oli tässä tarkoituksessa vahvistettu myös omat valvonta-alueet. Korjaamohalliin oli tällä kertaa tunkeuduttu kapeahkosta ikkunasta, josta sen avautumista rajoittavan mekanismin johdosta ei pitänyt mahtua tunkeutumaan sisään. Ikkunan mekanismia oli kuitenkin ilmeisesti käsitelty niin, että vaikka ikkuna oli näyttänyt suljetulta, käsittely oli mahdollistanut siitä tunkeutumisen ja sen helpohkon avaamisen ulkopuolelta.

Asiassa oli selvitetty, että halliin ei ollut aikaisemmin tällä tavalla tunkeuduttu. Kaupungilla ei siten ollut ollut erityistä aihetta varautua esimerkiksi vaatimalla jokaisen ikkunan mekanismin yksityiskohtaista tarkistamista päivittäin.

Halliin oli lisäksi asennettu hälytyslaitteisto. Jutussa ei ollut esitetty riittävää selvitystä siitä, että laitteiston toiminnassa olisi kaupungin tieten ollut teknisiä vikoja. Hallista tiettävästi viimeisenä poistunut lehtori oli kertonut jättäneensä hälytysjärjestelmän päälle. Syy siihen, miksi laitteisto ei ole toiminut, oli jäänyt näyttämättä.

Edellä lausutuilla perusteilla korkein oikeus katsoi *kaupungin noudattaneen autojen säilyttämisen suhteen sellaista huolellisuutta, jota siltä olosuhteet huomioon ottaen kohtuudella oli voitu edellyttää.* Asianmukaisen varojärjestelmän luominen oli ollut siten riittävää, vaikka vahinkoon johtanutta tapahtumaketjua ei kaikkien yksityiskohtien osalta kyettykään selvittämään.

Ensisijainen syy olemassa olevalle todistustaakan jaolle sopimusoikeudellisessa korvausvastuussa on ajatus sopimusten pitävyydestä. Kun jo suoritushäiriö itsessään luo oletuksen siitä, ettei sopimuskumppani ole pitänyt sopimusta, on hänet myös perusteltua asettaa näyttövelvolliseksi oman toimintansa huolellisuudesta. Toinen syy on näyttömahdollisuus. Sen mukaan oletetulla sopimusrikkomuksen tekijällä on parempi, joskus jopa yksinomainen mahdollisuus esittää selvitys asiasta. On

näet niin, että tarvittava todistemateriaali on yleensä sen sopijapuolen saatavilla, jonka puolella tapahtuneesta sopimusrikkomuksesta on kulloinkin kysymys.[32] Näin on tilanne esimerkiksi silloin, kun sopimusrikkomuksessa on kyse yrityksen sisäisistä käytännöistä.[33]

Ekskulpaatiovastuun ulottuvuus on laaja. Sopimusperusteinen korvausvastuu kattaa myös sopimuksen täyttämisessä käytettyjen itsenäisten yritysten aiheuttamat vahingot. Vastuuseen ei tässä suhteessa vaikuta yrityksen koko eivätkä toimeksiantosuhteen erityispiirteet. Vastuun laajuus vaikuttaa myös esitettävään näyttöön. Jos sopimuksen suoritusvirhe johtuu esimerkiksi sopimuskumppanin käyttämän alihankkijan toiminnassa tapahtuneesta virheestä, sopimusrikkojan on vastuusta vapautuakseen esitettävä näyttö myös alihankkijan toiminnan huolellisuudesta.[34]

Edellä kuvattuja todistustaakkaa koskevia periaatteita voitaneen soveltaa myös silloin, kun kysymys on vahingonkorvausvastuusta sopimukseen rinnastuvassa tai sopimussuhteen kaltaisessa tilanteessa.[35] Esimerkkinä sopimussuhteen kaltaisesta tilanteesta voidaan mainita sopimusneuvottelut. Tällaisessa tilanteessa neuvottelukumppani voi syyllistyä sopimuksentekorikkomukseen esimerkiksi vetäytymällä perusteettomasti pitkälle viedyistä neuvotteluista, jolloin neuvottelujen toiselle osapuolelle voi syntyä vahinkoa, vaikka varsinaista sopimussuhdetta heidän välillään ei ole.

Todistustaakka muista seikoista

Kuten edellä johdanto-osassa on todettu, muilta kuin tuottamuksen näyttämisen osalta todistustaakka on pääasiallisesta samanlainen sekä sopimusperusteisessa vastuussa että tuottamusvastuussa. Edellä on jo todettu, että todistustaakka korvausvastuun perusteen olemassaolosta on vahingonkärsijällä.

Vahingonkärsijän on myös näytettävä, että hänelle on syntynyt korvattavaa lajia oleva vahinko. Itse vahinkotapahtuma on siten hänen näytettävä toteen. Sopimusoikeudessa varallisuusvahingot ovat keskeinen vahinkolaji. Niiden korvattavuutta ei ole rajoitettu samalla tavoin kuin ulkokontrahdillisissa suhteissa.[36] Sopimusvastuussa puhtaat varallisuusvahingot korvataan ilman rajoituksia.

Vahingon korvauskelpoisuus edellyttää, että vahinko on syy-yhteydessä vastuuperusteena olevaan tekoon tai laiminlyöntiin eli sopimusrikkomukseen. Vastuuta ei synny sellaisesta vahingosta, jonka aiheutuminen on ollut velallisen sopimusrikkomuksesta riippumatonta. Näin ollen ennalta-arvaamattomat vahingot jäävät korvausvastuun ulkopuolelle. Syy-yhteyden näyttäminen on vahingonkärsijän todistustaakkaan kuuluva asia. Jos vastaaja saattaa todennäköiseksi, että syynä voi olla jokin muukin kuin kantajan kuvaama tapahtumakulku, korvausvaatimus monesti hylätään.[37]

Korvauksen vaatijan on pääsääntöisesti näytettävä toteen myös vahingon määrä eli aiheutunut tappio. Vahingon määrän osalta todistelua helpottaa oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 6 §:n säännös.[38]

32 Ks. tarkemmin näyttömahdollisuuksista ekskulpaatiosäännön yhteydessä, Halila 1955, s. 265.
33 Ståhlberg – Karhu 2013, s. 44.
34 Hemmo 2003, s. 239. Vastuu on siten laajempi kuin sopimuksenulkoinen isännänvastuu.
35 Ståhlberg – Karhu 2013, s. 519.
36 Ståhlberg – Karhu 2013, s. 45.
37 Ståhlberg – Karhu 2013, s. 353.
38 Tältä osin on huomioitava säännöksen korvaavaksi ehdotettu (HE 46/2014) oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 2 §:n 3 momentin säännös, jonka mukaan jos yksityisoikeudellisen saatavan määrästä ei ole saatavissa uskottavaa näyttöä taikka se olisi saatavissa vain vaikeuksin tai asian laatuun nähden kohtuuttomilla kustannuksilla tai kohtuuttomalla vaivalla, tuomioistuin arvioi määrän.

Sen mukaan silloin kun kysymys on vahingon määrästä eikä siitä ole saatavissa näyttöä tai se on vain vaikeuksin esitettävissä, on oikeudella valta arvioida vahinko kohtuuden mukaan. Yritystoiminnassa sopimattoman menettelyn aiheuttaman taloudellisen menetyksen tarkka määrä on usein arvioitava, sillä vahingon täsmällisen euromäärän laskeminen esimerkiksi liiketoiminnan tuloksen osalta on käytännössä mahdotonta.[39] Korvausta voidaan OK 17:6:n nojalla tuomita arvion perusteella silloinkin, kun kantaja ei voi todistaa aiheutuneen tappion määrää, mutta kykenee vakuuttamaan siitä, että tappiota on kuitenkin syntynyt.[40] Jos näyttöä ei kuitenkaan esitetä, vaikka sitä olisi saatavissa, ei korvausta säännöksen mukaan voitane tuomita, vaan korvausvaatimus on hylättävä.[41]

3.6. Erityistilanteita

Todistustaakasta asuntokaupassa

Myyjän vastuu kaupan kohteen luovutuksen viivästyessä, asuntokauppalain (AKL) 4 luku 11 §

AKL 4 luvun 11 § koskee myyjän vahingonkorvausvelvollisuutta myyjän viivästyksen vuoksi. Myyjä on vastuussa tuottamuksestaan riippumatta viivästyksestä johtuneista välittömistä vahingoista ostajalle. Asuntokauppalain 4 luvun 11 §:n 1 momentissa säädetty myyjän vastuu on niin sanottua kontrollivastuuta, jonka mukaisesti myyjä on vastuussa ostajalle viivästyksen aiheuttamasta välittömästä vahingosta,

(1) jollei myyjä kykene näyttämään toteen, että viivästys on johtunut
(2) myyjän vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella olevasta esteestä,
(3) jota myyjä ei ole voinut kohtuudella ottaa huomioon kaupantekohetkellä, ja
(4) jonka seurauksia myyjä ei ole voinut välttää eikä voittaa.[42]

Myyjän on siten osoitettava, että viivästys johtuu hänen vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella olevasta esteestä.

AKL 11 §:n 2 momentissa säädetään urakoitsijan tai muun myyjän apunaan käyttäneen henkilön tai tällaisen henkilön tavarantoimittajan vastuusta, jossa todistustaakka on kuten 1 momentissa.

AKL 4 luvun 11 §:n 3 momentin mukaan ostajalle aiheutuvan välillisen vahingon myyjä on kuitenkin velvollinen korvaamaan vain, jos viivästys tai vahinko johtuu huolimattomuudesta hänen puolellaan. Vahingonkorvausta välillisestä vahingosta vaativalla ostajalla on todistustaakka myyjän huolimattomuudesta.[43]

Uuden asunnon virhe, AKL 4 luku 14 §, 15 § ja 17 §

Ostajalla on pääsäännön mukainen todistustaakka siitä, että uudessa asunnossa on 14 §:n mukainen virhe.

39 Ks. esim. KKO 1998:53.
40 Ståhlberg – Karhu 2013, s. 516-517.
41 KKO 1995:96.
42 Keskitalo 2005, s. 146.
43 Palo - Linnainmaa - Alppi-Takkinen 2006, s. 195.

Kuluttajariitalautakunta 11.12.2007, dno 2857/81/06:

Ostajalla oli todistustaakka siitä, että uuden asunnon lattian parketissa oli painaumia jo ennen kaupantekoa

AKL 15 §:ssä tarkoitetuissa myyjän asunnosta antamatta jättämistä tiedoista todistustaakka tietojen antamisesta taas on myyjällä. Ostajahan ei voi näyttää, ettei ole saanut 15 §:n 2 - 4 kohdissa sanottuja tietoja.

AKL 4 luvun 17 §:n 2 momentti koskee myyjän antaman takuun tai vastaavanlaisen sitoumuksen merkitystä. Myyjä vapautuu tällöin vastuusta vain, jos tämä saattaa todennäköiseksi, että asunnon huonontuminen johtuu ostajan puolella olevasta seikasta.

Uuden asunnon oikeudellinen virhe, AKL 4 luku 28 §

AKL 4 luvun 28 §:n 4 momentissa säädetään, että jos oikeudellinen virhe oli olemassa jo kaupantekoajankohtana, ostajalla on oikeus vahingonkorvaukseen, jollei hän tiennyt eikä hänen olisi pitänytkään tietää virheestä. Vahingonkorvausoikeus on riippumaton myyjän huolimattomuudesta.[44]

Ostajan ei siis tarvitse näyttää myyjän huolimattomuutta eikä myyjä voi vapautua vastuusta. Jos taas oikeudellinen virhe on syntynyt kaupanteon jälkeen, ostajalla on oikeus vahingonkorvaukseen, jollei myyjä osoita, ettei virhe tai vahinko johdu hänen menettelystään. Sanotussa tilanteessa myyjällä on siis mahdollisuus vapautua vastuusta näyttämällä, ettei virhe johdu hänen menettelystään.

AKL 6 luku, käytetyn asunnon kauppa

AKL 6 luvun 9 §:n 2 kohdassa säädetään ostajan oikeudesta saada vahingonkorvausta myyjältä kaupan kohteen luovutuksen viivästyessä. Myyjä voi vapautua vastuustaan, jos hän pystyy osoittamaan, ettei viivästys tai vahinko johdu huolimattomuudesta hänen puolellaan. Myyjän ollessa elinkeinonharjoittaja ostajan oikeus kaupan purkuun ja vahingonkorvaukseen määräytyy kuitenkin uuden asunnon kauppaa koskevan AKL 4 luvun 8 §:n ja 11 §:n mukaisesti.

AKL 6 luvun 11 § säätelee käytetyn asunnon virhettä. Käytetyn asunnon kaupassa ostajalla on todistustaakka siitä, että virhe oli asunnossa ennen vaaranvastuun siirtymistä ostajalle.

Kuluttajariitalautakunta 4.9.2008, dno 1528/81/07:

Lautakunta katsoi ratkaisussaan, että koska myyjä ja välitysliike olivat olleet tietoisia myydyn asunnon parkettilattian puutteista, heillä oli todistustaakka siitä, että puutteista on kerrottu ostajalle asianmukaisesti ennen kauppaa.

Kuluttajariitalautakunta 14.5.2008, dno 3614/82/07 ja 21.7.2008 dno 712/82/07:

Lautakunta katsoi, että ostajilla on todistustaakka siitä, että salaisen virheen merkittävyyskynnys ylittyy.

AKL 6 luvun 21 §:ssä on säädetty oikeudellisesta virheestä käytetyn asunnon kaupassa. Säännös vastaa uuden asunnon kauppaa koskevaa 4 luvun 28 §:n 4 momenttia.

44 Mt. s. 308.

Todistustaakasta huoneenvuokrasuhteissa

Asuinhuoneiston vuokrasuhteissa voi tulla erilaisia tilanteita, joissa todistustaakkakysymys nousee esille. Pääsääntönä tässäkin on yleinen todistustaakkasääntö. Sen, joka väittää jotain, tulee näyttää väitteensä toteen. Seuraavassa joitakin asuinhuoneiston vuokrauksesta annetun lain (huoneenvuokralaki) kohtia, joihin liittyy kysymys todistustaakasta:

Huoneenvuokralaki 20 §, asuinhuoneiston kunto ja sen puutteellisuus

Jos huoneisto ei vuokrasuhteen alkaessa ole vaadittavassa tai sovitussa kunnossa tai se vuokrasuhteen aikana muusta syystä kuin vuokralaisen laiminlyönnin tai huolimattomuuden takia tulee puutteelliseen kuntoon ja vuokranantaja on vastuussa huoneiston kunnosta, vuokralaisella on tietyin edellytyksin oikeus purkaa vuokrasopimus. Näyttövelvollisuus huoneiston huolellisesta hoitamisesta on huoneistoa hallinnassaan pitävällä vuokralaisella. Jos vuokralainen siis haluaa purkaa sopimuksen huoneiston puutteellisuuden vuoksi, vuokranantaja voi yrittää torjua purkamisen väittämällä, että vuokralainen on itse aiheuttanut puutteellisuuden.[45]

> KKO:2008:20
>
> Todistustaakka siitä, että terveydelliset haitat ovat johtuneet asunnon puutteellisesta kunnosta tai muista ominaisuuksista eivätkä vuokralaisen toiminnasta tai muista hänen vastuupiiriinsä kuuluvista seikoista, on vahingonkorvausta vaativalla vuokralaisella. Vuokranantajalla puolestaan on asuinhuoneiston vuokrauksesta annetun lain 23 §:n 3 momentista ilmenevin tavoin todistustaakka siitä, että kysymyksessä oleva asunnon kunnon tai muiden ominaisuuksien puutteellisuus ei ole aiheutunut vuokranantajan toimenpiteestä, laiminlyönnistä tai muusta huolimattomuudesta.

Huoneenvuokralain 23 §:ssä säädetään vuokranantajan vastuusta huoneistoa koskevista toimenpiteistään, kuten huoneiston hoito-, korjaus- ja muutostöistä. Pykälän 2 momentissa säädetään vuokralaisen oikeudesta saada vapautus vuokran maksamisesta tai vuokra kohtuullisesti alennetuksi toimenpiteiden aiheuttaman haitan vuoksi. Tämä ei edellytä vuokranantajan tuottamusta, joten vuokralaisen ei tarvitse osoittaa vuokranantajan toimineen huolimattomasti. Vuokralaisen on kuitenkin osoitettava väittämänsä puutteellisuus toteen.[46]

Huoneenvuokralain 23 §:n 3 momentissa säädetään vuokralaisen oikeudesta saada korvaus vuokranantajan toimenpiteen tai laiminlyönnin aiheuttamasta haitasta tai vahingosta. Vuokranantaja ei kuitenkaan ole vahingonkorvausvelvollinen, jos hän osoittaa, ettei huoneiston käyttöön saamisen viivästyminen tai puutteellinen kunto ole aiheutunut vuokranantajan toimenpiteestä, laiminlyönnistä tai muusta huolimattomuudesta.[47] Tässä siis vuokranantajan on sopimusperusteisen vahingonkorvausvastuun todistustaakan mukaisesti osoitettava toimineensa huolellisesti.

Huoneenvuokralaki 56 §, vuokralaisen irtisanomissuoja

Jos vuokralainen haluaa riitauttaa vuokranantajan suorittaman vuokrasopimuksen irtisanomisen, tulee vuokralaisen näyttää toteen, että huoneenvuokralain 56 §:ssä säädetyt irtisanomisen tehottomaksi julistamisen perusteet ovat olemassa. Vuokranantajan puolestaan on näytettävä, että irtisanomiselle on hyväksyttävä syy.

45 Kanerva – Kuhanen 2003, s. 112.
46 Mt. s. 129.
47 Mt. s. 132.

Huoneenvuokralaki 61 §, vuokranantajan oikeus purkaa vuokrasopimus

Vuokrasopimuksen purkamistilanteessa vuokranantajan, joka haluaa purkaa vuokrasopimuksen, on näytettävä purkuperusteen olemassa olo.

Huoneenvuokralaki 63 §, vuokralaisen oikeus purkaa vuokrasopimus

Jos vuokralainen haluaa purkaa vuokrasopimuksen sillä perusteella, että huoneisto on terveydelle vaarallinen, on vuokralaisella todistustaakka siitä, että purkuperuste täyttyy (huoneiston vaarallisuus terveydelle).

Edelleen jos vuokralainen haluaa purkaa vuokrasopimuksen sillä perusteella, että osa huoneistosta on joutunut pois vuokralaisen hallinnasta, on vuokralaisen osoitettava, että tällä seikalla on hänelle olennaista merkitystä.[48]

Huoneenvuokralaki 64 §, vahingonkorvaus vuokrasopimuksen purkamisen johdosta

Sekä vuokralaisella että vuokranantajalla on oikeus huoneenvuokralain 64 §:n mukaan tietyin edellytyksin saada vahingonkorvausta sopijapuoleltaan vuokrasopimuksen purkamisen johdosta. Vuokranantajan purkaessa vuokrasopimuksen huoneenvuokralain 61 §:n 1 momentin nojalla (vuokranmaksun laiminlyönti ym. vuokrasopimuksen vastainen toiminta) hänellä on oikeus saada vuokralaiselta vahingonkorvausta. Vuokranantajan tulee näyttää, että hänelle on aiheutunut vahinkoa samoin kuin vahingon määrä.

Vuokralaisella on oikeus saada vuokranantajalta korvaus vahingosta, joka vuokralaiselle aiheutuu vuokrasopimuksen purkamisesta 63 §:n 1 ja 2 momentin nojalla (huoneisto terveydelle haitallinen, huoneiston tai sen osan joutuminen pois vuokralaisen hallinnasta), jos purkaminen on aiheutunut vuokranantajan viaksi luettavasta syystä, laiminlyönnistä tai muusta huolimattomuudesta. Vuokralaisen on vahingonkorvausta vaatiessaan osoitettava, että vahinko on aiheutunut vuokranantajan syystä, laiminlyönnistä tai huolimattomuudesta. Tältä osin säännökseen ei siis ole otettu käännettyä todistustaakkaa.[49]

Todistustaakasta eräissä vakuutussopimuslain tilanteissa

Vakuutussopimuslaki 5 §, tiedot ennen sopimuksen päättämistä

Ennen vakuutussopimuksen päättämistä vakuutuksenantajan on annettava vakuutuksen hakijalle vakuutustarpeen arvioimiseksi ja vakuutuksen valitsemiseksi tarpeelliset tiedot. Tällaisia ovat muun muassa tiedot vakuutusmuodosta, vakuutusehdoista ja vakuutusmaksuista. Myös esimerkiksi suojeluohjeen sisällön selvittäminen kuuluu vakuutussopimuksen päättämistä edeltävään vakuutuksenantajan tiedonantovelvollisuuteen. Vakuutussopimuslain 5 §:n 2 momentin mukaan tietoja ei tarvitse antaa, jos vakuutuksen hakija ei halua tietoja tai niiden antaminen tuottaisi kohtuutonta hankaluutta.

48 Mt. s. 283.
49 Mt. s. 286.

Todistustaakka siitä, että vakuutuksenhakija ei ole halunnut tietoja tai niiden antaminen olisi tuottanut kohtuutonta hankaluutta, on vakuutuksenantajalla.[50]

Vakuutussopimuslaki 9 §, vastuu puutteellisista tai virheellisistä tiedoista, joita vakuutuksenantaja tai sen edustaja on antanut vakuutusta markkinoitaessa

Todistustaakka määräytyy sen mukaan, kumpi osapuoli, vakuutuksenantaja vai -ottaja, voi näyttää tietyn seikan toteen. Jos vakuutuksenottaja perustaa vaateensa siihen, että vakuutuksenantaja on antanut virheellisiä tai harhaanjohtavia tietoja, vakuutuksenottajan on osoitettava, mitkä tiedot hän on saanut. Jos taas vakuutuksenottaja perustaa vaateensa siihen, että vakuutuksenantaja ei ole antanut tarpeellisia tietoja, vakuutuksenantajan on näytettävä antaneensa tarpeelliset tiedot vakuutuksenottajalle.[51]

Vakuutussopimuslaki 23 §, tiedonantovelvollisuuden laiminlyönti vahinkovakuutuksessa, lainkohta tarkoittaa sekä ennen vakuutuksen myöntämistä että vakuutuskauden aikana annettavaa tiedonantovelvollisuutta

Vakuutuksenantajalla on todistustaakka siitä, että vakuutuksenottaja tai vakuutettu on laiminlyönyt tiedonantovelvollisuutensa tai menetellyt vilpillisesti antaessaan tietoja vakuutuksenantajalle. Myös tahallinen tai huolimaton menettely tietojen antamisessa on vakuutuksenantajan näytettävä toteen. [52] Vakuutuksenottajalla tai vakuutetulla ei siten ole todistustaakkaa siitä, että hän on menetellyt huolellisesti antaessaan vakuutuksenantajalle tietoja.

> KKO 1984 II 174:
>
> A oli yksityistapaturmavakuutusta hakiessaan jättänyt vakuutuksenantajalle ilmoittamatta eräitä muissa vakuutusyhtiöissä olleita tapaturmavakuutuksiaan. Yleisissä vakuutusehdoissa ei ollut kielletty ottamasta haetun laatuista vakuutusta useammasta vakuutusyhtiöstä. Vakuutusta myönnettäessä ei myöskään ollut asetettu tällaista ehtoa. Sen vuoksi ja kun *vakuutuksenantaja ei ollut näyttänyt, että A olisi tiennyt puutteellisen ilmoituksen mahdollisesta merkityksestä yhtiölle tai että hänen olisi pitänyt se ymmärtää, tietojen antamatta jättäminen ei vapauttanut vakuutuksenantajaa vakuutussopimuksen mukaisesta vastuusta.* Saatuaan A:n korvausvaatimuksen vakuutuksenantaja oli kirjallisesti peruuttanut vakuutuksen sen alkamispäivästä lukien edellä mainitun tietojen antamatta jättämisen vuoksi. Kun A oli peruutusilmoituksen saatuaan kohtuullisessa ajassa nostanut korvauskanteen vakuutuksenantajaa vastaan, tämän A:lle palauttaman vakuutusmaksun vastaanottamista ei pidetty peruutuksen hyväksymisenä.

Vakuutustapahtuma

Vakuutuskorvauksen saajalla on luonnollisesti todistustaakka siitä, että vakuutustapahtuma on sattunut. Jos vakuutuksenottaja ei kykene osoittamaan, että korvauskelpoisen vakuutustapahtuman tunnusmerkit täyttävä vahinko on todennäköisesti ollut käsillä, perustetta vakuutuskorvauksen saamiseen ei puutteellisen selvityksen vuoksi ole.

> KKO 2005:115: kysymys oli liikennevahingon syy-yhteydestä työkyvyttömyyteen. Korkein oikeus totesi, että todistustaakka vakuutuksenantajan korvausvelvollisuuden perustavan syy-yhteyden olemassaolosta on lähtökohtaisesti korvausta vaativalla. Vastapuolella ei ole vaatimuksen torjuakseen

50 Hoppu – Hemmo 2006, s. 44.
51 Mt. s. 59.
52 Mt. s. 74 ja 81.

velvollisuutta osoittaa todellista syytä vahinkoon, vaikka käytännössä asetelma voi muodostua sellaiseksi, että kanteen torjuminen edellyttää vastanäyttöä.

KKO 1997:163: Korkein oikeus totesi, että A ei ole riittävällä todennäköisyydellä näyttänyt kysymyksessä olevan syy-yhteyden olemassaoloa. A oli 24.8.1989 saanut liikenneonnettomuudessa niskan whiplash-vamman eli ns. retkahdusvamman, josta aiheutuneen työkyvyttömyyden vuoksi vakuutusyhtiö oli suorittanut hänelle muun muassa ansionmenetyskorvausta 30.4.1992 saakka. Riidatonta oli, että A oli tämän jälkeenkin työkyvytön. Kysymys siitä, aiheutuivatko A:n oireet ja vaivat edelleen niskan retkahdusvammasta. Ään.

Vakuutuksenantajalla puolestaan on todistustaakka, jos hän väittää vakuutustapahtuman aiheutuneen sellaisesta syystä, jota vakuutus ei kata tai jonka vuoksi vakuutuksenantaja ei vakuutukseen sisältyvän rajoitusehdon vuoksi ole korvausvelvollinen. Vakuutuksenantajan on pääsääntöisesti esitettävä selvitys seikoista, joiden nojalla vakuutuksenantaja tahtoo rajoittaa korvausvelvollisuuttaan tai evätä sen, ellei kysymyksessä ole tieto tai seikka, josta vain korvauksenhakija voi esittää selvityksen.[53]

KKO 1986 II 8:

Matkustajavakuutuksen ehtojen mukaan suoritettiin korvaus kuolemantapauksesta, jos se oli johtunut tapaturmasta tai matkalla saadusta tartuntataudista. Vakuutettu oli löydetty kuolleena hotellihuoneensa parvekkeen alta. Hänen käyttäytymisestään ennen tapahtumaa oli pääteltävissä, että hän ilmeisesti sairasti mielenhäiriönä ilmennyttä sairautta. Kun kuoleman välittömänä syynä kuitenkin olivat parvekkeelta putoaminen ja siitä saadut vammat eikä sairaus sinänsä ja kun hänen ei myöskään ollut näytetty tahallaan heittäytyneen parvekkeelta, hänen kuolemansa katsottiin johtuneen vakuutusehtojen mukaan korvattavasta tapaturmasta. Ään.

<u>Vakuutussopimuslaki 31 §, suojeluohjeiden noudattaminen vahinkovakuutuksessa</u>

Vakuutetulla on velvollisuus noudattaa suojeluohjetta. Jos vakuutettu on tahallisesti tai huolimattomuudesta, jota ei voida pitää vähäisenä, laiminlyönyt suojeluohjeiden noudattamisen, voidaan hänelle tulevaa korvausta alentaa tai se evätä. Suojeluohjeen laiminlyönnin ja vahingon välillä on kuitenkin vallittava syy-yhteys. Mikäli vakuutuksenantaja vetoaa suojeluohjeen laiminlyöntiin, hänellä on todistustaakka siitä, että laiminlyönnin seuraamusten, korvauksen alentamisen tai epäämisen, edellytykset ovat olemassa.[54]

Kuluttajansuojalaki, joitakin erityistilanteita

KSL 5 luvun 15 a §:ssä säädetään myyjän tavaralle antamasta takuusta. Jos myyjä on sitoutunut vastaamaan tavaran käyttökelpoisuudesta tai muista ominaisuuksista määrätyn ajan, tavarassa katsotaan olevan virhe, jos tavara takuuaikana huonontuu takuussa tarkoitetulla tavalla. Myyjän virhevastuuta ei kuitenkaan synny, jos myyjä saattaa todennäköiseksi, että tavaran huonontuminen johtuu ostajan puolella olevasta seikasta. Ostajan ei siis tarvitse takuutilanteessa näyttää, että tavaran virhe ei johdu hänen puolellaan olevasta seikasta.

KSL 8 luvun 12 §:n mukaan palveluksen on sisällöltään, suoritustavaltaan ja tulokseltaan vastattava sitä, mitä voidaan katsoa sovitun. Palvelus on suoritettava ammattitaitoisesti ja huolellisesti sekä ot-

53 Mt. s. 180, 259-260.
54 Mt. s. 168.

taen huomioon tilaajan edut. Palveluksen tulee kestävyydeltään ja muuten vastata sitä, mitä kuluttajalla yleensä on sellaisen palveluksen yhteydessä aihetta olettaa. Palveluksen tulee myös vastata laissa, asetuksessa tai viranomaisen päätöksessä asetettuja vaatimuksia. Jos toimeksisaajan on hankittava palveluksen suorittamisessa tarvittavaa materiaalia eikä toisin ole sovittu, materiaalin tulee olla kestävyydeltään ja muilta ominaisuuksiltaan tavanomaisen hyvää laatua. Jos palvelus poikkeaa tästä, siinä on virhe. Todistustaakka siitä, että palvelus on suoritettu ammattitaitoisesti ja huolellisesti, on toimeksisaajalla.

Lähteet ja lisätietoa

Frände, Dan ym.: Prosessioikeus. 3 painos. WSOY 2012.

Halila, Jouko: Todistustaakan jaosta silmällä pitäen erityisesti varallisuusoikeudellisia oikeussuhteita. WSOY 1955.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeus II. Talentum 2003.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeus III. Talentum 2005.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeuden oppikirja. Talentum 2008.

Hoppu, Esko – Hemmo, Mika: Vakuutusoikeus. WSOYpro 2006.

Kanerva – Kuhanen: Laki asuinhuoneiston vuokrauksesta. Kiinteistöalan kustannus 2003.

Keskitalo, Petri: Uuden asunnon kauppa. Edita 2005.

Klami, Hannu Tapani: Todistelun ongelmia. Lakimiesliiton kustannus 1995.

Klami, Hannu Tapani – Rahikainen, Marja – Sorvettula, Johanna: Todistusharkinta ja todistustaakka. Johdatus todistusoikeuden perusteisiin. Lakimiesliiton kustannus 1987.

Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus II. Lakimiesliiton kustannus 2001.

Jokela, Antti: Oikeudenkäynti III. Talentum 2004.

Palo, Marianne – Linnainmaa, Leena – Alppi-Takkinen, Kirsi: Asuntokauppalain kommentaari ja ratkaisukäytäntö. Kiinteistöalan kustannus 2006.

Saarnilehto, Ari: Sopimusoikeuden perusteet. Talentum 2009.

Saarnilehto, Ari: Sopimuksen syntyminen, Oikeustieto 2/1999 s. 12-13.

Saarnilehto, Ari: Todistustaakasta vahingonkorvausasioissa, teoksessa Velvoiteoikeudellisia kirjoituksia I, toim. Ari Saarnilehto, Turun yliopisto 2010.

Ståhlberg, Pauli – Karhu, Juha: Suomen vahingonkorvausoikeus, Talentum 2013.

Virtanen, Jenny: Todistustaakan ja vastuunrajoitusehtojen merkityksestä sopimusvastuussa. Defensor Legis 3/2005, s. 484-504.

Wilhelmsson Thomas: Vakiosopimus ja kohtuuttomat sopimusehdot. Talentum 2008.

Oikeuskäytäntöä

KKO 1944 II 61, KKO 1983 II 84, KKO 1984 II 174, KKO 1986 II 8, KKO 1989:7, KKO 1991:64, KKO 1991:65, KKO 1993:80, KKO 1995:96, KKO 1995:139, KKO 1997:9, KKO 1997:163, KKO 1998:53, KKO 2001:1, KKO 2004:50, KKO 2005:115, KKO 2008:20, KKO 2010:23, KKO 2011:6, KKO 2012:103

Kuluttajariitalautakunta 11.12.2007, dno 2857/81/06
Kuluttajariitalautakunta 4.9.2008, dno 1528/81/07
Kuluttajariitalautakunta 14.5.2008, dno 3614/82/07 ja 21.7.2008 dno 712/82/07

4. Todistustaakka ja prosessinjohto

Inka Grönqvist – Pauliina Hermunen – Jari Raappana

4.1. Johdanto

Kirjoituksessa on tarkoitus tarkastella todistustaakkaan liittyvien kysymysten käsittelyä käytännön tuomarintyössä prosessinjohdon näkökulmasta sekä sitä, mitä siinä tulisi ottaa huomioon.

Prosessinjohto voidaan jakaa muodolliseen ja aineelliseen eli materiaaliseen prosessinjohtoon. *Muodollinen prosessinjohto* tarkoittaa oikeudenkäynnin ulkoisen kulun järjestämistä. *Aineellinen prosessinjohto* liittyy tuomioistuimen tehtäviin itse asian selvittämiseksi:

- *selvennetään* se, mitä asianosaiset vaativat ja millä perusteilla sekä se, mihin he esimerkiksi todistelullaan pyrkivät
- *informoidaan* asianosaisia sovellettavista oikeusohjeista ja oikaistaan mahdollisia väärinkäsityksiä
- *rajoitetaan* sekoittamasta asiaan kuulumattomia seikkoja tai oikeudenkäyntimateriaalia
- *täydennetään* asiaa esimerkiksi kiinnittämällä kysymyksin asianosaisten huomio sellaisiin seikkoihin, joihin asianosaiset ovat erehdyksessä unohtaneet vedota.

Asianmukaisella prosessinjohdolla turvataan asian asianmukainen käsittely ja taataan asianosaisten oikeudet. Aineellisen prosessinjohdon kautta muodostuu myös tiivis oikeudenkäyntiaineisto, joka mahdollistaa selkeän ja tiiviin tuomion kirjoittamisen. Prosessinjohto hyödyttää siten paitsi asianosaisia heidän oikeuksien turvaamisessa ja toteutumisessa myös tuomioistuimen omaa työtä. Näistä syistä prosessinjohto on hyvin tärkeää ja sitä tulee käyttää alusta lukien tehokkaasti ja tahdikkaasti.

Tuomioistuimen velvollisuus ryhtyä käyttämään prosessinjohdollisia toimenpiteitä alkaa heti asian vireille tulosta eli haastehakemuksen saapuessa käräjäoikeuteen. Haastehakemuksessa ja vastauksessa tulisi olla selkeästi ja tiivistetysti vaatimukset, niiden perusteet eli oikeustosiseikat[1] ja todisteet, joiden teemojen kautta avautuu asian todistelu. Mitenkään poikkeuksellista ei kuitenkaan ole, että haastehakemuksessa ja myöhemmin vastauksessa – jotka pahimmassa tapauksessa saattavat olla kymmenien sivujen mittaisia – on iloisesti enemmän tai vähemmän jäsentymättömänä sekaisin selostusta tapahtumainkulusta, todistelusta ja säännöksistä. Mikäli näin on, tuomioistuimen on heti tässä vaiheessa ryhdyttävä käyttämään sille kuuluvaa prosessinjohtoa sen selvittämiseksi, mistä asiassa on kysymys.

Valmistelun tavoitteet tähtäävät yhtäjaksoiseen pääkäsittelyyn ja tässä tarkoituksessa tuomioistuimen prosessinjohtotoimenpiteet sijoittuvatkin nimenomaan valmisteluun, mikä ilmenee myös oikeudenkäymiskaaren säännöksistä.

> ***Oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 19 §:*** Valmistelussa on selvitettävä:1) asianosaisten vaatimukset ja niiden perusteet; 2) mistä asianosaiset ovat erimielisiä; 3) mitä todisteita tullaan esittämään ja mitä kullakin todisteella aiotaan näyttää toteen; sekä 4) onko edellytyksiä sovinnolle.

1 Sellaiset oikeusseuraamuksen kannalta välittömästi vaikuttavat tekijät, joiden olemassaolosta asianosainen katsoo seuraavan, että hänen vaatimuksensa on oikeutettu.

> ***Oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 21 §:*** Tuomioistuimen on valmistelussa huolehdittava 19 §:ssä säädettyjen tavoitteiden toteutumisesta ja siitä, että asianosaiset mainitsevat kaikki seikat, joihin he haluavat vedota.
> Jos asianosaisen kirjallinen tai suullinen lausuma on epäselvä tai puutteellinen, tuomioistuimen on tehtävä hänelle asian selvittämistä varten tarpeelliset kysymykset.
> Tuomioistuimen tulee valvoa, ettei asiaan sekoiteta mitään siihen kuulumatonta ja ettei asiassa esitetä tarpeetonta todistelua.

Jotta tuomioistuin pystyisi täyttämään velvollisuutensa, on sen perehdyttävä hyvin huolellisesti asiaan jo kirjallisessa valmistelussa. Asian jäsentämisen ja selvittämisen kannalta keskeisessä asemassa on asiassa jo ennen valmisteluistuntoa laadittava *yhteenveto*. Yhteenveto on hyvin tärkeä ja keskeinen työkalu, joka ohjaa käsittelyä. Yhteenvetoa laadittaessa on havaittavissa mahdolliset epäselvyydet esimerkiksi vaatimusten perusteiden suhteen; onko haastehakemuksessa tai vastauksessa esimerkiksi lausumia, joista ei ole pääteltävissä missä tarkoituksessa ne tuodaan esiin (onko lausumalla esimerkiksi tarkoitettu viitattavan osapuolen huolimattomaan menettelyyn jne)[2]

Ennen suullista valmistelua tuomioistuimella täytyy olla käsitys siitä juridisesta viitekehyksestä, johon käsiteltävä asia on asettumassa. Iura novit curia edellyttää, että sovellettaviin säännöksiin ja oikeuskäytäntöön perehdytään huolella jo yhteenvetoa laadittaessa. Näin yhteenvetoon voidaan merkitä mahdolliset epäselvyydet tai tarkennusta vaativat kohdat ja tuomioistuin pystyy myös suullisessa valmisteluistunnossa esittämään asian selvittämiseksi tarpeelliset kysymykset. Mikäli tuomioistuin puolestaan on ymmärtänyt väärin kannevaatimusten ja vastauksen perusteet, syntyy oiva tilanne korjata asia.

Valmistelussa on selvitettävä muun ohella se, mistä asianosaiset ovat erimielisiä, jolla tarkoitetaan erimielisyyttä kanteen vaatimuksista ja perusteista. Kanneperusteiden osalta valmistelussa on selvitettävä, miten vastaaja suhtautuu kantajan vetoamiin seikkoihin eli tunnustaako tai kiistääkö vastaaja ne. Kantajalta on myös tiedusteltava, mikä on hänen käsityksensä vastaajan väitteistä. Asian juridiset päätodistusteemat ja niistä esitettävä näyttö on selvitettävä valmistelussa. Kun asian juridinen viitekehys on valmistelussa selvitetty, voidaan oikeuskysymyksistä käydä keskustelua valmistelussa. Oikeuskysymyksistä keskusteleminen on tärkeää, koska oikeusohjeet määrittävät, mitkä seikat ovat merkityksellisiä ja mihin todistelu tulee kohdentaa. Valmistelun päättyessä tuomioistuimen ja asianosaisten välillä tulisi vallita yhteisymmärrys siitä, mitä normeja juttuun sovelletaan, mitä asioita (normin edellyttämiä "tunnusmerkistöjä"; esimerkiksi virhe) vedottujen oikeustosiseikkojen väitetään vastaavan ja mitä näyttöä seikoista esitetään.

4.2. Erityisesti todistustaakkaan liittyvät kysymykset

Todistustaakkaan liittyvät kysymykset nousevat yleensä esille asian valmistelussa.

Haastehakemuksessa ja vastauksessa on saatettu tuoda esiin käsityksiä siitä, kummalla osapuolella on tietystä seikasta todistustaakka. Toisaalta myös tuomioistuimen saattaa olla tarpeen tuoda esille todistustaakkaan liittyviä kysymyksiä saadakseen selville sen, haluaako asianosainen vedota johonkin seikkaan ja esittää siitä näyttöä.

---

2 Ks. yhteenvedosta Helsingin hovioikeuden laatuhankkeen raportti 2006 "Yhteenveto riita-asian valmistelussa", http://www.oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/fi/index/karajaoikeus3painotteistenlaatuhankkeittenraportit/laatuhanke2006.html.

> Esimerkiksi kauppalain **välillisiin vahinkoihin liittyen** kauppalain 6 luvun 40 §:n mukaan ostajalla on aina oikeus vahingonkorvaukseen, jos virhe tai vahinko on johtunut huolimattomuudesta myyjän puolelta. Myyjällä on todistustaakka siitä, että hän on toiminut huolellisesti. Paitsi tämän asian esille ottaminen, myös sen selvittäminen, onko ostajalla tarkoitus vedota joihinkin huolellisuutta koskeviin vastatosiseikkoihin eli huolimattomuutta osoittaviin oikeustosiseikkoihin ja esittää tästä - mikäli menettely on riitaista - näyttöä, kuuluu asian selvittämiseen eli siihen, että asiassa selvitetään se, mihin asianosaiset haluavat vedota. Tällainen prosessinjohto on paitsi informatiivista niin myös täydentävää.

Todistustaakkaa koskevat kysymykset eivät kuitenkaan aina ole yksiselitteisiä ja yksinkertaisia. Toisekseen varsinaisen todistustaakkaan kuulumattomien - niin sanotun epäaidon tai väärän todistustaakan (ks. luku 1) alaan kuuluvien - kysymysten osalta todistustaakka saattaa muuttua prosessin aikana jossain määrin ennakoimattomasti: Kun toisen osapuolen väittämä todetaan riidattomaksi tai kun toinen osapuoli on näyttänyt toteen jonkin seikan, saattaa toiselle osapuolelle syntyä todistustaakka toisesta seikasta.[3]

4.3. Tasapuolista ja tahdikasta prosessinjohtoa psykologista silmää käyttäen

Prosessinjohdossa, kuten muutoinkin tuomioistuimen toiminnassa, on noudatettava puolueettomuutta. Puolueettomuuden on oltava paitsi tosiasiallista, niin sen on myös näytettävä ulospäin puolueettomalta. Jos tuomioistuin valmistelussa toteaa asianosaisen käsityksen todistustaakasta virheelliseksi, tyrmäyksen saanut asianosainen kokee todennäköisesti tuomioistuimen suosivan toista osapuolta. Tuomioistuimen todistustaakkaa koskevaan prosessinjohtoon onkin aikaisemmin suhtauduttu varovaisesti ja tuomioistuimen on yleensä katsottu voivan ilmaista kantansa todistustaakkaan vain selvissä tapauksissa. Korkeimman oikeuden myöhemmin tarkemmin selostettavan tapauksen 2007:52 myötä käsitys on kuitenkin ainakin jossakin määrin muuttunut ja tuomioistuimen aktiivisempaa prosessinjohtoa myös todistustaakkaa koskevissa kysymyksissä korostettu.

Selvä lähtökohta dispositiivissa riita-asioissa on, että asianosaiset päättävät itse siitä, mihin seikkoihin he vetoavat ja mitä todistelua he esittävät. Jos asianosaisella on asianmukaisesti asiaan perehtynyt oikeudenkäyntiavustaja, ei tilanteita, joissa olisi tarvetta kiinnittää huomiota todistustaakasta aiheutuvaan todistelutarpeeseen, pitäisi edes tulla. Jos näin kuitenkin on, saatetaan prosessinjohto kokea puolueelliseksi.[4]

Tosiasiallisesti kuitenkin tuomioistuin, joka ei korjaa asianosaisen selvää virheellistä käsitystä todistustaakasta, suosii vastapuolta, koska asianosaiselle ei varata mahdollisuutta korjata virhettään.

3 Asiaa valmisteltaessa ja väitteiden tarkentuessa myös (epäaito) todistustaakka voi muuttua, kuten myös pääkäsittelyssä: Korjaaja vaatii laskun mukaista suoritusta tilaajalta moottorin korjaamisesta. Asiassa ilmenee, että moottori on korjattu kahteen kertaan saman korjaajan toimesta. Tilaaja kiistää maksuvelvollisuutensa sillä perusteella, että toinen korjaus ja siitä aiheutuneet kulut olivat aiheutuneet ensimmäisen virheellisen suorituksen korjaamisesta. Vastaajana olevalla tilaajalla on todistustaakka väitteestään. Mikäli vastaajana oleva tilaaja on puolestaan osoittamassa väittämänsä ensimmäisen suoritusvirheen ja siitä aiheutuneen korjaustarpeen hyvinkin todennäköiseksi, kantajana olevan korjaajan tulisi kyetä esittämään edellistä horjuttavaa vastanäyttöä. Ks. NJA 1991 s. 481.

Velkoja vaatii velkakirjaan perustuen velallisesta maksua. Velallinen väittää velan maksetuksi. Tässä tilanteessa velallisella on todistustaakka velan maksamisesta. Jos velkoja myöntää sinänsä maksun, mutta väittää, että tämä maksu oli käytetty toiseen velkojalla velalliselta olevaan saatavaan, on velkojalla todistustaakka väittämästään toisesta saatavasta, jos velallinen kiistää tällaisen toisen velan olemassaolon. Ks. NJA 2009 s. 64.

4 Ks. Saarnilehto 2010, s. 96.

Informatiiviseen prosessinjohtoon kuuluu kuitenkin se, että asianosaisille ei tule yllätyksiä oikeudenkäynnissä. Tällaisessa tapauksessa tuomioistuimen tulee keskusteluttaa asianosaisilla todistustaakkaa koskevat kysymykset ja esittää mahdollisesti erilaisia vaihtoehtoja saadakseen asianosaiset itse toimimaan siten, ettei kummallekaan osapuolelle synny oikeudenmenetyksiä ainakaan väärinkäsityksen tai erehdyksen vuoksi. Tällaisesta prosessinjohdosta, jossa ei tyrmätä kummankaan osapuolen näkemystä tai neuvota kumpaakaan osapuolta, ei myöskään syntyne vaikutelmaa puolueellisuudesta. Prosessinjohdossa on siis myös todistustaakkaa koskevissa kysymyksissä oltava tasapuolinen ja käytettävä myös psykologista silmää.[5]

4.4. Esimerkkitapaus KKO 2007:52: Kun jokin meni pieleen

Ratkaisun keskeinen sisältö

Korkeimman oikeuden ratkaisua KKO 2007:52 on pidetty keskeisenä todistustaakkaa ja erityisesti tuomioistuimen prosessinjohtoa todistustaakkaan liittyvissä kysymyksissä koskevana ennakkopäätöksenä ja sitä on käsitelty varsin laajalti oikeuskirjallisuudessa.[6] Mainitussa ratkaisussa oli yksinkertaistaen kysymys seuraavasta:

Työntekijä vaati työnantajalta työsopimuslain 51 §:n nojalla vahingonkorvauksena saamatta jääneen erotuksen työansion ja tapaturmaeläkkeen välillä.

Tapaturmavakuutuslain mukainen tapaturmaeläkkeen enimmäismäärä on 85 prosenttia vuosityöansiosta. Tämän oli katsottu esitöiden mukaan ilmentävän täyden korvauksen periaatetta ottaen huomioon tulonhankkimiskustannuksista syntyvä säästö. Tämä säästö ei siis laissa perustunut yksilöllisten olosuhteiden selvittämiseen, vaan laissa omaksuttuun olettamaan. Työsopimuslain säännös sen sijaan rakentui täyden korvauksen periaatteelle ja sitä sovellettaessa lasketaan työntekijän ansionmenetys hänen henkilökohtaisten olosuhteittensa perusteella ottaen siis huomioon hänen menettämänsä tulot ja häneltä säästyneet kustannukset.

> **Käräjäoikeus** totesi, ettei tapaturmavakuutuslain mukaista korvaustasoa arvioida tapauskohtaisesti yksilöllisen vahingon perusteella. Täyden tapaturmaeläkkeen saaminen *ei ole näyttö siitä*, ettei eläkkeensaajalle olisi aiheutunut ansionmenetystä. Käräjäoikeus päätyi siihen, että kun eläke ja muut etuudet olivat määrältään vähäisemmät kuin poisjäänyt työansio, oli kantajalle aiheutunut vahinkoa.
>
> **Hovioikeus** totesi, että todistustaakan jakoa koskevien periaatteiden mukaan työntekijällä oli *näyttövelvollisuus* sen seikan suhteen, että hänelle työkyvyn menettämisestä aiheutunut taloudellinen vahinko oli suurempi kuin täysi tapaturmaeläke. Työntekijän oli siten näytettävä, ettei hänellä esimerkiksi olisi työssä ollessaan ollut sellaisia työssäkäyntikuluja, joilta hän oli tapaturmaeläkkeellä ollessaan välttynyt. Kun kantaja ei ollut esittänyt selvitystä siitä, että hänen todellinen ansionmenetyksensä olisi ollut suurempi kuin hänelle maksettu täysi tapaturmaeläke, kantajalla ei ollut oikeutta saada vastaajalta täyden tapaturmaeläkkeen määrän ylittävää ansionmenetystä.

5 Toinen kysymys on myös se, voiko aktiivinen keskustelu todistustaakasta vaikuttaa asianosaisten muistikuviin tai muistikuvien varmuuteen esimerkiksi siitä, mitä asiassa oli sovittu (esim. oliko kysymys ollut lahjasta vai velasta). Olisiko joskus viisaampaa olla ainakaan korostamatta todistustaakkaan liittyviä kysymyksiä?

6 Virolainen 2007; Saranpää 2010, s. 97-99; Vuorenpää 2009, s. 96-97; Vuorenpää 2007, s. 12-14; Saarnilehto 2010, s. 54-57 ja s. 95-96.

Korkein oikeus toteaa ratkaisunsa perusteluissa, että lähtökohtana vahingonkorvausasioissa on, että korvausta vaativan tulee näyttää toteen korvauksen edellytykset, joihin kuuluu muun ohella se, että vahinkoa on aiheutunut. Vastapuolella ei vaatimuksen torjuakseen ole velvollisuutta osoittaa, ettei vahinkoa ole aiheutunut. Korkein oikeus toteaa, että käytännössä asetelma voi kuitenkin muodostua sellaiseksi, että kanteen torjuminen edellyttää vastanäyttöä.

Edelleen korkein oikeus toteaa, ettei tuomioistuin ollut määrätessään korvausta työsopimuslain perusteella sidottu tapaturmalain mukaiseen kustannussäästöolettamaan ja että tämä olettama voitiin kumota. *Todistustaakka* oli kantajalla, joka väitti, että tapaturmaeläke ei korvaa täysin hänen ansionmenetystään.

Käräjäoikeudessa kanteen tueksi oli esitetty selvitystä vain siitä, mikä olisi ollut kantajan ansiotulon määrä siinä tapauksessa, että hän olisi jatkanut työtään. Vastaaja oli tyytynyt kiistämään väitetyn vahingon vedoten kantajan näyttövelvollisuuteen. Käräjäoikeus oli katsonut, että työansion ja tapaturmaeläkkeet erotus osoittaa sellaisenaan vahingon ja sen määrän. Kysymys siitä, *mikä tapaturvavakuutuslain laskentasääntöön sisältyvän olettaman merkitys oli* ja oliko tässä tapauksessa *sellaisia seikkoja, joiden johdosta olettama ei pitänyt paikkansa*, *oli jäänyt käräjäoikeudessa selvittämättä.*

Vastaaja oli hovioikeudessa tuonut esiin tapaturmavakuutuslain mukaisen täyttä korvausta koskevan olettaman ja katsonut, ettei kantaja ollut näyttänyt hänelle aiheutuneen todellista ansionmenetystä aikaisempaan verolliseen työansioonsa nähden. Kantaja oli puolestaan hovioikeudessa lausunut, että vastaaja ei ollut esittänyt mitään näyttöä sen väitteensä tueksi, että kantajalle olisi työssä käymisestä aiheutunut sellaisia kuluja, joilta hän olisi eläkkeellä ollessaan säästynyt. Hovioikeuden päätelmät ilmenevät aiemmin selostetusta.

Korkein oikeus toteaa seuraavaa:

”8. Vastuu vetoamisesta ratkaisun kannalta merkityksellisiin tosiseikkoihin on jutun asianosaisella. Useissa oikeudenkäymiskaaren säännöksissä, kuten 5 luvun 21 §:n 3 momentissa ja 6 luvun 2 a §:n 2 momentissa, on tuomioistuimelle kuitenkin asetettu nimenomainen velvollisuus huolehtia siitä, että asianosaisten vaatimukset ja niiden perusteet tulevat selvitetyiksi ja että asia tulee perusteellisesti käsitellyksi. Tuomioistuimella on paitsi kyselyoikeus myös kyselyvelvollisuus. **Silloin, kun** asiassa **merkitykselliset seikat** ovat **tuomioistuimen tieten jäämässä selvittämättä pelkästään siitä syystä, että asianosaiset ovat eri mieltä siitä, kummalle näyttövelvollisuus mainittujen seikkojen suhteen kuuluu,** asianmukainen prosessinjohto edellyttää, että asianosaisille ilmoitetaan tuomioistuimen käsitys siitä, miten näyttövelvollisuus asiassa jakautuu, ja varataan tilaisuus kanteen ja vastauksen täydentämiseen.”

Korkein oikeus totesi, että asianosaisten esitykset olivat jääneet puutteellisiksi eikä asia ollut käsillä olevan aineiston perusteella ratkaistavissa. Asian käsittelyssä oli tapahtunut menettelyvirhe ja asia palautettiin käräjäoikeuteen.

Mistä tässä asiassa oli kysymys?

Oleellista tässä asiassa vaikuttaa olleen se, että asianosaiset eivät olleet oivaltaneet sitä, mitkä seikat vaikuttivat asian ratkaisuun eikä käräjäoikeus ollut selvittänyt riittävästi kanteen ja vastauksen perusteita: Millä perusteella ja miksi tapaturmavakuutuslain mukainen korvaus on tai ei ole vastannut aiheutunutta vahinkoa? Nyt vastaaja oli tyytynyt ainoastaan kiistämään väitetyn vahingon vedoten kantajan näyttövelvollisuuteen.

Ratkaisua on pidetty hyvin merkittävänä kannanottona todistustaakkaa koskevasta prosessinjohdosta etenkin silmällä pitäen sitä, kuinka aktiivisin prosessinjohdollisin toimin tuomioistuimen tulee selvittää todistustaakkaa. Onko se kuitenkaan sitä? Näyttövelvollisuutta koskeva korkeimman oikeuden perustelu näyttäisi viittaavan hovioikeuden menettelyyn, jossa hovioikeus on hylännyt kanteen sillä perusteella, että kantaja ei ollut esittänyt selvitystä siitä, että hänen todellinen ansionmenetyksensä olisi ollut suurempi kuin hänelle maksettu täysi tapaturmaeläke. Asiassahan kantaja oli hovioikeudessa vedonnut siihen, että vastaaja ei ollut esittänyt mitään näyttöä sen väitteensä tueksi, että kantajalle olisi työssä käymisestä aiheutunut sellaisia kuluja, joilta hän olisi eläkkeellä ollessaan säästynyt. Kantajan käsitys todistustaakasta on ollut selvästi virheellinen tai muotoutunut todisteluun liittyvien prekluusiosäännösten vuoksi esitetynlaiseksi. Hovioikeuden ratkaisu on ollut kantajan antaman lausuman näkökulmasta yllätyksellinen.

Käyttökelpoinen peukalosääntö on, että tuomioistuimen ratkaisu ei saa olla yllätyksellinen asianosaisille ja että oikeudenkäynnissä ei saisi tulla tilanteita, joihin asianosaiset eivät ole osanneet varautua tai joita he eivät ole voineet ennakoida. KKO 2007:52 tapauksessa alioikeudessa oli jäänyt asianmukaisesti selvittämättä asian ratkaistavat riitakysymykset sekä niiden kannalta merkitykselliset seikat. Kun riitakysymykset on asian valmistelussa asianmukaisesti selvitetty, on luontevaa, että asiassa selvitetään se, onko osapuolella jotakin näyttöä oman väitteensä tueksi. Tässä tapauksessa vahingonkärsijän eli kantajan näyttövelvollisuus vaikuttaa olevan varsin selvä ja kantaja olisi varmastikin nimennyt näyttöä tapaturmavakuutuslain korvausolettamaan liittyvästä kustannussäästöstä tai sen puuttumisesta. Mikäli näin ei olisi tapahtunut, olisi todistustaakkaan liittyvä kysymys täytynyt ottaa keskusteltavaksi.

Tässä tapauksessa todistustaakkaa koskeva kysymys on ollut varsin selvä eikä ratkaisu ole itse asiassa sisällöltään erityisen radikaali siihen nähden, että aiemmin oikeuskirjallisuudessa on omaksuttu kanta siitä, että tuomioistuin saa ilmaista kantansa todistustaakkaan selvissä tapauksissa, siis lähinnä ns. aidon todistustaakan (ks. luku 1) jaosta.[7] Tällaisessa informatiivisessa prosessinjohdossa on muistettava varovaisuus ja puolueettomuus, ks. edellinen kohta 4.3.

4.5. Todistustaakkaan liittyvien kysymysten esille ottaminen

Missä vaiheessa?

Kuten edellä selostetusta ilmenee, todistustaakkaan liittyvien kysymysten esille ottaminen niveltyy luontevasti asian suulliseen valmisteluun, jossa kysymyksin on selvitettävä se, mihin asianosaiset haluavat vedota ja mikä asiassa on riidatonta ja riitaista.[8]

Toki mahdollista on, että jo asian kirjallisessa valmistelussa todistustaakkaa koskevat kysymykset ovat tulleet esille. Pääsääntöisesti kirjallisen lausuman pyytäminen tämän tyyppisistä kysymyksistä on tarpeetonta, mutta asianosaisille toimitettavan yhteenvedon yhteydessä on hyvä kiinnittää asianosaisten huomio kysymykseen siten, että nämä osaavat valmistautua ottamaan kantaa kysymykseen ja reagoida tarpeen mukaan tilanteeseen. Usein käytettynä menettelynä todistustaakkaa koskevat kysymykset onkin käsitelty ennen suullista valmisteluistuntoa asianosaisille lähetetyssä kirjallisessa

7 Virolainen 1988, s. 304; Leppänen 1998, s. 223; Sippo – Välimaa 2003, s. 43.

8 Lain esitöissä (HE 15/1990 s. 64) on todettu, että asian käsittelyä edistää se, että todistustaakkaa koskevista kysymyksistä keskustellaan jo valmistelussa. Esitöissä on edelleen todettu, että valmistelussa ei kuitenkaan aina voida selvittää, kenellä asianosaista on todistustaakka kunkin erityiskysymysten osalta.

yhteenvedossa, jossa joko omana kappaleenaan voidaan ottaa esille todistustaakkaa koskeva kysymys tai asianosaisille osoitetuin täsmentävin/tarkentavien kysymysten kautta kiinnittää jo ennakolta heidän huomionsa todistustaakkaan.[9]

Missä tilanteissa?

a) Kun asian merkitykselliset seikat ovat jäämässä selvittämättä siitä syystä, että asianosaiset ovat eri mieltä siitä, kummalle näyttövelvollisuus merkityksellisten seikkojen suhteen kuuluu

Edellä selostetussa KKO 2007:52 vahingonkorvausta koskevan asian ratkaisemisen kannalta merkitykselliset seikat ovat olleet varsin monimutkaiset. Tässä tapauksessa, jos merkityksellisiä seikkoja olisi selvitetty riittävästi[10], ei ongelmaa olisi koskaan todennäköisesti syntynyt.

Korkeimman oikeuden ratkaisun 2007:52 sisältämä oikeusohje soveltuu hyvin tilanteisiin, joissa asianosainen heittäytyy passiiviseksi virheellisen todistustaakkaa koskevan käsityksensä vuoksi. Mikäli kysymys todistustaakasta ei kuitenkaan ole selvä, tulisi tuomioistuimen aktiivista prosessinjohtoa käyttäen ainakin kiinnittää asianosaisen huomiota siihen, olisiko hänellä tarvetta täydentää vaatimuksensa tai vastauksensa perusteita sekä esittää näyttöä siltä varalta, että käräjäoikeus katsoisi todistustaakan kuuluvan kyseiselle asianosaiselle.

b) Asianosaisen väärä käsitys todistustaakasta

Monessa tapauksessa todistustaakkaa koskeva kysymys on niin selvä, ettei sitä ole tarpeen erikseen edes nostaa esille, ainakaan silloin, kun asianosaista edustaa tai avustaa lainoppinut henkilö. Toisaalta jos asianosaisella on selvästi väärä käsitys todistustaakasta ja kysymys on vakiintuneesta käytännöstä (esim. lahja, sopimuksesta johtuvan velvoitteen rikkominen) tai selvästä lainsäännöksestä (esim. OikTL 25 § 1 momentti), tuomioistuimen on informoitava todistustaakasta.

Vaikka todistustaakkaa koskeva kysymys ei olisi selvä, on sen varmistamiseksi, että vedotuista ja riitaisiksi jäävistä seikoista esitetään näyttöä, tuotava esiin se, miten todistustaakka yleensä jakautuu. Lisäksi on informoitava todistustaakan seurauksista siinä tapauksessa, että tuomioistuin arvioisi todistustaakan jakautuvan toisin kuin asianosainen on esittänyt.[11]

c) Sovintomahdollisuuksien kartoittaminen

Asianosaisten punnintaa asian ratkaisemiseksi olemassa olevien eri vaihtoehtojen välillä saattaa auttaa se, että asiassa käydään nimenomaan tätä silmällä pitäen läpi todistustaakkaa koskevia kysymyksiä: Mitä kummankin on näytettävä ja miten (ns. epäaito) todistustaakka saattaa kääntyä; jos toinen osapuoli pystyy näyttämään toteen tietyn oikeustosiseikan, onko vastapuolella näyttöä vasta-

9 Yhteenvetoon voi tehdä esimerkiksi tummennuksin, kursiivein tms. tavalla kysymyksiä: *... [Viitataanko tällä siihen, että vastaaja olisi menetellyt huolimattomasti?Vai missä tarkoituksessa tuotu esiin? Todistustaakka ottaen huomioon kauppalain 6 luvun 40 §:n 3 momentti?],* joihin voidaan vastata suullisesti valmisteluistunnossa.

10 Toisaalta muistettava on, että lähtökohtana on aina, että asianosaisilla on vastuu asian selvittämisestä ja oikeudenkäyntiaineistosta.

11 Jos kysymys on tulkinnanvaraisesta todistustaakkaa koskevasta kysymyksestä tai kun kysymykseen voisi tulla ns. epäaito todistustaakka eli tilanne, jossa harkitaan sitä, onko asianosaisen näyttö riittävä vastapuolen näytön jälkeen, olisi asianmukaista muistuttaa muutoksenhakuun liittyvästä prekluusiosta, jotta asianosaiset osaavat arvioida riskinsä oikein. Käytännössä ongelmana ei ole se, että näyttöä ei nimettäisi ja esitettäisi, useimmiten ongelma on täysin päinvastainen.

tosiseikasta.[12] Tällä tavoin asianosaiset pystyvät konkreettisemmin arvioimaan oikeudenkäynnin riskit ja sen, olisiko mahdollisesti sovinto nämä riskit huomioon ottaen parempi ratkaisu.

Miten?

Kun valmistelussa on selvitetty riitaiset oikeustosiseikat, voidaan asiassa alkaa kartoittaa siinä esitettävää todistelua. Valmistelussa ei käydä läpi todistusaineistoa, vaan huolehditaan siitä, että asianosaisten nimeämä todistelu koskee riitaisia seikkoja ja varmistetaan se, että asianosaiset ilmoittavat näyttöä riitaisista oikeustosiseikoista tai että he eivät ainakaan jätä tätä tekemättä erehdyksessä.[13]

Tuomioistuimen on selvitettävä itselleen mahdollisimman aikaisessa vaiheessa se, miten todistustaakka kyseisessä asiassa pääpiirteittäin jakaantuu (mahdolliset todistustaakkanormit, oikeuskäytäntö, miten todistustaakka jakaantuu jonkin seikan osalta). Pääsääntöisesti riittävää on, että valmistelussa selvitetään, miten todistustaakka vedotuista seikoista asianosaisten välillä yleensä jakaantuu.[14] Jos näyttää siltä, että jostain riitaisesta oikeustosiseikasta ei olla esittämässä todistelua, on asianosaisen huomio kiinnitettävä tähän sekä todistustaakkaan liittyviin kysymyksiin (Mikä käsitys asianosaisella on todistustaakasta? Entä jos todistustaakka katsottaisiin olevan toisin tai entä jos todistustaakka kääntyy?). Ottaen huomioon, että asianosaisilla on itsellään riita-asiassa, jossa sovinto on sallittu, vastuu asian selvittämisestä ja oikeudenkäyntiaineistosta, on huomion kiinnittäminen riittävää.

Tuomioistuimen ei tule sitovasti ratkaista todistustaakan jakautumista ennen tuomiotaan. Tätä puoltaa se, että täysin poissuljettua ei ole se, että esimerkiksi käräjäoikeuden käsitys todistustaakasta onkin virheellinen, mikä saattaa johtaa prekluusio-ongelmiin muutoksenhakutuomioistuimessa (esim. KKO 2005:69).[15] Lisäksi esimerkiksi valmistelua johtava puheenjohtaja ei voisi sitoa kannanottollaan mahdollisia muita pääkäsittelykokoonpanon jäseniä. Todistustaakan jakoa koskevaa kysymystä ei voida myöskään ratkaista itsenäisenä kysymyksenä osa- tai välituomiolla eikä todistustaakkaa koskevaan ratkaisuun voisi hakea erikseen muutosta, mikä osaltaan voi johtaa siihen, että puolueettomuuden voitaisiin katsoa vaarantuvan.[16]

---

12 Esim. kantaja väittää kaupan purkua koskevassa kanteessa, että kaupan kohteessa olevassa autossa on ollut virhe, koska se on ollut ruosteinen. Vastaaja kiistää ensisijaisesti, että autossa olisi ollut ruostetta. Toissijaisesti hän väittää, että kantaja oli ennen kauppaa tarkastanut auton ja että auto oli ollut jo vanha ja niin halpa, että se oli joka tapauksessa sopimuksen mukainen. Mitä näyttöä kummallakin osapuolella on osoittaa omista väitteistään?

13 Tuomioistuin ei edes voi eikä puolueettomuutensa säilyttääkseen myöskään tule edes yrittää ottaa mitään kantaa esimerkiksi näytön riittävyyteen. Eri asia on, että valmistelussa on estettävä tarpeettoman näytön esittäminen (OK 5 luku 21 § 3 momentti ja 17 luku 7 §). Se, onko todiste tarpeellinen vai ei, päätellään vertailemalla todistusteema riitaisiin seikkoihin: Jos teemaa ei voida yhdistää riitaiseen seikkaan, on se asiaan vaikuttamaton. Ks. Saranpää 2011, s. 516.

Riitaisten seikkojen selvittämisen jälkeen on näppärää, että asianosaisia todisteita nimetessään pyydetään ilmoittamaan mitä riitaista seikkaa ja väittämää todisteen väitetään osoittavan. Ks. Nurmi 2007.

14 Saranpää 2011 s. 519

15 Mielenkiintoinen kysymys on, jos asiassa on esimerkiksi useita todistelua vaativia kysymyksiä ja todistustaakka on epäselvä, voivatko asianosaiset sopia todistustaakasta? Oikeuskirjallisuudessa tämän on katsottu olevan mahdollista dispostiivissa riita-asioissa, joissa muutoinkin asianosaiset määräävät oikeudenkäynnin kohteen. Ks. tarkemmin luku 5.

16 Saranpää 2011, s. 517. Virolainen on katsonut, että pelkkä keskustelu ei riitä, vaan tuomioistuimen on tarvittaessa ratkaistava asianosaisten todistustaakkaa koskeva erimielisyys jo käsittelyn aikana (Virolainen 2007, s. 345).

4.6. Lopuksi

Yhteenvetona voidaan todeta, että asian juridisen kehikon, ratkaistavien riitakysymysten ja niitä koskevien todistustaakkasäännösten selvittäminen ja niihin perehtyminen on tärkeää jo asian valmisteluvaiheessa asianmukaisen ja kaikkien oikeudet turvaavan käsittelyn turvaamiseksi. Huolellinen valmistautuminen asian käsittelyyn edellyttää sen hahmottamista, mistä asiassa on kysymys, mitkä ovat asian ratkaistavat riitakysymykset ja mikä seikka kuuluu kenenkin näyttövelvollisuuteen. Asian jäsentäminen asianmukaiseen juridiseen muotoon saattaa edellyttää tuomarilta aktiivisia prosessinjohdollisia toimenpiteitä kyselemällä, vastauksia vaatimalla sekä selventäviä kysymyksiä tai tarkennuksia esittämällä. Asian osapuolten tulee olla selvillä siitä, mitkä ovat asian ratkaistavat kysymykset eikä heille saisi käsittelyssä saati tuomiossa tulla esille yllätyksellisiä seikkoja, joihin ei ole osattu vedota tai varautua. Myös todistustaakkaa koskevat kysymykset on hyvä ottaa keskustelun kohteeksi, etenkin jos johonkin riitakysymykseen ei olla nimeämässä mitään todisteita tai jos asianosaisella on selvästi virheellinen tai väärä käsitys todistustaakasta. Keskustelua käytäessä tulee kuitenkin pitää mielessä tasapuolisuus eri osapuolia kohtaan sekä hienotunteisuus.

Lähteet ja lisätietoa

HE 15/1990 hallituksen esitys Eduskunnalle riita-asian oikeudenkäyntimenettelyn uudistamisesta alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

Leppänen, Tatu: Riita-asian valmistelu todistusaineiston osalta. Suomalainen lakimiesyhdistys 1998.

Nurmi, Mirja-Leena: Teemalähtöinen todisteiden kartoitus riita-asioissa s. 135-151, teoksessa Kirjoituksia todistusoikeudesta 2007, Helsingin hovioikeuden laatuhankkeen julkaisu, http://www.oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/fi/index/julkaisut/kirjoituksiatodistusoikeudesta.html.

Saranpää, Timo: Näyttöenemmyysperiaate riita-asiassa. Suomalainen lakimiesyhdistys 2010.

Saranpää Timo: Siviiliprosessuaalista todistustaakkaa koskeva aineellinen prosessinjohto, Lakimies 3/2011 s. 504-526.

Saarnilehto, Ari: Todistustaakasta vahingonkorvausasioissa, teoksessa Velvoiteoikeudellisia kirjoituksia I, toim. Ari Saarnilehto.Turun yliopisto 2010.

Sippo, Jukka – Välimaa, Asko: Siviiliprosessioikeuden muutetut säännökset. Talentum 2003.

Virolainen, Jyrki: Materiaalinen prosessinjohto. Lakimiesliiton kustannus 1988.

Virolainen, Jyrki: KKO ratkaisut kommentein 2007:I, KKO 2007:52 s. 342-349.

Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeuden perusteet. Talentum 2009.

Vuorenpää, Mikko: Jutun palauttaminen. Oikeustieto 5/2007 s. 12-14.

Yhteenveto riita-asian valmistelussa. Helsingin hovioikeuden laatuhankkeen 2006 raportti. http://www.oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/karajaoikeuspainotteistenlaatuhankkeidenraportit/2006/aOkX3AUZT/Yhteenveto_riita-asian_valmistelussa.pdf.

Oikeuskäytäntöä

KKO 1999:120, KKO 2005:99, KKO 2005:103, KKO 2005:115, KKO 1998:81, KKO 1998:117, KKO 1999:1, KKO 1999:24, KKO 2000:96, KKO 2003:4, KKO 2005:69, KKO 2007:52, KKO 2010:9, NJA 1991 s. 481, NJA 2009 s. 64.

5. Todistustaakasta sopiminen

Antti Vuori-Karvia

5.1. Lähtökohta

Oikeuskirjallisuuden mukaan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 1 §:n 1 momentin kaltainen yleissäännös ei estä sopimasta todistustaakasta.[1]

Todistustaakasta sopiminen on poikkeuksellista. Todistustaakasta sopimiselle on tiettyjä edellytyksiä. Puhtaasti dispositiivisissa tapauksissa todistustaakasta voidaan sopia ja sellainen sopimus voidaan ottaa ratkaisun perustaksi. Eräissä tapauksissa taas todistustaakasta sopimiseen on syytä suhtautua pidättyvästi ja katsottava, että se on aineellisen oikeuden normit huomioon ottaen sopimatonta.

Todistustaakasta sopimisen mahdollisuutta on tarkasteltava aineellisen oikeuden säännöksistä lähtien. Asia voidaan tiivistää siten, että

1) puhtaasti dispositiivisessa asiassa todistustaakasta voidaan asianosaisten kesken sopia yksittäisessä oikeussuhteessa ja sellainen sopimus on lähtökohtaisesti tuomioistuinta sitova;

2) indispositiivisessa asiassa todistustaakasta sopiminen ei ole mahdollista tuomioistuinta sitovalla tavalla;

3) asiassa, jossa aineellisen oikeuden säännös on säädetty heikomman suojaksi todistustaakasta sopiminen heikomman vahingoksi ei ole hyväksyttävää.

5.2. Todistustaakkasääntöjen normiluokitus

Systemaattisesti todistustaakkanormit voidaan lukea prosessioikeuteen kuuluviksi sikäli, että ne sääntelevät kysymystä siitä, millä edellytyksillä tuomioistuin voi pitää näyttöä oikeustosiseikasta riittävänä siten, että se voidaan ottaa ratkaisun perustaksi.[2]

Todistustaakkanormeilla on kuitenkin hyvin läheinen yhteys asiassa sovellettavaan aineelliseen oikeuteen. Aineelliset normit vaikuttavat todistustaakan jakautumiseen ja näyttökynnykseen. Läheinen yhteys aineelliseen oikeuteen on antanut kirjallisuudessa aiheen päätyä tukemaan sitä käsitystä, että todistustaakkasääntöjen ajallinen ja alueellinen sovellettavuus noudattaisi materiaalisen oikeuden

1 Halila 1955 s. 322. Vrt. kuitenkin samassa kohtaa Halilan toteamus ”Jos olisi olemassa puhtaasti prosessuaalisluonteisia säännöksiä, jotka todistustaakan siirtymisen uhalla yrittäisivät saada riitapuolet toimimaan oikeudenkäynnin eteenpäin viemiseksi, niin olisivat tällaiset normit asianosaisten dispositiovallan ulottumattomissa. Sitä vastoin puheena oleva järjestely käy kyllä päinsä useimmissa velvoite- ja kauppaoikeudellisissa sopimussuhteissa.”

2 Lappalainen 2001, s. 308.

eikä prosessioikeuden sääntöjä.[3] *Lappalaisen* mukaan todistustaakkanormit eivät ole varsinaisia materiaalisia oikeusohjeita.[4] *Virolainen* on muotoillut asian siten, että todistustaakkanormit nähdään nykyisin siviilioikeudellisten säännösten täydentäjinä.[5]

Edellä sanotusta voidaan johtopäätöksenä todeta, että todistustaakkaa koskevat oikeusohjeet ovat luonteeltaan enemmän aineellisen oikeuden kuin prosessioikeuden säännöksiä. Tämän vuoksi kirjoituksessa tarkastellaan todistustaakkanormeja aineellisen oikeuden säännöksinä asianosaisten määräämis- ja sopimismahdollisuuksien näkökulmasta.

5.3. Todistustaakasta voidaan sopia dispositiivisessa asiassa

Määräämisperiaate eli dispositiivinen periaate tarkoittaa asianosaisten määräysvaltaa prosessissa. Asiassa, jossa sovinto on sallittu eli dispositiivisessa asiassa asianosaiset määräävät oikeudenkäynnin kohteen ja laajuuden. Asiassa, jossa sovinto on sallittu, määräämisperiaate antaa asianosaisille mahdollisuuden määrätä siitä, saatetaanko riita tuomioistuimen ratkaistavaksi, millainen riitakysymys saatetaan tuomioistuimen ratkaistavaksi, mihin seikkoihin halutaan vedota vaatimuksen tai kiistämisen tueksi, ja mitä näyttöä asianosaiset haluavat esittää kantojensa tueksi.

Dispositiivisessa asiassa asianosaiset voivat disponoida jutun lopputuloksesta. Dispositiivisessa asiassa aineellinen totuus ei välttämättä toteudu. Dispositiiviset periaatteet painavat enemmän kuin aineellinen totuus. Osapuolet voivat jättää yksipuolisesti tai yhteisestä sopimuksesta tiettyjä seikkoja prosessin ulkopuolelle.[6] Näin ollen on katsottu, että asianosaiset voivat myös sopia todistustaakasta asiassa, jossa sovinto on sallittu.

Todistustaakasta sopiminen on sopusoinnussa asianosaisten määräämisvallan kanssa.[7] On perusteltua katsoa, että dispositiivisessa asiassa asianosaiset voivat määrätä todistustaakasta, koska heillä on muutenkin edellä kerrotuin tavoin hyvin suuri valta määrätä asian aineellisesta lopputuloksesta. Lappalaisen mukaan todistustaakasta disponointi tavallisesti tapahtuu siten, että asianosainen tunnustaa vastapuolen tosiasiaväitteen, joka tulee siten riidattomaksi. Tällöin sen osalta ei tarvitse enempää pohtia todistustaakkaa koskevien oikeusohjeiden soveltamista.[8]

Tuomioistuimella ei kuitenkaan ole ehdotonta velvollisuutta ottaa myönnettyä seikkaa päätöksen perustaksi. Ilmeisen valheellista myöntämistä ei tule ottaa huomioon. Ns. kollusiivisessa prosessissa, jossa asianosaiset ovat sopineet yhteisen edun vaatiman aineellisesti väärän tuomion hankkimisesta, dispositiivisuudesta ja myöntämisestä huolimatta tuomioistuin ei ole sidottu ”tilattujen” väärien tuomioiden tekemiseen.[9]

Halilan mukaan dispositiivisin normein säännellyissä oikeussuhteissa todistustaakkanormit olisivat asianosaisten määrättävissä. Tätä kantaa puoltaa voimakkaasti todistustaakkanormien hyvin läheinen yhteys aineellisen oikeuden säännöksiin.[10]

3 Ks. Halila 1955, s. 323-324 ja Lappalainen 2001, s. 308-309.
4 Lappalainen 2001, s. 309.
5 Virolainen 1995, s. 88.
6 Klami 2000, s. 88.
7 Lappalainen 2001, s. 309.
8 Lappalainen 2001, s. 310.
9 Klami 2000, s. 89. Kollusiivinen prosessi voi tulla kysymykseen esimerkiksi veron välttämisen tarkoituksessa.
10 Halila 1955, s. 321

Materiaalisen oikeuden kannalta estettä todistustaakasta sopimiselle ei ole, koska oikeusjärjestys jättää aineellisen oikeustilan asianosaisten valtaan, joten myöskään prosessioikeuden periaatteet eivät liene tällöin todistustaakan muovaamisen tiellä.[11] Päinvastoin *Halila* päätyy toteamaan, että todistustaakasta sopiminen voi olla jopa suositeltavaakin sellaisissa tilanteissa, joissa todistustaakan jaosta on epäselvyyttä. Sopiessaan todistustaakasta tällaisessa tilanteessa asianosaisilla on jo ennen oikeudenkäyntiä varma tieto siitä, kummalla asianosaisella on todistustaakka ja niin muodoin asianosainen tietää varautua todisteilla. Todistelu tulee tehokkaaksi ja toisaalta juttu ei voi ainakaan päättyä kenenkään kannalta yllättävään näyttöratkaisuun sen vuoksi, että asianosainen ei olisi osannut varautua riittävällä näytöllä. *Halila* päätyy katsomaan, että todistustaakan jako on asianosaisten määrättävissä, mikäli asia on dispositiivista oikeutta.

Kirjallisuudessa esimerkkinä todistustaakkasopimuksesta on esitetty sopimussakko.[12] Ilman sopimussakkoa on korvausta vaativan sopimusosapuolen näytettävä vahingon syntyminen ja sen suuruus. Sopimussakko vapauttaa vahingon määrää koskevasta todistelusta ja siirtää mahdollisen sopimussakon kohtuuttomuusväitteen kautta kohtuullistamista koskevan todistustaakan vastapuolelle.

Todistustaakasta sopimisen tulee liittyä tiettyyn oikeussuhteeseen. *Halilan* esittämän näkemyksen mukaan yleinen sopimus siitä, että kahden oikeussubjektin välisissä suhteissa olisi aina todistustaakka toisella osapuolella, ei sido hyvän tavan vastaisena.

5.4. Todistustaakasta sopiminen indispositiivisessa asiassa

Yleisenä lähtökohtana voidaan pitää sitä, että indispositiivisessa asiassa eli asiassa jossa sovinto ei ole sallittu, ei ole myöskään sallittua sopia todistustaakasta asianosaisten kesken tuomioistuinta sitovalla tavalla.

Indispositiivisissa jutuissa on mukana julkinen intressi, joka johtaa sopimusvapauden puuttumiseen. Jaottelu dispositiivisiin ja indispositiivisiin juttuihin määräytyy aineellisten säännösten perusteella. Juttu on indispositiivinen, jos vaadittuun oikeusseuraukseen voidaan päästä vain tuomioistuimen tai muun vastaavan ratkaisuvaltaa käyttävän oikeusviranomaisen päätöksellä. Asianosaisten yksimielisyys ei sellaisenaan määrää ratkaisun lopputulosta. Myöntäminen ja tunnustus eivät sellaisinaan ole tuomioistuinta sitovia. Tuomioistuimen aloiteoikeutta määrätä hankittavaksi näyttöä ei ole rajoitettu. Indispositiivisessa jutussa tuomioistuimella on valta ottaa huomioon sellaisiakin oikeustosiseikkoja, joihin asianosaiset eivät ole vedonneet.

Indispositiivisissa asioissa on esillä voimakkaasti pyrkimys oikeaan aineelliseen lopputulokseen, aineellisen totuuden saavuttamiseen. Oikeudenkäyntimenettely on järjestettävä ennen muuta siten, että se antaa takeet mahdollisimman varmasti oikeaan lopputulokseen pääsemiseksi.[13]

Toki indispositiivisessakin asiassa tuomioistuin on tietyissä keskeisissä kysymyksissä sidottu määräämisperiaatteeseen sikäli, että oikeudenkäynti pannaan vireille vain asianosaisen aloitteesta, kantaja voi peruuttaa kanteensa eikä tuomioistuin voi indispositiivisessakaan asiassa tuomita enempää tai muuta kuin kantaja on vaatinut eikä tuomioistuin voi omasta aloitteestaan tutkia mahdollista

11 Ibid.
12 Halila 1955, s. 323.
13 Virolainen 1995, s. 87.

vaihtoehtoista kanneperustetta, johon kantaja ei ole vaatimuksensa tueksi vedonnut.[14] Joka tapauksessa indispositiivisessa jutussa asianosaisten määräämisvalta on rajoitetumpi kuin dispositiivisessa asiassa.

Indispositiivisissa asioissa sopimusvapauden epäämistä tai rajoittamista koskevat oikeuspoliittiset perusteet, joita kutsutaan julkiseksi intressiksi. Tuomioistuimen on valvottava viran puolesta, että oikeussuhteen muuttamiselle tai kumoamiselle on lain mukaiset perusteet ja että ratkaisu perustuu asian todelliseen selvitykseen eikä asianosaisten määräämistoimiin.[15]

Indispositiivisista asioista esitetään tyypillisesti esimerkkinä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat, jotka on lähtökohtaisesti ratkaistava vanhempien sopimalla tavalla. Tuomioistuin ei kuitenkaan ole sidottu sopimukseen vaan pitää ohjeenaan lapsen etua. Vanhempien sopimuksen mukaista päätöstä ei anneta, jos se on lapsen edun vastainen. Muina esimerkkeinä indispositiivisista asioista ovat muiden muassa isyys- ja holhousasiat.

Myöntämisellä ei ole indispositiivisessa asiassa samaa vaikutusta kuin dispositiivisessa asiassa. Tosiseikka ei tule indispositiivisessa asiassa riidattomaksi sen myöntämisen johdosta. Myöntämisellä ei ole tuomioistuinta sitovaa vaikutusta. Muutoin asianosaisilla olisi mahdollisuus indispositiivisissa asioissa oikeudenkäynnin avulla kiertää aineellisiin lakeihin julkisen intressin vuoksi otettuja pakottavia säännöksiä.[16] Indispositiivisen asian osalta on erityisesti merkillepantava, että asianosaisten disponointioikeus seurailee ulkoprosessuaalista yksityisoikeudellista päätäntävaltaa. Joissain tapauksissa lainsäätäjä on asettanut ehdottomia aineellisen oikeuden säännöksiä, joiden antamasta suojasta asianosainen ei voi oikeudenkäynnissäkään luopua. Tällaiset ehdottomat säännökset näkyvät vastaavana virallistutkintana oikeudenkäyntimenettelyssä.[17] Tässä yhteydessä on hyvä tuoda esiin *Halilan* toteamus todistustaakkavälipuheista, jonka mukaan todistustaakkaa koskevien sopimusten sallittavuus perustuu todistustaakan ja aineellisen oikeuden normien läheiseen yhteyteen ja todistustaakkaopin materiaaliseen ainekseen.[18] Edellä sanottuun nähden on helppoa päätyä toteamaan, että indispositiivisiin asioihin liittyvä julkinen intressi sekä aineellisesti oikean ratkaisun tavoitteen hallitsevuus sekä sanotun kaltaiset pakottavat säännökset antavat aiheen suhtautua torjuvasti todistustaakasta sopimiseen indispositiivisessa asiassa.

5.5. Todistustaakasta sopiminen kun aineellisen oikeuden säännös on heikompaa suojaava

Eräiden sopimustyyppien sääntely tähtää heikomman osapuolen suojeluun. Esimerkkeinä voidaan mainita huoneenvuokra, työsopimus ja kuluttajakauppa. Lisäksi tasa-arvolaki ja yhdenvertaisuuslaki käyvät esimerkeistä tässä suhteessa, kun niiden soveltamisalalla on kysymys sopimussuhteesta johtuvista erimielisyyksistä.

Kuluttajansuojalain säännöksissä esimerkiksi KSL 5 luvun 2 §:ssä määrätään, että sopimusehto, joka poikkeaa tämän luvun säännöksistä ostajan vahingoksi, on mitätön, jollei jäljempänä toisin säädetä.

14 Ibid.
15 Virolainen 1995, s. 286.
16 Mt. s. 288-289.
17 Lappalainen 1995, s. 86-90.
18 Halila 1955, s. 323.

Huoneenvuokralain 1 luvun 3 §:n mukaan tämän lain säännöksistä voidaan huoneenvuokrasopimuksessa poiketa, jollei siitä tässä laissa toisin säädetä tai sitä muutoin ole katsottava kielletyksi.

Työsopimuslaki on aineellisilta säännöksiltään voimakkaasti työntekijää, siis ainakin oletettavasti heikompaa suojaava. Tasa-arvolain 9 a § ja yhdenvertaisuuslain 17 § asettavat asianosaisille jaetun todistustaakan.[19]

Heikomman suojan ollessa kysymyksessä voidaan perustellusti katsoa, että sopiminen todistustaakasta aineellisen oikeuden tavoitteiden vastaisesti heikomman suojaa heikentäen ei ole säännösten päämäärien mukaista. Näin ollen todistustaakasta sopiminen ei ole hyväksyttävää asiassa, jota koskeva materiaalinen säännös on heikompaa suojaava. *Klami* huomauttaa heikomman osapuolen suojaamiseen liittyen, että oikeussäännösten tavoitteiden toteuttaminen on otettava huomioon niin todistusharkinnan kuin todistustaakankin kohdalla.[20] Vaikka aineellinen säännös olisi sinänsä dispositiivinen, säännöksen tavoitteet huomioon ottaen voidaan päätyä siihen, että todistustaakasta ei voida sopia heikomman osapuolen suojan vastaisesti. Muussa tapauksessa säännöksen tavoite menettäisi merkityksensä.

Lähteet ja lisätietoa

Halila, Jouko: Todistustaakan jaosta silmällä pitäen erityisesti varallisuusoikeudellisia oikeussuhteita. WSOY 1955.

Klami, Hannu Tapani: Todistusratkaisu. Lakimiesliiton kustannus 2000.

Klami, Hannu Tapani – Rahikainen, Marja – Sorvettula, Johanna: Todistusharkinta ja todistustaakka. Johdatus todistusoikeuden perusteisiin. Lakimiesliiton kustannus 1987.

Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus I. Lakimiesliiton kustannus 1995.

Lappalainen Juha: Siviiliprosessioikeus II, Lakimiesliiton kustannus 2001.

Virolainen, Jyrki: Lainkäyttö. Lakimiesliiton kustannus 1995.

19 Ks. tältä osin luku 7.
20 Klami 2000, s. 112-113.

6. Todistustaakan jako työoikeudessa

Risto Jalanko

6.1. Yleistä

Työlainsäädännössä ei ole yleistä sääntöä siitä, miten todistustaakka jakautuu kantajana (yleensä) olevan työntekijän ja vastaajana olevan työnantajan välillä.[1] Työoikeudellisissakin riidoissa noudatetaan OK 17 luvun 1 §:n säännöstä, jonka mukaan riita-asiassa kantajan tulee näyttää toteen ne seikat, jotka tukevat kannetta. Jos vastaaja tuo edukseen esiin jonkin seikan, on hänenkin vahvistettava se todisteilla.

Työlainsäädännössä on kuitenkin eräitä erityissäännöksiä todistustaakan jakautumisesta. Esimerkkinä mainitaan yleensä TSL 7 luvun 9 §, joka koskee raskaana olevan työntekijän työsopimuksen irtisanomista.

Työoikeudellisissa riita-asioissa on lisäksi käytännön kautta paljolti muovautunut eräänlaisia todistustaakan jakoon liittyviä periaatteita. Esimerkiksi työsuhteen päättämisriidoissa vakiintuneesti katsotaan vastaajana olevalla työnantajalla olevan velvollisuus näyttää työsopimuksen irtisanomis- tai purkamisperuste toteen.

6.2. Työsopimuksen kesto

TSL 1 luvun 3 §:n 2 momentin mukaan työsopimus on voimassa toistaiseksi, jollei sitä ole perustellusta syystä tehty määräaikaiseksi. Säännös johtaa siihen, että osapuolella, joka väittää työsopimuksen solmituksi määräajaksi, on todistustaakka näyttää väitteensä toteen.[2] Työnantajan näyttövelvollisuus tarkoittaa käytännössä sitä, että työsopimuksen määräaikaisuudesta on sovittava niin selkeästi, että työntekijäkin on ymmärtänyt työsuhteensa määräaikaiseksi. Tilanteiden epäselvyydestä johtuvat oikeudenkäynnit ovat melko yleisiä.

Koeajasta sopiminen

TSL 1 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan työnantaja ja työntekijä voivat sopia työnteon aloittamisesta alkavasta, enintään neljän kuukauden pituisesta koeajasta. Sillä osapuolella, joka väittää, että työsopimuksessa on sovittu käytettäväksi koeaikaa, on todistustaakka näyttää sopiminen toteen. Todistustaakka on käytännössä yleensä työnantajalla. Työnantaja voi näyttää koeaikaehdon olemassaolon joko näyttämällä, että ehdosta on nimenomaisesti sovittu, tai esittämällä riittävän näytön siitä, että työntekijä on palvelukseen tullessaan tiennyt ja ymmärtänyt olevansa koeajalla.[3]

Oikeuskäytännöstä voidaan mainita KKO 1980 II 137: Työnantaja, joka oli tehnyt suullisen työsopimuksen työntekijän kanssa, ei ollut näyttänyt nimenomaisesti sopineensa työsuhteessa noudatetta-

1 Kairinen ym. 2006, s. 1153
2 Jalanko 1991, s. 141; Kairinen ym. 2006, s. 1154; Moilanen 2008, s. 62 ja Tiitinen ym. 2012, s. 142.
3 Kairinen ym. 2006, s. 1155; Rautiainen ym. 2004, s. 44 ja Tiitinen ym. 2012, s. 146.

vasta koeajasta tai selvittänyt, että työntekijä palvelukseen tullessaan oli tiennyt olevansa koeajalla. Työnantaja velvoitettiin korvaamaan työntekijälle työsopimuksen lakkaamisesta aiheutunut vahinko.

Sopimussuhteen hiljainen pidennys

TSL 6 luvun 5 §:n mukaan jos työnantaja sallii työntekijän jatkaa työtä sopimuskauden päättymisen jälkeen, katsotaan sopimussuhdetta jatketun toistaiseksi. Vastaava tilanne syntyy, jos työsopimus on irtisanottu, mutta työntekoa jatketaan irtisanomisajan päättymisen jälkeen.

Todistustaakka näissä tilanteissa saattaa koskea lähinnä työnantajan tietoisuutta ja sallimista. Kummankaan osalta ei voitane osoittaa selkeästi todistustaakkaa joko työntekijälle tai työnantajalle. Ehkä ensisijainen todistustaakka työnteon jatkamisen sallimisesta ja työnantajan tietoisuudesta on kuitenkin sopimussuhteen hiljaiseen pidennyksen vetoavalla työntekijällä, mutta lopulta tilanteet täytynee ratkaista molemminpuolisen kokonaisarvioinnin pohjalta.[4]

Oikeuskäytännössä on vanhan (1971) työsopimuslain ajalta oleva, mutta yhä edelleen käyttökelpoinen ratkaisu KKO 1990:54: Työntekijä oli otettu määräaikaiseen työsopimussuhteeseen työnantajan saatua kunnallista työllistämistukea. Työnteko oli sittemmin jatkunut sovitun määräajan jälkeenkin, kun työnantajalle oli myönnetty työllistämistukea uudestaan. Työnantaja ja työntekijä eivät olleet tehneet sopimusta määräaikaisen työsopimuksen jälkeen jatkuneesta työsuhteesta, minkä vuoksi sopimussuhde oli (vanhan) TSL 39 §:n nojalla jatkunut toistaiseksi voimassa olevana. Työllistämistuen sittemmin tapahtunut lakkaaminen oli kuitenkin (vanhan) TSL 37 §:ssä tarkoitettu erityisen painava syy työntekijän työsopimuksen irtisanomiseen.

6.3. Työsopimuksen irtisanominen ja purkaminen

Työsopimuksen irtisanomis- tai purkamisriidoissa työntekijä kanteessaan väittää työnantajan irtisanoneen tai purkaneen hänen työsopimuksen ilman lain edellyttämiä irtisanomis- tai purkamisperusteita. Tästä prosessuaalisesta asemasta huolimatta työsuhteen päättämisriidoissa on vakiintunut todistustaakkaa koskeva sääntö, jonka mukaan näyttövelvollisuus työsuhteen päättämisperusteiden täyttymisestä on työnantajalla.[5]

Tätä vakiintunutta käytäntöä voidaan perustella useilla eri näkökohdilla. Voidaan ensinnäkin viitata työoikeudessa noudatettavaan ns. työntekijän suojeluperiaatteeseen. Voidaan myös viitata näyttömahdollisuuteen todistustaakan jakamisen perusteena.[6] On kohtuullista ja oikeudenmukaista asettaa näyttövelvollisuus työnantajalle, koska normaalitapauksissa hänellä on helpompi esittää selvitystä edukseen verrattuna työntekijän mahdollisuuksiin. Tuotannollisten ja taloudellisten irtisanomisten yhteydessä työnantajalla on tiedossaan ne taloudelliset ja muut perusteet, joiden vuoksi hän katsoo työntekijöiden irtisanomisen tarpeelliseksi.[7] Käytännössä tosin työntekijä ja työnantaja saattavat olla keskenään eri mieltä siitä, mitä asiakirjoja olisi esitettävissä irtisanomisperusteen arvioimiseksi. Tällöin saatetaan helposti päätyä editiovaatimuksen esittämiseen työntekijäpuolelta.

4 Jalanko 1991, s. 147 ja Rautiainen ym. 2004, s. 172.
5 Kairinen ym. 2006, s. 1155 ja Kallio 1978, s. 233.
6 Halila 1955, s. 297; Klami 2000, s. 113 ja Frände ym. 2012, s. 693.
7 Ks. tarkemmin Hölttä 1993, s. 139.

TSL 1 luvun 4 §:n 4 momentin mukaan sen paremmin työnantaja kuin työntekijäkään ei saa koeaikana purkaa työsopimusta syrjivällä tai koeajan tarkoitukseen nähden epäasiallisella perusteella. Näyttövelvollisuus purkuperusteen syrjivyydestä tai epäasiallisuudesta koeajan tarkoitukseen nähden on ”jaettu”. Työntekijän esittäessä todennäköisinä pidettäviä tosiasioita purkamisen syrjivyydestä tai epäasiallisuudesta työnantajan on näytettävä, että purkaminen on perustettu TSL 1 luvun 4 §:n kannalta perusteltuihin tosiseikkoihin. Koeaikaisen työsopimuksen purkamisen perusteeksi sinänsä riittää koeajan tarkoitusta vastaava syy, kunhan se ei ole syrjivä tai epäasiallinen.[8] Oikeuskäytännöstä ks. KKO 2009:35 kohta 10: Työntekijän tulee ensiksikin yksilöidä ne seikat, joiden perusteella on aihetta epäillä työsopimuksen purkamisen todellisuudessa johtuneen jostakin tietystä epäasialliseksi katsottavasta syystä. Jos epäasiallisen perusteen olemassaolo ei sellaisenaan ilmene asiassa esiin tulleista seikoista, työntekijän tulee lisäksi tarvittaessa saattaa todennäköiseksi, että työsuhteen purkaminen on voinut johtua epäasiallisesta syystä. Vasta sen jälkeen on puolestaan työnantajan asiana näyttää toteen se, että työsopimuksen purkamisen syy on ollut työsopimuslain edellyttämin tavoin asiallinen.

Jo alussa viitatun TSL 7 luvun 9 §:n 2 momentin mukaan jos työnantaja irtisanoo raskaana tai perhevapaalla olevan työntekijän työsopimuksen, irtisanomisen katsotaan johtuneen työntekijän raskaudesta, ellei työnantaja voi osoittaa sen johtuneen muusta seikasta. Työntekijän on esitettävä työnantajan pyynnöstä selvitys raskaudestaan. Säännöksen taustalla on sukupuoleen perustuvan syrjinnän kielto.[9]

Korvaus

Työsuhteen perusteettoman päättämisen eli laittoman irtisanomisen tai purkamisen tilanteissa korvausta vaativalla osapuolella eli työntekijällä on yleisten vahingonkorvausoikeudellisten periaatteiden[10] mukaisesti lähtökohtainen todistustaakka vaaditun korvauksen suuruudesta.

Toisaalta korvaus kattaa niin aineellisen kuin aineettomankin vahingon (palkanmenetyksen ja loukkauksen aiheuttaman kärsimyksen). Varsinkin jälkimmäisen toteennäyttäminen on ongelmallista. Tämän vuoksi TSL 12 luvun 2 §:n 1 momenttiin on otettu lakiperusteinen korvausasteikko. Säännöksen mukaan perusteettomasta työsuhteen päättämisestä tuomittava korvaus on määrältään pääsääntöisesti vähintään kolmen ja enintään 24 kuukauden palkka.[11] Lainsäätäjä on katsonut tarkoituksenmukaiseksi säätää laissa tuomittavan korvauksen vähimmäismäärän. Tuomioistuimen on pääsäännön mukaan tuomittava vähintään kolmen kuukauden palkkaa vastaava korvaus, vaikka perusteettomasti irtisanottu työntekijä olisi heti saanut uuden samanpalkkaisen työpaikan.

6.4. Työpalkka

TAL 37 §:n mukaan työnantaja on velvollinen pitämään työaikakirjanpitoa. Tehdyt työsuoritukset ja niistä maksetut korvaukset on kirjattava työntekijöittäin. Työaikakirjanpidosta tulee ilmetä myös tehdyt ylityötunnit. Vastaavasti vuosilomalain 29 §:n mukaan työnantajalla on velvollisuus pitää kirjaa vuosilomista, säästövapaista sekä maksetuista vuosilomapalkoista ja lomakorvauksista. Varsin vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan epäselvissä tilanteissa työnantaja kärsii näytöllisesti haitalli-

8 Tiitinen ym. 2012, s. 153.
9 Rautiainen ym. 2004, s. 261 ja Tiitinen ym. 2012, s. 630.
10 Esim. Frände ym. 2012, s. 697 ja Halila 1955, s. 260.
11 Tiitinen ym. 2012, s. 726.

sen seurauksen, jos hän on laiminlyönyt lakisääteisen kirjaamisvelvollisuutensa eikä voi selvästi muutoin osoittaa vääriksi työntekijän väitettä tehdyistä työtunneista, pitämättömistä vuosilomista tai maksamattomista palkkasaatavista. Tällöin tuomion perustana on se, että työntekijän itse pitämää kirjanpitoa, kuten kalenteriin merkittyjä työaikoja, pidetään uskottavana.[12] Oikeuskäytännön osalta on tässä kohdin perinteisesti viitattu jo hieman vanhempaan ratkaisuun KKO 1973 II 55. Ks. myös uudemman ratkaisun KKO 2002:36 perustelut: ”Koska yhtiö ei ole kiistämisensä tueksi esittänyt minkäänlaista selvitystä A:n työtuntien määrästä, otetaan korvausta määrättäessä lähtökohdaksi A:n esittämät perusteet.”

Käytännössä tosin esimerkiksi monet ylityökorvausriidat eivät ole näin yksiselitteisiä. Kirjanpitovelvollisuutensa laiminlyönytkin työnantaja voi usein horjuttaa työntekijän esittämää selvitystä muun muassa osoittamalla ylityökorvausta vaadittavan vaikkapa yleisiltä vapaapäiviltä, viikonloppupäiviltä tai työntekijän sairauslomapäiviltä. Tuomioistuin joutuu tällöin usein melko vapaalla ja vaikealla harkinnalla ratkaisemaan, miltä ajalta työntekijällä on oikeus saada vaatimiaan korvauksia väitetyiltä ylityötunneilta.

6.5. Oikeudenkäyntimenettely

Todistustaakan sälyttäminen työoikeudellisissa riidoissa ainakin ensisijaisesti työnantajalle johtaa käytännön seurauksiin myös työjuttujen oikeuskäsittelyissä.

Käräjäoikeuden ja hovioikeuden pääkäsittelyissä kuullaan ensin kantajana olevaa työntekijää itseään ja hänen jälkeensä vastaajana olevaa työnantajaa tai työnantajayhtiön edustajaa, kuten toimitusjohtajaa tai hallituksen jäsentä. Tämän jälkeen siirrytään todistajien kuulemiseen. Ensin kuullaan sen osapuolen nimeämiä todistajia, jolla on asiassa todistustaakka, eli siis työnantajan nimeämiä todistajia. Vasta heidän jälkeensä kuullaan asiassa kantajana olevan työntekijän mahdollisesti nimeämiä todistajia.

Hovioikeuden työoikeusrootelin tietopankissa on valmis pohja työoikeusjuttujen pääkäsittelypöytäkirjaa varten. Tuossa mallissa on omaksuttu edellä sanotun kaltainen asianosaisten tai näiden edustajien sekä todistajien kuulemisjärjestys.

Työnantajan ensisijaisella todistustaakalla työsopimuksen päättämisriidoissa saattaa olla vaikutusta myös oikeudenkäyntikulujen määrään. Normaalista ehkä poiketen näissä jutuissa vastaajan hyväksyttävät ja kohtuulliset kulut usein muodostuvat suuremmiksi kuin kantajan kulut.

Lähteet ja lisätietoa

Frände, Dan ym: Prosessioikeus. 3. painos. WSOY 2012.

Halila, Jouko: Todistustaakan jaosta silmällä pitäen erityisesti varallisuusoikeudellisia oikeussuhteita, Porvoo: WSOY 1955.

12 Kairinen ym. 2006, s. 1155; Rautiainen ym. 2008, s. 216 ja Virtanen 1984, s. 102.

Hölttä, Kalevi: Uusi oikeudenkäyntimenettely ja taloudellisten irtisanomisperusteiden todistaminen, teoksessa Koskinen, Seppo ym: Talous ja työsuhdeturva. Oikeuskoulutus 1993.

Jalanko, Risto: Määräaikainen työsopimus. Lakimiesliiton kustannus 1991.

Kairinen, Martti ym: Työoikeus. WSOY 2006.

Kallio, Teuvo: Työsopimuksen irtisanomisperusteista. Suomalainen lakimiesyhdistys 1978.

Klami, Hannu Tapani: Todistusratkaisu. Lakimiesliiton kustannus 2000.

Moilanen, Juha-Matti: Määräaikaiset ja osa-aikaiset työsopimukset. Talentum 2008.

Rautiainen, Hannu ym: Työsopimuslaki. WSOY 2004.

Rautiainen, Hannu ym: Työaikalaki. WSOY 2008.

Tiitinen, Kari-Pekka ym: Työsopimusoikeus. Talentum 2012.

Virtanen, Martti: Käytännön työoikeutta, 1984.

Oikeuskäytäntöä

KKO 1973 II 55, KKO 1980 II 137, KKO 1990:54, KKO 2002:36, KKO 2009:35.

7. Todistustaakan jakautuminen työelämän sukupuolisyrjintää koskevissa asioissa

Outi Anttila

7.1. Yleistä todistustaakan jaosta syrjinnän vastaisessa oikeudessa

Syrjinnän vastaisessa oikeudessa keskeinen yleinen oikeusperiaate on jaetun todistustaakan periaate.[1] Riita-asian oikeudenkäynnissä tämä tarkoittaa sitä, että kantajan esitettyä näyttöä ilmeisestä syrjinnästä siirtyy vastaajalle todistustaakka siitä, ettei hänen menettelynsä ole tosiasiassa syrjivää. Periaatetta ei sovelleta rikosasioissa, joissa todistustaakka on aina syyttäjällä tai asianomistajalla silloin, kun hän ajaa rikosasiaa yksin.

Todistustaakan jaon yleisperiaate ilmaistaan naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (609/1986, tasa-arvolaki) 9 a §:ssä ja muita kiellettyjä syrjintäperusteita koskevan yhdenvertaisuuslain (21/2004, YVL) 17 §:ssä.[2] Säännökset perustuvat EU-lainsäädäntöön.[3] Tasa-arvolain 9 a § kuuluu seuraavasti.

> Jos joku, joka katsoo joutuneensa tässä laissa tarkoitetun syrjinnän kohteeksi, esittää tässä laissa tarkoitettua asiaa tuomioistuimessa tai toimivaltaisessa viranomaisessa käsiteltäessä tosiseikkoja, joiden perusteella voidaan olettaa, että kyseessä on syrjintä sukupuolen perusteella, vastaajan on osoitettava, ettei sukupuolten välistä tasa-arvoa ole loukattu, vaan että menettely on johtunut muusta, hyväksyttävästä seikasta kuin sukupuolesta.

Vastaavasti yhdenvertaisuuslain 17 § kuuluu seuraavasti.

> Jos joku, joka katsoo joutuneensa 6 §:n vastaisen menettelyn kohteeksi, esittää tässä laissa tarkoitettua asiaa tuomioistuimessa tai toimivaltaisessa viranomaisessa käsiteltäessä selvitystä, jonka perusteella voidaan olettaa, että mainitussa pykälässä säädettyä kieltoa on rikottu, vastaajan on osoitettava, että kieltoa ei ole rikottu. Säännöstä ei sovelleta rikosasian käsittelyssä.

Jaetun todistustaakan periaatteen mukaisesti syrjinnän toteaminen edellyttää kaksivaiheista menettelyä, syrjintäolettaman luomista ja sen kumoamista. Syrjintäolettaman luominen on kantajan tehtävä ja olettaman kumoaminen vastaajan tehtävä. Kantajan on ensin esitettävä tosiseikkoja, joiden perusteella voidaan olettaa, että kyseessä on laissa tarkoitettu syrjintä. Jotta syrjintää koskeva kanne voisi menestyä, on siis ensisijaisesti kantajan esitettävä sellaista näyttöä tapahtumien kulusta ja muusta tosiseikastosta, jonka perusteella asiaa objektiivisesti arvioiden voidaan olettaa syrjinnän kieltoa ri-

1 Näin on todettu naisten ja miesten tasa-arvosta annetun lain esitöissä, kts. HE 195/2004 vp s. 38. Timo Saranpää on käyttänyt myös termiä osittain kääntynyt todistustaakka (Timo Saranpää: Siviiliprosessuaalista todistustaakkaa koskeva aineellinen prosessinjohto. Lakimies 3/2011 s. 509).

2 Ehdotetun uuden YVL:n 28 §:ssä, kts. HE 19/2014 vp.

3 EU:ssa on hyväksytty useita tasa-arvoa koskevia direktiivejä 1970-luvulta lähtien. Niistä tärkeimmät ovat tasa-arvodirektiivi 2006/54/EY, rotusyrjintädirektiivi 2000/43/EY ja työsyrjintädirektiivi 2000/78/EY.

kotun. Pelkkä väite tai epäily syrjinnän tai vastatoimien kiellon rikkomisesta ei riitä olettaman syntymiseen. Riittävää on, että tuomioistuimelle syntyy esille tulleiden seikkojen valossa perustellusti olettama syrjinnän kiellon vastaisesta menettelystä. Olettama syrjinnän kiellon rikkomisesta voi perustua kantajan ja vastaajan esille tuomiin seikkoihin taikka mahdolliseen muuhun asiaa käsiteltäessä saatuun selvitykseen. Jos asiaa käsiteltäessä on esitetty riittävästi sellaista selvitystä, jonka perusteella voidaan olettaa syrjinnän tai vastatoimien kieltoa rikotun ja tuomioistuin katsoo syrjintäolettaman muodostuneen, on vastaajan sen kumoamiseksi osoitettava, ettei syrjinnän kieltoa ole rikottu. Se mitä vastapuolen on oletuksen kumoamiseksi selvitettävä, riippuu olennaisesti siitä, minkälaisesta syrjintätilanteesta asiassa on kyse.[4]

Syrjintä jaotellaan lainsäädännössä usein välittömään ja välilliseen syrjintään. Tällainen jaottelu on omaksuttu myös tasa-arvolaissa (7 §) ja yhdenvertaisuuslaissa (6 §). Syrjintäolettama luodaan ja se kumotaan näissä eri syrjinnän muodoissa eri tavalla.

Välittömässä sukupuolisyrjinnässä todistustaakka jakautuu seuraavasti.

Syrjintäolettaman luominen

- Kantajan on osoitettava joutuneensa eri asemaan kuin jokin vertailukohde, joka voi olla konkreettinen tai hypoteettinen henkilö taikka kantaja itse ilman kiellettyä syrjintäperustetta (kantaja voi esimerkiksi esittää näyttöä siitä, että hänen työsopimustaan olisi jatkettu, jos hän ei olisi ollut raskaana).
- Vastaaja voi esittää vastanäyttöä eri asemaan joutumisesta tai vertailtavuudesta, tai siitä, että hän ei ole tiennyt syrjintäperusteen olemassaolosta kuten kantajan raskaudesta.
- Jos kantajan näyttökynnys ylittyy, syntyy syrjintäolettama.

Syrjintäolettaman kumoaminen

- Vastaaja voi kumota syy-yhteyden eri aseman ja kielletyn syrjintäperusteen välillä ja osoittaa, että eri asemaan asettaminen on johtunut muusta, hyväksyttävästä seikasta kuin sukupuolesta (tasa-arvolain 9 a).
- Vastaaja voi myös vedota laissa mainittuihin poikkeuksiin (tasa-arvolain 9 §).
- Jos vastaajan näyttökynnys ei ylity, kyse on lainvastaisesta syrjinnästä.

Välillisessä sukupuolisyrjinnässä todistustaakka jakautuu seuraavasti.

Syrjintäolettaman luominen

- Kantajan on tilastoin tai muilla keinoin osoitettava joutuneensa tosiasiasiassa eri asemaan sukupuolensa perusteella sukupuoleen nähden neutraalilta vaikuttavan säännöksen, perusteen tai käytännön vaikutuksesta (syrjivä lopputulos) tai vanhemmuuden tai perheenhuoltovelvollisuutensa vuoksi.
- Vastaaja voi esittää vastanäyttöä esimerkiksi tilastojen epäluotettavuudesta, tai siitä, että kantaja ei ole joutunut huonompaan asemaan.
- Jos kantajan näyttökynnys ylittyy, syntyy syrjintäolettama.

Syrjintäolettaman kumoaminen

- Vastaaja voi osoittaa, että menettely on oikeutettua: menettelyllä pyritään hyväksyttävään tavoitteeseen ja valittuja keinoja on pidettävä aiheellisina ja tarpeellisina tavoitteeseen nähden

4 HE 19/2014 vp s. 93; HE 195/2004 vp s. 37-40.

(suhteellisuusperiaatteen mukaisuus). Ns. Bilka-testin[5] mukaisesti työnantajan on osoitettava, että yrityksellä on todellinen tarve käyttää syrjiväksi väitettyä keinoa tietyn hyväksyttävän tavoitteen saavuttamiseksi, ja että keino soveltuu ja on välttämätön tuon tavoitteen saavuttamiseksi.
- Jos vastaajan näyttökynnys ei ylity, kyse on lainvastaisesta syrjinnästä.

Välittömän ja välillisen syrjinnän keskeinen ero on se, että yleensä ja erityisesti EU-oikeudessa välitöntä eri asemaan asettamista jollakin kielletyllä syrjintäperusteella kuten sukupuolen tai alkuperän perusteella ei voi oikeuttaa avoimin oikeuttamisperustein (ns. hyväksyttävin syin), vaan kieltoon liittyvät poikkeukset on laissa tarkkarajaisesti säädetty kuten tasa-arvolain 9 §:ssä. Välilliseen syrjintään taas liittyy olennaisena osana avoimet oikeuttamisperusteet, jotka antavat lainsoveltajalle enemmän harkintavaltaa sen suhteen, onko menettely ollut suhteellisuusperiaatteen mukaista. Tässä yhteydessä on huomattava se, että perus- ja ihmisoikeusdoktriinissa myös välitöntä syrjintää arvioidaan suhteellisuusperiaatteen kautta. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on vakiintuneessa oikeuskäytännössään katsonut, että syrjintä EIOS:n 14 artiklan tarkoittamassa mielessä on ”olennaisesti samanlaisessa tilanteessa olevien erilaista kohtelua ilman objektiivista ja kohtuullista perustetta”.

Syrjintätilanteesta riippuu, minkälaista näyttöä edellytetään syrjintäolettaman luomiseksi ja sen kumoamiseksi. Tasa-arvolain 8 – 8 e § sisältävät ns. syrjinnän erityiskiellot, joissa kielletään syrjintä työelämässä (8 §), oppilaitoksissa (8 b §), etujärjestöissä (8 c §) ja tavaroiden ja palveluiden saatavuudessa ja tarjonnassa (8 e §). Lisäksi kielletään syrjintänä häirintä työpaikoilla (8 e §) sekä erilaiset vastatoimet sellaista henkilöä kohtaan, joka on esimerkiksi vedonnut syrjintäkieltoihin (8 a §). Seuraavaksi käyn läpi työelämää koskevat syrjinnän erityiskiellot todistustaakan jakautumista silmällä pitäen.

7.2. Työelämän syrjinnän erityiskiellot

Työhönotto

Tasa-arvolain 8 §:n 1 momentin 1 kohta koskee työhönottoa.

Syrjintäolettaman luomiseksi kantajan on osoitettava, että hän oli valituksi tullutta ansioituneempi. Ansiovertailu kattaa selvästi osoitettavissa olevat, ns. muodolliset ansiot. Lain esitöissä mainitaan arviointikriteereinä työnantajan etukäteen vahvistamat valintaperusteet, koulutus, aiempi työkokemus sekä sellaiset työnhakijan ominaisuudet, tiedot ja taidot, jotka ovat eduksi tehtävän hoitamisessa.[6] Jos hakijat katsotaan yhtä ansioituneeksi, syrjintäolettamaa ei synny. Tapauksissa KKO 1996:141 ja 2005:24 korkein oikeus on katsonut, että työnantaja voi viran kelpoisuusehtojen puitteissa arvioida ja painottaa hakijoiden ansioita tavalla, jonka se on parhaiten arvioinut edistävän työnantajan tarpeita.

Vastaaja voi *kumota syrjintäolettaman* osoittamalla menettelylle ”muun, hyväksyttävän seikan kuin sukupuolen”. Tällaisia voivat olla esimerkiksi valituksi tulleen parempi soveltuvuus ja sopivuus ky-

5 EU-tuomioistuimen *Bilka*-tapauksen C-170/84 mukaan.
6 HE 57/1985 vp s. 17.

seiseen työhön. Soveltuvuusarvio voi perustua testeihin ja haastatteluihin tai hakijoiden aikaisempien tehtävien hoitamisesta saatuihin tietoihin.[7]

Vastaaja voi myös osoittaa, että menettelyyn on ”työn tai tehtävän laadusta johtuva painava ja hyväksyttävä syy”. Tällöin sukupuolella on merkitystä valintaperusteena. Kyse on lähinnä siitä, että esimerkiksi tiettyyn elokuvarooliin tai vaikkapa uimahallin siivoojaksi on perusteltua palkata joko mies tai nainen kulloisenkin tarpeen mukaan. EU-tuomioistuin on eräissä ratkaisuissaan katsonut, että sukupuolella voi olla merkitystä vankiloiden vartijoiden ammatissa (*Komissio v. Ranska* 318/86), tiettyjen erityisiskujoukkojen tehtävissä (*Sirdar* C-273/97) tai poliisin tehtävissä, kun kyse on vakavista sisäisistä levottomuuksista (*Johnston* 222/84). Tapauksessa *Kreil* C-285/98 erään naisen hakemus armeijan vapaaehtoiseen palvelukseen oli hylätty, sillä hän oli toivonut sijoituspaikakseen ase-elektroniikan varikon, vaikka naisten ottaminen armeijan palvelukseen oli kiellettyä, jos tehtäviin kuului aseiden käsittelyä. EUT katsoi, että hakemuksen hylkääminen ei ollut suhteellisuusperiaatteen mukaista.

Vastaaja voi oikeuttaa sukupuolten erilaisen kohtelun työelämässä myös vetoamalla siihen, että kyse on ollut tasa-arvolain 9 §:n 4 kohdan mukaisesta väliaikaisesta, suunnitelmaan perustuvasta erityistoimesta tasa-arvon edistämiseksi. Säännöksen tarkoituksena on mahdollistaa positiivinen erityiskohtelu eli heikommassa asemassa olevan sukupuolen suosiminen esimerkiksi työhönottotilanteessa. Aliedustetun sukupuolen asettaminen etusijalle on mahdollista vain, jos menettely perustuu suunnitelmaan. EU-tuomioistuin on ratkaisukäytännössään asettanut tiukat kriteerit positiivisen erityiskohtelun käytölle.[8] Kyse on kuitenkin myös perus- ja ihmisoikeudesta.[9]

Työnantaja saattaa myös soveltaa työhönotossa sellaisia kriteerejä, jotka voivat johtaa välilliseen syrjintään. Uuden yhdenvertaisuuslain esitöissä käytetään esimerkkinä työnhaun yhteydessä esitettyä vaatimusta siitä, että hakijalla on ajokortti. Vaatimusta on esimerkiksi näkövammaisten mahdotonta täyttää, jolloin menettelyn syrjivä vaikutus on selvää jo yleisen elämänkokemuksen perusteella eikä kantajan tarvitse syrjintäolettaman luomiseksi esittää muuta näyttöä laadullisin tai määrällisin menetelmin. Vastaaja voi tällöin syrjintäolettaman kumoamiseksi osoittaa, että menettelyllä pyritään hyväksyttävään tavoitteeseen ja valittuja keinoja on pidettävä asianmukaisina ja tarpeellisina tavoitteeseen nähden. Esimerkiksi ajokortin edellyttäminen työnhakijalta ei ole välillistä syrjintää, jos haettavana olevaan työhön kuuluvien tehtävien suorittaminen aidosti edellyttää voimassa olevaa lupaa ajoneuvon kuljettamiseen.[10]

Raskaussyrjintä

Tasa-arvolain 8 §:n 1 momentin 2 kohta koskee raskaussyrjinnän kieltoa. Raskaussyrjintä on tasa-arvolain 7 §:n 2 momentin 2 kohdan mukaisesti välitöntä syrjintää, jota ei voida oikeuttaa millä tahansa hyväksyttävällä syyllä.

Pääsäännön mukaan kantajan on *syrjintäolettaman luomiseksi* osoitettava, että häntä itseään olisi kohdeltu paremmin, jos hän ei olisi tullut raskaaksi ja jäänyt äitiysvapaalle.[11] Palkkaukseen liittyvissä kysymyksissä vertailukelpoisuutta on arvioitu tiukemmin. Niissä on yleensä katsottu, että äitiysvapaalle jäävä työntekijä ei ole palkanmaksun suhteen vertailukelpoisessa tilanteessa työssä ole-

7 HE 195/2004 vp s. 29 ja 57/1985 vp s. 18.
8 Kts. tarkemmin Anttila 2013, s. 270-276.
9 Kts. tarkemmin Anttila 2013, s. 134-139 ja 193, 198-199, 206, 208-209.
10 HE 19/2014 vp s. 77.
11 HE 195/2004 vp s. 39.

vien työntekijöiden kanssa tai edes sairauslomalla olevien työntekijöiden kanssa (*Gillespie* C-342/93, *Boyle* C-411/96, TT 2003:86, TT 2010:139). Vertailukelpoisuutta on äitiysvapaan palkkaukseen liittyvissä kysymyksissä arvioitava kuitenkin tapauskohtaisesti (kts. esim. *Kiiski* C-116/06 ja HelHO 26.9.2014 nro 1855 Dnro S 11/1025,vrt. yhdistetyt tapaukset C-512/11 ja C-513/11 ja TT 2014:115).

Myös määräaikaisessa työssä eri asemaan asettaminen raskauden tai äitiysvapaan vuoksi on tasa-arvolain 8 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaisesti välitöntä syrjintää. Tapauksessa *Tele Danmark* (C-109/00) EUT katsoi, ettei suoja raskaussyrjintää vastaan riipu palvelussuhteen pituudesta. Kantajan on tällöin syrjintäolettaman luomiseksi osoitettava esimerkiksi, että hänen määräaikainen työsopimuksensa olisi uusittu, jos hän ei olisi tullut raskaaksi tai jäänyt äitiysvapaalle.

Vastaajan on *syrjintäolettaman kumoamiseksi* osoitettava, että menettely ei johtunut kantajan raskaudesta vaan jostain muusta, hyväksyttävästä seikasta. Vastaaja ei voi vedota esimerkiksi taloudellisiin syihin (*Dekker* C-177/88) tai raskaana olevia työntekijöitä koskeviin suojelusäännöksiin (*Mahlburg* C-207/98).

Jos työntekijä joutuu eri asemaan vanhempainvapaan tai hoitovapaan perusteella, kyse on välillisestä syrjinnästä, ellei työnantaja voi osoittaa menettelylleen hyväksyttävää tavoitetta, jonka saavuttamiseksi valittuja keinoja on pidettävä aiheellisina ja tarpeellisina tavoitteeseen nähden.

Palkkasyrjintä

Tasa-arvolain 8 §:n 1 momentin 3 kohta koskee palkkasyrjintää.

Kantajan on *syrjintäolettaman luomiseksi* osoitettava, että työnantaja soveltaa palkka- tai muita palvelussuhteen ehtoja siten, että työntekijä tai työntekijät joutuvat sukupuolen perusteella epäedulliseen asemaan kuin yksi tai useampi muu työnantajan palveluksessa samassa tai samanarvoisessa työssä oleva työntekijä.

Kantajan on siis osoitettava palkkauksellisesti paremmin kohdeltu vastakkaista sukupuolta oleva verrokki, joka on saman työnantajan palveluksessa ja tekee samaa tai samanarvoista työtä. Vertailu voi kohdistua myös hypoteettiseen työntekijään, jos kantaja voi näyttää toteen, miten työnantaja häntä kohtelisi.[12]

Töiden vertailussa on kiinnitettävä huomiota työtehtävien laatuun ja sisältöön sekä niihin oloihin, joissa työtä tehdään. Arvioinnissa joudutaan ottamaan kantaa myös siihen, minkälaiset ja kuinka usein toistuvat erot työtehtävissä johtavat siihen, ettei työtehtäviä voida enää katsoa samoiksi. Ratkaisevaa on tällöin se, millaisille työtehtävien eroille kyseisellä alalla annetaan merkitystä palkkoja määriteltäessä. Myös samanarvoisesta työstä on maksettava sama palkka. Töiden samanarvoisuutta arvioitaessa on nojauduttava ensisijaisesti siihen käytäntöön tai niihin sovittuihin normeihin, joita eri aloilla noudatetaan esimerkiksi töiden luokituksesta.[13] Myös täysin erilaiset työt voidaan arvioida samanarvoisiksi, jos ne ovat yhtä vaativia. Tällöin on vertailtava esimerkiksi töiden rasittavuutta, vastuuta ja vaadittavaa ammattitaitoa sekä tehtävien luonnetta.[14] EU-tuomioistuin on ratkaisukäytännössään todennut, että ”jotta voitaisiin arvioida, tekevätkö työntekijät samaa tai samanarvoista

12 HE 195/2004 vp s. 30.
13 HE 57/1985 vp s. 19.
14 Nieminen 2006, s. 114-117; Ahtela ym. 2006, s. 114-119; Nummijärvi 2004.

työtä, on tutkittava, voidaanko kaikki asiaan vaikuttavat seikat, kuten työntekijöiden työn luonne, koulutus ja työolosuhteet huomioon ottaen katsoa, että nämä työntekijät ovat toisiinsa rinnastettavissa tilanteissa".[15]

Syrjintäolettaman syntymistä tutkittaessa ei lain esitöiden mukaan ole tarkoitus selvittää sitä, onko työnantajan menettelyn perusteena ollut sukupuoli. Syrjintäolettama siis syntyy, vaikka työnantaja on soveltanut samoja, verrokkiin tai verrokkeihin verrattuna epäedullisempia palkkaehtoja sekä miehiin että naisiin.[16] Kysymys on noussut esiin käräjätuomareiden samapalkkaisuutta koskevissa jutuissa, joissa työtuomioistuin katsoi syrjintäolettaman syntyneen (TT 2002:7-10) toisin kuin korkein hallinto-oikeus (KHO 2005:51) ja korkein oikeus (KKO 2009:78).[17]

Jos yritys soveltaa palkkausjärjestelmää, josta puuttuu täysin läpinäkyvyys, työnantajan on osoitettava, ettei sen noudattama palkkausjärjestelmä ole syrjivä. Tällöin riittää, että kantaja osoittaa "suhteellisen monien palkansaajien osalta", että naispuolisten työntekijöiden keskipalkka on pienempi kuin miespuolisten. Näin EU-tuomioistuin totesi tapauksessa *Danfoss* 109/88. Tasa-arvolain esitöissä todetaan tähän tapaukseen viitaten, että yleisenä oikeusperiaatteena tämä tarkoittaa sitä, että "kantajan todistustaakkaa on kevennettävä sellaisten tosiseikkojen osalta, joiden kohdalla tavanomaiset todisteluvaatimukset vaarantaisivat syrjinnän kieltojen tehokkaan toteuttamisen, ja jotka ovat vastaajan tiedossa tai päätettävissä, jolloin tämä pystyy ne kantajaa paremmin näyttämään toteen".[18]

Vastaaja voi *kumota syrjintäolettaman* osoittamalla, että palkkaero johtuu muusta, hyväksyttävästä seikasta kuin sukupuolesta. Tällaisia voivat olla esimerkiksi erot työntekijöiden ammatillisessa osaamisessa, koulutuksessa, virkaiässä ja työkokemuksessa. Erojen on oltava objektiivisten kriteerein todettavissa ja niillä on oltava merkitystä työntekijöiden tosiasiallisten työtehtävien hoitamisessa tai työntekijöiden käytettävyydessä muissa työnantajan tehtävissä. Työnantajan on osoitettava soveltaneensa johdonmukaisesti sitä käytäntöä, perustetta tai kriteeriä, johon se vetoaa hyväksyttävänä syynä. Palkkaeron perusteeksi esitettävät eroavaisuudet on voitava todeta palkkaeron todellisiksi syiksi.[19] EU-tuomioistuin on oikeuskäytännössään todennut, että palkkaero on perusteltava objektiivisilla seikoilla, joihin ei liity minkäänlaista sukupuoleen perustuvaa syrjintää. Esitetyillä perusteilla on oltava hyväksyttävä tavoite. Tätä tavoitetta varten valittujen keinojen on sovelluttava kyseisen tavoitteen saavuttamiseen ja niiden on oltava tarpeellisia sen saavuttamiseksi.[20]

Välillisestä palkkasyrjinnästä voi olla kyse esimerkiksi silloin, kun yhteen työntekijäryhmään kuuluvien työntekijöiden työstä maksetaan huomattavasti alhaisempaa palkkaa kuin toiseen työntekijäryhmään kuuluvien työntekijöiden työstä ja jos ensimmäisessä työntekijäryhmässä työntekijät ovat lähes yksinomaan naisia, kun taas toisen työntekijäryhmän työntekijät ovat pääasiallisesti miehiä ja kun näihin ryhmiin kuuluvat työntekijät tekevät samanarvoista työtä ja kun tilannetta koskevat tilastot ovat luotettavia.[21] Vastaaja voi kuitenkin kumota kantajan esittämän näytön perusteella syntyneen syrjintäolettaman osoittamalla palkkaerolle objektiiviset perustelut.

---

15 *Kenny* C-427/11, tuomion 27 kohta. Kts. myös *Wiener Gebietskrankenkasse* C-309/97, tuomion 17 kohta ja *Brunnhofer* C-381/99, tuomion 43 kohta.

16 HE 195/2004 vp s. 30.

17 Kts. tarkemmin Anttila 2013, s. 317-319.

18 HE 195/2004 vp s. 38.

19 Anttila 2013 s. 320; Nummijärvi 2004, s. 320; Ahtela ym. 2006, s. 127-133; Nieminen 2005, s. 117-129.

20 Kts. esim. *Kenny* C-427/11, tuomion 36-39 kohdat.

21 *Kenny* C-427/11, tuomion 42 kohta ja *Enderby* C-127/92, tuomion 16 kohta. Tilastojen luotettavuuden arvioinnista kts. myös *Seymour-Smith ja Perez* C-167/97.

Työn johtaminen

Tasa-arvolain 8 §:n 1 momentin 4 kohdassa kielletään syrjintä työn johtamisessa, työtehtävien jakamisessa ja työolojen järjestämisessä.

Kantajan on *syrjintäolettaman luomiseksi* osoitettava, että työnantaja on johtanut työtä, jakanut työtehtävät tai muutoin järjestänyt työolot siten, että yksi tai useampi työntekijä joutuu muihin verrattuna epäedullisempaan asemaan sukupuolen perusteella. Kantajan ei tarvitse esittää näyttöä siitä, että työnantajan menettely on johtunut sukupuolesta. Syrjintäolettaman syntymiseksi riittää, että kantaja osoittaa yhden tai useamman vastakkaista sukupuolta olevan työntekijän, jota on kohdeltu paremmin.

Vastaaja voi *syrjintäolettaman kumotakseen* osoittaa, että menettely on johtunut muusta, hyväksyttävästä seikasta kuin sukupuolesta. Voi olla myös tilanteita, jolloin vastaaja voi vedota lain 9 §:ssä tarkoitettuihin poikkeuksiin, kuten positiiviseen erityiskohteluun.

Jos kantaja on osoittanut, että työnantaja on johtanut työtä, jakanut työtehtävät tai muutoin järjestänyt työolot sinänsä sukupuolineutraalilta vaikuttavalla tavalla mutta kuitenkin siten, että kantaja tosiasiallisesti joutuu sukupuolensa perusteella eri asemaan ja syntyy välillinen syrjintäolettama, vastaaja voi Bilka-testin mukaisesti osoittaa, että yrityksellä on todellinen tarve käyttää syrjiväksi väitettyä keinoa tietyn tavoitteen saavuttamiseksi ja että keino soveltuu ja on välttämätön tuon tavoitteen saavuttamiseksi.

Palvelussuhteen irtisanominen ja purkaminen sekä työntekijän siirtäminen ja lomauttaminen

Tasa-arvolain 8 §:n 1 momentin 5 kohdassa kielletään palvelussuhteen irtisanominen, purkaminen tai muutoin lakkauttaminen sekä yhden tai useamman työntekijän siirtäminen tai lomauttaminen sukupuolen perusteella.

Kantajan on *syrjintäolettaman luomiseksi* osoitettava esimerkiksi se, että työnantaja tiesi hänen raskaudestaan irtisanoessaan tämän työsuhteen. Tällöin työnantajan on *syrjintäolettaman kumotakseen* osoitettava irtisanomisen johtuneen muusta, hyväksyttävästä seikasta kuin sukupuolesta (kts. myös TSL 7 luvun 9 §).

Tapauksessa KKO 2004:59 kyse oli siitä, että kaupunki oli lomauttanut huonon taloudellisen tilanteen vuoksi osan kaikkein naisvaltaisimman toimialansa työntekijöistä. Välillisen syrjintäolettaman katsottiin syntyneen, mutta korkein oikeus katsoi, että menettelylle oli olemassa hyväksyttäviä, kunnan järkevään taloudenpitoon ja toiminnan järjestämiseen liittyviä syitä.[22]

Vastatoimien kielto

Tasa-arvolain 8 a § sisältää vastatoimien kiellon.

Kantajan on *syrjintäolettaman luomiseksi* osoitettava, että hänet on irtisanottu tai asetettu muutoin epäedulliseen asemaan sen jälkeen, kun hän on vedonnut tasa-arvolaissa säädettyihin oikeuksiin tai velvollisuuksiin taikka osallistunut sukupuolisyrjintää koskevan asian selvittämiseen.

22 Kts. tapauksen kritiikistä Anttila 2013, s. 304-307.

Suoja vastatoimilta ulottuu myös työsuhteen päättymisen jälkeiseen aikaan. Kuitenkin mitä pitempi aika on kulunut tasa-arvolakiin vetoamisen ja väitettyjen vastatoimien välillä, sitä korkeampia vaatimuksia asetetaan kantajan todistamisvelvollisuudelle.[23]

Vastaajan on *syrjintäolettaman kumotakseen* osoitettava, että menettely on johtunut muusta, hyväksyttävästä seikasta kuin siitä, että kantaja on vedonnut tasa-arvolaissa säädettyihin oikeuksiin tai velvollisuuksiin taikka osallistunut sukupuolisyrjintää koskevan asian selvittämiseen.

Häirintä työpaikoilla

Tasa-arvolain 8 d §:n mukaisesti syrjintää on se, että työnantaja saatuaan tiedon siitä, että työntekijä on joutunut työssään seksuaalisen tai muun sukupuoleen perustuvan häirinnän kohteeksi, laiminlyö ryhtyä käytettävissä oleviin toimiin häirinnän poistamiseksi.

Kantajan on *syrjintäolettaman luomiseksi* osoitettava, että hän on ilmoittanut työnantajalle häirinnästä ja että tämä ei ole ryhtynyt käytettävissä oleviin toimiin häirinnän poistamiseksi. Jos häirinnän näytetään jatkuneen senkin jälkeen, kun siitä on tehty ilmoitus, todistustaakka siirtyy vastaajalle.

Vastaaja voi *syrjintäolettaman kumotakseen* esittää näyttöä siitä, että hän on ryhtynyt käytettävissään oleviin toimiin. Tapauskohtaisesti on harkittava sitä, mikä on katsottava tehokkaaksi toimeksi häirinnän poistamiseksi. Väitettyyn häirintätapaukseen on suhtauduttava vakavasti ja tilanteen selvittämiseksi on käynnistettävä välittömästi asianmukainen selvitys. Häiritsijään on viipymättä kohdistettava häirinnän laatua ja vakavuutta vastaavat työoikeudelliset tai kurinpidolliset toimenpiteet. Toimia ei voida katsoa tehokkaiksi, jos häirinnän edelleen jatkuessa häiritsijään ei kohdisteta asteittain kovenevia keinoja.[24]

Lähteet ja lisätietoa

Anttila, Outi: Kohti tosiasiallista tasa-arvoa? Sukupuolisyrjinnän kiellot oikeudellisen pluralismin aikana. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2013.

Ahtela, Karoliina – Bruun, Niklas – Koskinen, Pirkko K. - Nummijärvi, Anja – Saloheimo, Jorma: Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Talentum 2006.

Kantola, Johanna – Nousiainen, Kevät – Saari, Milja (toim.): Tasa-arvo toisin nähtynä. Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen. Gaudeamus 2012.

Nieminen, Kimmo: Tasa-arvolaki työsuhteessa. WSOY 2005.

Nousiainen, Kevät – Pylkkänen, Anu: Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus. Forum Iuris 2001.

Nummijärvi, Anja: Palkkasyrjintä. Oikeudellinen tutkimus samapalkkaisuuslainsäädännön sisällöstä ja toimivuudesta. Edita 2004.

23 HE 195/2004 vp s. 40.
24 HE 195/2004 vp s. 40.

Puronurmi, Niina: Syrjintäkiellot virantäytössä. Acta Universitatis Tamperensis 1480. Tampere 2009.

Schiek, Dagmar – Waddington, Lisa – Bell, Mark (eds.): Material, Cases and Text on national, supranational and international non-discrimination law. Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe. Hart Publishing 2007.

Oikeuskäytäntöä

Kotimaisia oikeustapauksia

KKO 1996:141
KKO 2004:59
KKO 2005:24
KKO 2009:78

KHO 2005:51

HelHO 26.9.2014 nro 1855 Dnro S 11/1025

TT 2003:86
TT 2007:7-10
TT 2010:139
TT 2014:115

EU-tuomioistuimen oikeustapauksia

Bilka C-170/84
Boyle C-411/96
Brunnhofer C-381/99
Danfoss C-109/88
Dekker C-177/88
Enderby C-127/92
Gillespie C-342/93
Johnston C-222/84
Kenny C-427/11
Kiiski C-116/06
Komissio v. Ranska C-318/86
Kreil C-285/98
Mahlburg C-207/98
Seymour-Smith ja Perez C-167/97
Sirdar C-273/97
Tele Danmark C-109/00
Wiener Gebietskrankenkasse C-309/97
Yhdistetyt tapaukset C-512/11 ja C-513/11

8. Lait, joissa todistustaakan jakamisesta säädetään

Heikki Kemppinen

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että valtaosa säännöksistä koskee niin sanottua ekskulpaatiovastuuta tai toisaalta tilanteita, joissa toisen osapuolen suojaamiseen myös todisteluun varautumisen kannalta on lainsäätäjällä ollut nimenomainen intressi (esim. kuluttajat, syrjintä). Valtaosa säännöksistä liittyy nimenomaan varallisuusoikeuteen.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 1 §:n säännös on lainsäädäntömme todistustaakkaa koskeva yleissäännös. Sisällöltään säännös on kuitenkin varsin suuntaa-antava, eikä sen ole todettu ilmaisevan muuta, kuin että todistustaakka ylipäänsä jakautuu asianosaisten kesken.[1] Säännös on ongelmallinen esimerkiksi sen seikan ratkaisemisessa, milloin on kyse kantajan kanneperusteeseen kuuluvasta väitteestä ja milloin sellaisesta itsenäisestä väitteestä, josta vastaajalla on todistustaakka.[2]

Useissa todistustaakkasäännöissä on nimenomaisesti ilmaistu, kuka on näyttövelvollinen. Tällaiset säännökset on valtaosaltaan muotoiltu negatiivisesti, jolloin normissa on usein ilmaistu oikeusseuraus siitä, jos tiettyä oikeustosiseikkaa ei näytetä. Joukkoon mahtuu kuitenkin myös esimerkkejä positiivisesta muotoilusta.

Lisäksi todistustaakkasääntöjä on voitu muotoilla passiivisesti, jolloin on ilmaistu ainoastaan seuraus siitä, jos jotakin seikkaa ei näytetä tai jos tietty seikka näytetään.

Kolmas kirjoitustapa on ns. legaalinen presumptio, jolloin tietty oikeudellisesti relevantti olosuhde katsotaan tietyn sisältöiseksi, jollei muuta näytetä.[3]

Ohessa on esimerkinomaisesti koottu taulukko, joka sisältää lainsäädäntömme keskeiset todistustaakkaa koskevat säännökset.

Laki	**Lainkohdat**
Asuntokauppalaki (843/1994)	4:9, 4:28.4, 6:17.1, 6:25
Asunto-osakeyhtiölaki (421/2009)	24:1.3, 24:2.3, 24:5.2, 24:6.2, 24:9.1
Avioliittolaki (234/1929)	64 §
Isyyslaki (700/1975)	2 §
Kauppakaari (3/1734)	11:4, 12:3, 18:3
Kauppalaki (355/1987)	21 §, 27 §, 40 §, 57 §
Kuluttajansuojalaki (38/1978)	4:4, 5:15.2, 8:24.3
Laki asuinhuoneiston vuokraamisesta (481/1995)	23 § 3 mom

1 Juha Lappalainen, Siviiliprosessioikeus II, 2001, s. 321.
2 Timo Saranpää, Näyttöenemmyysperiaate riita-asiassa, 2010, s. 268.
3 Ks. tarkemmin Lappalainen 2001, s. 322-323.

Laki eräiden asiakirjain lähettämisestä tuomioistuimille (248/1965)	6 § 1 mom
Laki eräistä yhteisomistussuhteista (180/1958)	2 §
Laki luottolaitostoiminnasta (121/2007)	167 § 3 mom, 167 § 4 mom
Laki takaisinsaannista konkurssipesään (758/1991)	5 § 2 mom, 10 §
Laki varallisuusoikeudellisista oikeustoimista (228/1929)	25 § 1 mom
Liikennevakuutuslaki (279/1959)	12 §
Maakaari (540/1995)	2:32.2
Maksupalvelulaki (290/2010)	72 §
Merilaki (674/1994)	13:25.1, 15:14
Oikeudenkäymiskaari (4/1734)	17:1, ehdotettu 17:2
Osakeyhtiölaki (624/2006)	22:1.2, 22:7.1
Patenttilaki (550/1967)	57a §
Perintökaari (40/1965)	7:3.3, 10:2.2
Rautatiekuljetuslaki (1119/2000)	13 §, 14 §
Shekkilaki (244/1932)	42 § 5 mom, 43 § 2 mom
Sijoituspalvelulaki (747/2012)	16:1.2
Sijoitusrahastolaki (48/1999)	135 §
Sähkömarkkinalaki (588/2013)	96 § 1 mom, 97 §
Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986)	9a §
Tiekuljetussopimuslaki (345/1979)	11 § 2 mom, 13 §, 28 § 1 mom, 29 §, 40 §
Tuotevastuulaki (694/1990)	4 §, 4a§, 7 §
Työsopimuslaki (55/2001)	7:9.2, 11a:8
Vakuutusyhdistyslaki (1250/1987)	15:1.3, 15:3.2
Vakuutusyhtiölaki (521/2008)	28:2.3, 28:3.2, 28:8.1
Valmismatkalaki (1079/1994)	23 § 1 mom
Vekselilaki (242/1932)	2 §, 16 § 1 mom, 20 § 2 mom, 29 § yms.
Yhdenvertaisuuslaki (21/2004)	17 §